

Hvordan jeget struktureres

Om jegstrukturerende psykoterapi

af

Palle Villemoes

Dansk oversættelse: Harald Villemoes

Psykoteraapienheden

i

Härnösand

1993

INDHOLD

Indhold	1	C. Dialogen og jeget	45
I. Forord	1	D. Typer af samtaler	46
Forord til 2. udgave	2	E. Diagnostik i psykoterapi og psykiatri	47
II. Jeget og Narcissismen	3	IX. Strukturbedømmelse	49
A. En oversigt	3	A. Psykoterapiens diagnostik	49
III. Jegets Strukturering	8	B. Jegets verden	51
IV. Identifikation	15	C. Slyngveninde-relationen	52
A. Identifikation og objekttab	15	X. Behandlingen	54
B. Objekttyper	16	A. Narcissistisk fase	54
C. Psykosens objekt	18	B. Arbejdsfasen	57
D. Objektets effekt i jeget	19	C. Afslutningen	59
V. Temporalitet og Historicitet	20	D. Resultatet	61
A. Temporalitet	20	XI. Specielle Anvendelsesområder	64
B. Historicitet	21	A. Behandling af misbrugere	64
C. Praktiske konsekvenser	22	B. Nybagte, ikke-neurotisk strukturerede mødre	65
VI. Subjektet	24	Bilag 1	67
A. Oversigt	24	Bilag 2	74
B. Subjektets metaforiske position	24	Bilag 3	75
C. Subjektets manifestationer	25	Litteraturliste	79
D. Metaforen	27	Index	81
E. Signifiantens effekt	28		
F. Den første metafor	30		
VII. Fadernavnet	32		
A. Oversigt	32		
B. Fadernavnet hos Freud	33		
C. Fadernavnet hos Lacan	34		
D. Fadernavnets virkning	38		
E. Fadernavnet i praksis	40		
VIII. Møde og Dialog	42		
A. Dialogen	42		
B. Dialektikken	44		

I. FORORD

I de seneste 20 år er skizofrenibehandlingen udviklet til en integrering af socialpsykiatriske, farmakologiske og psykoterapeutiske indsatser. Mens socialpsykiatrien og farmakologien er stabiliseret videnskabeligt og dermed forskningsmæssigt, har den psykoterapeutiske behandling af psykotikere kun startet sin videnskabelige proces. En af hindringerne har været det faktum, at forskellige teorier ikke uden videre har kunnet kommunikere med hinanden. En anden, at det ikke har været muligt at undersøge teorierne ud fra andre videnskaber, hvorved den intern-terapeutiske argumentation har været beskyttet mod kritik udefra. Ikke fordi det har skortet på kritik, men fordi den har kunnet afvises med henvisning til, at kritikerne ikke har forstået det psykoterapeutiske kundskabsområde. Endelig har koblingen af behandlingen til en forståelse af psykosernes struktur været så ufuldstændig, at det har været svært at se, om de anbefalede tiltag har været logiske.

I 'Hemmung, Symptom und Angst' (1926) skriver Freud, at han tvinges til at korrigere sig selv, ... 'angst opstår ikke ved, at en drifts impuls fortrænges, og at libidoen som følge heraf omdannes til angst, men derimod ved, at den angst jeget føler - kastrationsangst - forårsager fortrængningen.' Det kan forekomme at være en mindre rettelse, men den er vigtig for den psykoanalytiske teoris udvikling, og især for den retning som Jacques Lacan (1901 - 1981) har initieret. Den korrektion, som Freud foretager, forflytter libidoen til en sekundær plads i teoriopbygningen, og i stedet kommer kastrationskomplekset i centrum. Gennem indsigt i kastrationskompleksets fundamentale rolle for menneskets sproglige udvikling har Lacan givet det paradigmeskift, som Freud antydede, sit fulde perspektiv.

Jacques Lacans fyrrårigt arbejde med at integrere psykoanalytisk teori med moderne sprogvidenskab har fået vidtgående konsekvenser for såvel psykoanalyse som sprogvidenskab. Mange kliniske fænomener er derigennem blevet forståelige på et dybere plan. At for eksempel neuroseterapiens teknik ikke er virksom ved behandling af en ikke-neurotisk tilstand, har fundet sin forklaring og kan således ikke længere tages til indtægt for en kritik mod psykoanalysen som sådan.

Lacans præcisering af den psykoanalytiske teori har givet en mere eksakt forståelse af såvel jeget som psykosens struktur. Det er derfor blevet muligt at formulere en jegstrukturerende psykoterapi, som bygger på en konsistent teori om psykosens, og dermed bliver området også tilgængeligt for rationel kritik. Det bør i denne sammenhæng stærkt understreges, at det ikke er et spørgsmål om at påstå, at en bestemt teori er den rette, eller at en vis metodik er bedst. Det er først og fremmest selve koblingen mellem en teori og dens anvendelse, som skal belyses. En sådan kobling eksponerer nemlig hele opgaven for al mulig inspektion og afprøvning, hvilket er et nødvendigt trin i den fortsatte udvikling af psykose-psykoterapiområdet.

Denne bog er skrevet med det formål at give en sådan kobling mellem en teori og en af dens anvendelser. Den første og længste del af bogen forsøger at redegøre for teoriens udvikling, mens sidste del af bogen omhandler de praktiske konsekvenser, som teoriens udvikling får for en behandlingsmetode, i dette tilfælde for den jegstrukturerende psykoterapi. Særlig vægt er lagt på argumenternes klarhed, og det har været intentionen at begrænse flertydighed. Teksten kan derfor forekomme den uindviede læser ganske krævende, men bliver på den anden side lettere at gennemgå kritisk, idet eventuelle fejl og misforståelser fremstår tydeligt, uanset om de findes i forudsætningerne eller i tankegangen. Rigelige henvisninger til andre tekster, såvel i noteform som længere citater i bilag, gør det også muligt for læseren selv at tage stilling til bogens påstande og konklusioner.

Den behandlingsteknik, som er beskrevet i bogen, har vist sig at være klinisk effektiv, men effekten er dog endnu ikke undersøgt i et større materiale. Noget, som givetvis bør ske, inden teknikken spredes uden for en snævrere professionel kreds.

Forord til 2. udgave

I denne anden udgave er der foretaget mange små ændringer for at gøre teksten mere klar og letlæselig. Desuden er kapitlet om Fadernavnet udvidet, da det er blevet mere og mere tydeligt, at dette begreb bør have en central plads i psykoterapiens strategi.

1991

Oversættelsen til dansk er udført af Harald Villemoes i samarbejde med forfatteren. Ragna Iversen har korrekturlæst oversættelsen. Sven Villemoes har med sin gæstfrihed muliggjort forehavendet.

Juli 1993

II. JEGET OG NARCISSISMEN

A. En oversigt

Jeget er en del af menneskets eksistential struktur. En eksistential struktur er en indretning, som formidler eksistensen; det vil sige at den giver reglerne og formerne for eksistensens forskellige udtryk, hvilket blandt andet indebærer, at mennesket altid eksisterer som noget og på en vis måde. I den eksistential struktur svarer jeget for eksistensens form, mens subjektet i første række har tilknytning til eksistensens regler.

En tennismatch (single) kan bruges som en simpel illustration. Matchen udspiller sig på et plan med bestemte mål og i overensstemmelse med bestemte regler. Spillerne forsøger hver for sig at udlede den anden spillers strategi for at kunne udmanøvrere sin modstander. I denne hensigt må spillerne identificere sig med hinanden, og de bolddueller, som huskes bedst, fremkommer, når det lykkes spillerne at tænke ens og derfor intuitivt placere sig korrekt og returnere bolden igen og igen, indtil den ene fejler af ren træthed.

Tennisspillernes optræden under matchen følger visse regler, nemlig reglerne for tennis. Hvis man som tilskuer ikke kendte reglerne, ville man faktisk kunne udlede dem ud fra spillernes og officials fremtræden, og man havde derved udledt en del af tennisspillets eksistential struktur. Det man derimod som tilskuer ikke kan udlede er, hvorfor spillerne overhovedet spiller. For tennisspilleren får den enkelte match sin tiltrækning og dramatik ud fra spillerens personlige verden og historie, og det er der det afgøres, hvor vigtig en sejr eller et nederlag er. Derimod er det jeget, der udformer det konkrete spil, som afvejer den personlige ambition med modstanderens dygtighed og taktik, og som føler stolthed over vellykkede bolde og skuffelse over de tabte. Modstanderen, jegets modpol, må hele tiden tages med i beregning, idet modstanderen i lige så høj grad er en betingelse for matchen, som jeget selv.

Tennispillet styres således dels af spillets regler, og dels af et jeg, som udformer reglernes aktuelle brug.

Eksemplet udpeger jegets dobbelte konstruktion, et forhold som tidligt er erkendt af såvel jeg-psykologer som fortalere for objektrelationsteorien. Termer som 'dyade', 'symbiose' og 'narcissisme' vidner herom. At jeget og det dertil hørende objekt udgør et strukturelt par, som ikke kan reduceres til sine dele, fremhævedes allerede af Freud¹, og i årene 1953 - 1955 videreudviklede Lacan i sine seminarer forbindelsen mellem jeget og dets objekt. I bilag I findes et eksempel på Lacans opfattelse.

En indgående forståelse af jegets teori er en forudsætning for en rationel jegstrukturerende psykoterapi, for som Blanck & Blanck² skriver, så beskæftiger en 'meget større del af behandlingen, undertiden hele behandlingen, sig med jeget, når det gælder ikke-neurotiske strukturer.'

Præcis som dets sproglige udtryk, kan jeget ikke skilles fra sit 'du', det er opbygget som en dipol. Dipolens 'du' og 'jeg' udgør et par, som har specielle forbindelser med hinanden, og som ikke bør behandles hver for sig. De vigtigste forbindelser mellem 'du' og 'jeg' er et 'enten - eller' og et 'hvis - så'. Tidligt i jegets udvikling har relationen mellem polerne karakter af et enten - eller, hvilket præcis som i en tennismatch indebærer, at hvis den ene vinder, så taber den anden. Det kan blive en trussel på eksistensen for den part, der er ved at tabe. Man kan se effekten af dette hos små børn, når de spiller spil med nogen. Taber de, bliver det en eksistentiel krise for dem. De 'tåler' ikke at tabe. De kan heller ikke klare at være i en gruppe, hvis de ikke får forrang for de andre. At underordne sig som almindeligt gruppe medlem indebærer tab af eksistens for det lille barns jeg. Barnet bliver derfor forstyrrende med det formål at 'vinde' eksistens gennem opmærksomhed, eller det bliver 'deprimeret' af at blive berøvet eksistens.

Tidligt i sin udvikling befinder jeget sig således i en duel-situation i forhold til sin anden pol. Dette fænomen kan også iagttages hos mere udviklede personer, når de skal interagere uden at kunne tale med hinanden, for eksempel i trafikken, hvor det let bliver til en konkurrence om position og fortrin.

---

¹ S. Freud: Massenpsychologie und Ich-analyse, 1921, og
S. Freud: Trauer und Melancholia, 1917.

² Blanck & Blanck: Borderline - teori og behandling, p. 33, svensk oversættelse Philippa Wiking, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1976.

Senere udbygges jegets polarisering med et implikativt 'hvis - så', som forbinder de to modpoler som to sider af samme mønt, hvor den ene side ikke kan eksistere uden den anden. Når man slår plad og krone for at afgøre et valg, bliver det tabene alternativ truet på sin eksistens, det forkastes, mens mønten kan vise den ene eller den anden side, uden at nogen af dem går tabt. På samme måde som med mønten implicerer³ jeget og dets anden⁴ hinanden hos det mere udviklede barn. Et sådant barn kan deltage i kammeraternes sejre og fødselsdage uden selv at tabe ved det. Det bliver i stedet en fælles fest, hvor ingen er udenfor. Man ser da jeget og dets anden ('du' og 'jeg') som polariteter, som implicerer hinanden som dialektiske polariteter. I dette sidste tilfælde er jeget stadig spaltet, men det kan finde samme (eller større) tilfredsstillelse ved den andens (vennens eller fjendens) fremgang eller modgang. Det, som overgår den anden, angår lige så meget jeget på grund af, at polariteten er implikativ. Det er denne implikation, som er årsagen til det, som kaldes projektiv identifikation, som er et vigtigt trin i den sociale udvikling. I bilag 3 findes en udførlig gennemgang af begrebet implikation.

I jegets udvikling fra ren polaritet til et jeg, som er en dialektisk polaritet, sker også en omvendning af polerne. For at kunne anskueliggøre dette er man nødt til at komme ind på narcissismen. Det er nemlig jeget, der giver narcissismen dens udformning, hvilket får som følge, at jegets forhold til sit objekt er narcissistisk.

Men først skal jeget udvikles, og fra starten findes en enhed, som kan ses som et forstadium til jeget, et 'urbillede', som opstår i subjektets forhistorie, inden fødslen. Siden sker en trinvis udvikling, som giver narcissismen dens senere form, noget som samtidig inddrager omverdenen og gør den interessant på en måde, som ikke ses ved psykosier eller hos det nyfødte barn. Som en illustration til overgangen fra den primære narcissisme, den der forekommer i forbindelse med det nævnte urbillede, og til den mere udviklede, den sekundære narcissisme, kan narcissusmyten anvendes.

Ovid fortæller⁵:

---

³ John Lyons, *Semantics*, Vol. 2, p. 636 - 718, Cambridge University Press, 1977.

⁴ Jegets modpol kaldes 'den anden' som i talemåden "en anden en".

⁵ Efter Michael Grant: *Mythes of the Greeks and Romans*, Mentor Book 1962, New York.

:/ ..... Narcissus, en køn yngling på 16 år, var i færd med at jage dyr ind i sine net, da nymfen Echo fik øje på ham. Echo kan ikke selv tage ordet, men hun kan på den anden side heller ikke være tavs, når andre taler. Hun vil gerne tale med Narcissus, men når han råber på sine kammerater, som han er kommet bort fra, kan hun kun gentage slutningen af hans sætninger. Echo sygnede hen af uengældt kærlighed, så til sidst var kun stemmen tilbage. Hun gemmer sig i skoven og ses aldrig, men hendes stemme består og kan fremkaldes af enhver.

Imidlertid har en anden yngling, hvis forelskelse Narcissus havde latterliggjort, bedt til himlen om, at også Narcissus måtte blive forelsket uden at kunne vinde objektet for sin kærlighed. Han bønhørtes af gudinden Nemesis.

Fortsættelsen (frit efter Ovid):

En kilde klar, glødende som sølv
Hvor hverken hyrde eller skovens dyr
Ej fugl eller nedfalden gren
Har oprørt vandspejlets ro

Omkring kilden frodigt græs og træer
Beskytter mod solen og giver svale
Her drengen engang hviler ud -,
Og hed af jagten bøjer sig at drikke.

Da fødes i ham anden tørst
Han bjergtages af sin egen skikkelse
I kærlighed til en forgæves drøm
Ser han forundret på sit billede.

Urørlig, stiv som en statue
Begærer han sig selv, og forfører
Sin kærlighed og bærer
Ved til eget bål.

:/

Narcissusmyten anskueliggør narcissismens problem og kan anvendes som hukommelsesstøtte. Et problem er at Narcissus genkender sig selv i skovsøen, selvom det er første gang, han ser sig selv. At billedet giver en oplevelse af indsigt, af et fund, tyder på, at Narcissus har søgt sin egen skabning, inden han mødte den. Et andet problem er, at Narcissus stadigvæk fascineres af sit eget spejlbillede. Han burde være inde i en periode i sit liv, hvor denne fascination bliver blandet med sin modsætning - skuffelsen. Han burde have flyttet sin interesse over på andre. At dette ikke er sket, bliver Echos skæbne. Eftersom Narcissus ikke så hende - og altså ikke søgte sig selv hos hende - sygnede hun hen og blev usynlig og fandtes kun som en initiativløs stemme.

Disse to delproblemer - genkendelsens fascination, som Freud kalder 'verliebtheit', og søgningens dialektik - er udtryk for jegets funktion. En funktion som udvikles parallelt med udviklingen af seksualiteten ud fra det primære udviklingstrin, som Freud kaldte autoerotisk.

I hermeneutikkens terminologi betegnes narcissismens samlede indvirken som objektets tematisering. En tematisering er noget, som får objektet til at træde frem mod baggrunden, som er den ikke-tematiserede omgivelse. Det er den effekt, narcissismen får på bevidstheden. Narcissismen tematiserer bevidsthedens objekter, gør dem attraktive eller skræmmende, men den opfinder dem ikke. Ved psykose mangler objektets tematisering. Omgivelserne vækker ingen interesse. I stedet hjemsøges psykotikeren af oplevelser, som er løsrevne fra omgivelserne, og som dukker op uden varsel.

Jegets tematiserende funktion opdager vi bedst, når omgivelsernes objekt ikke kan leve op til vore forventninger. Hvis man for eksempel en sommerdag er på biltur og beslutter sig for at standse og spise frokost - og derfor begynder at lede efter et passende sted - da forkastes den ene mulighed efter den anden; der er for meget skygge eller for snavset, der er allerede optaget, og det sted er for tæt ved vejen. Situationen afslører, at vi leder efter en plads, som passer for den skabning, som Narcissus mødte i skovsøen, for vort jeg-ideal, som kræver perfekte omgivelser.

I Per Gunnar Evanders bog 'Mandagene med Fanny'⁶ findes på side 33 en lille scene. Robert og hans hustru Gudrun har svært ved at nå hinanden. Robert får en del bebrejdelser for sit drikkeri, hvilket får ham til at længes efter mere forståelse, hvilket han har svært ved at formulere o.s.v.:

---

⁶ Per Gunnar Evander: Måndagarna med Fanny, Aldus 1975.

'... Til sidst smider Robert i hvert fald avisen fra sig på sofaen mellem de to lænestole. Han går nogle runder i rummet, han standser og ser på sofaen og lænestolene og synes, at hele møblementet er meget grimt og nedslidt ...'

Møblerne ser pludselig ud som brugte møbler, ikke som dele af det hjem han har sammen med Gudrun. En tematisering er forsvundet. Men møblerne er stadig objekter med klar tilknytning til mennesket, til formen på dets krop.

Den primære narcissisme, som ikke er dialektisk, har forbindelse med kropsbilledet, mens den senere, den sekundære narcissisme, er knyttet til noget hos den anden (mennesket), som kompletterer billedet og gør det til en helhed. Efter den dialektiske omvending af det udviklede jeg, lokaliseres kropsbilledets perfektion til den anden. Det er blandt andet derfor, en nærtståendes lidelse kan virke mere truende og gøre mere ondt end en skade på egen krop.

Hvis den første narcissisme ikke fungerer, så kan kroppen heller ikke blive en funktionel helhed. Kroppen savner da sin 'gestalt' - sin skabelon⁷. Selvom det anatomiske øje sidder, hvor det skal sidde, kan dets funktion befinde sig på et andet sted, og personen kan føle sig udspioneret af sit eget blik. Eller aflyttet af sin egen høreelse. På samme måde holdes kroppens forskellige åbninger ikke adskilte. Væmmelse forbindes med spisning, ligesom denne kan erotiseres, som eksempelvis hos anorektikere og bulemikere.

Normalt er kroppens rum af en anden beskaffenhed end rummet uden for kroppen. Inden i kroppen glider de forskellige dele ind i hinanden uden klare grænser, så kropsbevidstheden bliver mere almen og funktionel. Den anatomiske krop med sine forskellige organsystemer, er en medicinsk arkefakt, som ikke har nogen spontan repræsentation hos mennesket. Den anatomiske krop er derimod opbygget som rummet uden for kroppen, hvor delene grænser op til hinanden, og hvor en sammenblanding af dele som eksempelvis lever og dybe rygmuskler er utænkelig.

Savnes en skabelon for kroppen, kommer denne i stedet spontant til at opfattes efter samme princip som den anatomiske krop; som løst sammensatte dele, selvom opdelingen naturligvis ikke følger den anatomiske videnskab.

---

⁷ Jacques Lacan: Le stade de miroir comme formateur de la fonction du Je, Écrits, Seuil, Paris 1966.

Børn, som endnu ikke har tilegnet sig en gestalt for kroppen, har svært ved at koordinere deres bevægelser og svært ved at bedømme afstand uden synets hjælp⁸. Disse børn kaldes ofte MBD-børn⁹. Den ukoordinerede krop stiller mindre krav til hjernen, som derfor hos disse børn bliver forsinket i sin udvikling, hvilket kan påvises med specielle undersøgelsesmetoder.

Den primære narcissismes gestaltfunktion gør kroppen til en fungerende helhed, hvor delene samarbejder som instrumenterne i et orkester, og man kan sammenligne gestalt-jeget med partituret. Dertil kommer, at denne gestalt projiceres ud i omgivelserne og gør verden til en 'menneskeliggjort' verden, en verden som opfattes ud fra sin fremkommelighed og anvendelighed for mennesket. Som kontrast hertil kan man antage, at fuglene opfatter helt andre aspekter af verden. Som Narcissus's eksempel viste, giver synet af den menneskelige gestalt grund til fascination, ja endda passion, hvilket understreger, at denne gestalt både var forventet og projiceret.

Den sekundære narcissisme tilhører det udviklede jeg. Dens vigtigste 'symptom' er den anden, også kaldet jeg-idealet. Der er ikke længere kun tale om en gestalt, et billede, men om en forbedring af billedet, om dets perfektion. Det, som skal komplettere, er ikke synligt, og alligevel repræsenterer det jeget bedre, end jeget selv gør. Teenageren, som ser sig i spejlet, ved, at hans egen mening om udseendet er sekundær i forhold til den andens mening. Ved køb af tøj tilskrives en ledsagende vens mening en afgørende betydning. Den anden udgør en vigtig og sandere del af jeget og fungerer som dets usynlige dobbeltgænger, dets 'bedre jeg'.

I følgende skema markerer 1 det primære gestalt-jegs funktion. Den funktion, som organiserer kroppen og dens funktioner til en samlet helhed. Til venstre for skillelinien mangler denne funktion, og kroppen er fragmentarisk, og dens funktion spredt. 2 markerer overgangen til den sekundære narcissismes funktion og idealjegets fortrængning og forvandling til jeg-idealet.

Figur 1

	1	2
udspionering	se eller blive set	forstå og blive forstået
aflytning	lytte eller blive hørt	adlyde og blive adlydt

Skillelinierne markerer bratte overgange mellem forskellige funktionsniveauer for jeget. Den primære narcissisme indtræder ved (1) og den sekundære ved (2). Til de tre forskellige niveauer hører tre forskellige typer af verdener. Jeget er nemlig korreleret med verden, de er to sider af samme sag. Ordet 'verden' anvendes her i fænomenologisk betydning på samme måde som i 'teknikkens verden' og 'kunstens verden'. Verden er den måde, hvorpå tilværelsen manifesterer sig. Til venstre for (1) er jeget direkte involveret i alt, hvad der foregår. Jeget er hændelsernes centrum, det er ansat af magterne. I gamle dage var det onde ånder og trolddom, som påvirkede. I vor tid er det massemediernes effekt, psykotikeren ikke kan værgе sig imod.

Mellem (1) og (2) er verden stabiliseret som jegets modpol. Verden er gennemskuelig og forståelig. Ting og sager er, som de er og ikke mere. Selvom dette er en meget roligere tilstand end den foregående, så indebærer det ingen tematisering af verden, som derfor ikke er særlig tillokkende, og det har for eksempel ingen større mening at flytte hjemmefra eller vælge erhverv. Gør man det alligevel, er det på grund af forældrenes pres, ikke for at man har synderlige forventninger.

Anderledes forholder det sig til højre for (2). Her er verden blevet spændende og fuld af muligheder, undertiden også skræmmende. Fortrængningen og forvandlingen førte til, at jeg-idealet forsvandt ud af synsvidde, men det lurder rundt om hjørnet og udøver en dragende kraft. Det findes, men kan ikke direkte fattes af jeget. Det er enten noget, som kan genfindes eller noget, som er mistet. I den forrige verden gjaldt først og fremmest ens egen mening, i denne seneste bliver derimod hensynet til den andens mening styrende. Verden har fået en semantisk resonans, et skjult indhold, som gør at den er andet og mere end det iøjnefaldende.

⁸ Birgit Rösblad: Barns förmåga att styra handen när de inte ser den. Rapport för kurs i forskningsmetodik inom vårdområdet, Inst. f. vårdlärautb. Umeå universitet 1987.

⁹ MBD: Minimal Brain Damage, organisk psykosesyndrom, en betegnelse, som benyttes om børn med motoriske vanskeligheder.

Den skitserede trinvis strukturering af jeget kan synes overdrevet spekulativ og konstrueret, men det forholder sig faktisk sådan, at man i forløbet af en traumatisk krise tydelig ser de forskellige trin. I chokfasen er verden som til venstre for (1), i reaktionsfasen er verden derimod sammenhængende men grå, bogstavelig talt uden mening. Til højre for (2) modsvarende kriseforløbets bearbejdnings- og nyorienteringsfase. Håb og interesse begynder at komme tilbage som tegn på, at verden igen får semantisk resonans og tiltrækning.

I næste kapitel skal struktureringen sammenkobles med visse aspekter af udviklingspsykologien, som giver en anden vej til forståelsen.

III. JEGETS STRUKTURERING

Jeget struktureres ikke af nogen iboende kraft, men af at barnet under sin udvikling tvinges til at underkaste sig allerede eksisterende vilkår, hvis det vil komme på talefod med sine nærmeste. Når barnet fødes, er det så fremmed i menneskets verden, at det for den sags skyld lige så godt kunne være ankommet fra et andet solsystem. Forskellen er blot at, forældrene allerede mener at kende barnet og har forventninger til det. Det er denne kombination, som strukturerer barnet, dette at barnet er som faldet fra himlen, og at det er alene om intet at fatte. Fra et sådant udgangspunkt må barnet først blive en skabning, en entitet, og dette falder sammen med den første udvikling af jeget, derefter skal dette jeg blive et begreb, og dette senere trin modsvarer udviklingen til subjekt. Hvis man vil forsøge at synliggøre de problemer, barnet stilles overfor, må man gå ind på de mest grundlæggende betingelser for menneskets eksistens.

Det system af regler, som i flere trin strukturerer jeget, kaldes kastrationskomplekset. Man kan opfatte dette kompleks som et lovkompleks, et som går forud for ethvert menneskes fødsel, og som alle børn konfronteres med i begyndelsen af deres psykiske udvikling. Som lov gælder kastrationskomplekset for den menneskelige tilværelse som sådan. Komplekset indebærer opdeling i to køn og opdeling i generationer. Incestforbudet er et aspekt af denne opdeling. Der er ikke tale om en hypotetisk lov, eller en mytisk lov, men nærmest om en grammatisk lov, som automatisk træder i kraft, når mennesket vil manifestere sin eksistens, hvadenten det sker gennem at tage til orde eller gennem handling.

I starten af tilværelsen skal barnet kategoriseres som dreng eller pige og som søn eller datter. Og betydningen heraf kan ikke udelukkende fastslås i barnets egen generation, de foregående må også tages i betragtning. I sin egenskab af lov er kastrationskomplekset opdelende. En lov afgør, hvad der hører til, og hvad der ikke hører til, netop gennem at angive adskillelseskriterierne. Kastrationskomplekset opdeler, samtidig med at det relaterer delene til hinanden; på samme måde som den matematiske lov om sinus og cosinus bestemmer forskellen mellem disse, samtidig med at den angiver, hvordan de relaterer sig til hinanden. Så hvis forældrene identificerer barnet som en pige, mister dette barn muligheden for at være dreng, samtidig med at relationen til drenge følger visse retningslinier.

Opdelingen i to køn og i generationer hænger sammen. Ligesådan hører incestforbudet og opdelingen i slægtskab og ikke slægtskab sammen. Det skyldes den komplicerede type af opdeling, som gælder her. En symbolsk opdeling er noget helt andet end en opsplnitning, hvilket følgende eksempel vil illustrere.

Den enkleste form for opdeling, man møder, er en opdeling i to. I en og en anden en. Som for eksempel når en sky deler sig. Så har man to skyer. Ikke to halve skyer men to selvstændige og jævnbyrdige skyer, som sidenhen ikke har noget med hinanden at gøre. Den ene sky 'husker' ikke, at den nedstammer fra en større sky. Der findes ingen 'generationer' af skyer. Skyer deler sig, men de nye skyer har ingen tilknytning til hinanden, de tilhører ikke en slægt. Derfor bliver de nye skyer ikke 'halve' skyer, men er fuldgældige og repræsentative skyer.

Opdelingen i to køn er en ganske anden sag. Det er en opdeling i to forskellige (under) kategorier, hvor de to kategorier vedbliver at angå hinanden. En sådan opdeling kræver et tredje element, nemlig forskellen mellem kategorierne, som også bliver forklaringen på dem. Noget som gennem enten addition eller subtraktion - til eller fra - den ene eller den anden, skulle kunne gøre dem identiske igen. Men dette tredje element indstiftes netop af den lov, som opdeler kønnene, og ikke af de biologiske forskelle, som først bliver meningsfulde i og med opdelingen¹⁰.

Man kan som et forenklet eksempel tage opdelingen af et kortspil i sorte og røde kort. Man har da en (tænkt) overordnet kategori, som man vil dele op i to underkategorier. Hertil kræves yderligere et element, som netop er opdelingskriteriet selv, og som ikke er identisk med farverne. Det er hverken den røde farve eller den sorte farve i sig selv, der gør opdelingen mulig, men derimod forskellen mellem dem, og denne forskel bestemmes af de symbolske kategorier - rødt og sort - som kortene kan henføres til, når man har fastslået deres farve. Kategorierne er symbolske, og farverne får deres mening gennem den sorteringskonsekvens kategorierne får for kortene.

Gennem henvisning til underafdelinger af den overordnede kategori 'kort', mister de sorte og de røde kort noget, idet intet kort derefter kan siges at repræsentere slægten 'kort' fuldstændigt. De røde kort kunne få den idé, at de sorte repræsenterer det, som de røde mangler, og vice versa. Ligeledes kunne de sorte kort indbilde sig at de er de egentlige kort, mens de røde blot er en blegere variant, men de oprindelige, overordnede kort er en tom mængde, eller negativ kategori, som ingen elementer har.

---

¹⁰ Juliet Mitchell & Jacqueline Rose: Feminine sexuality, Introduction I - II, eng. overs. Jacqueline Rose, The Macmillan Press, London 1982.

De biologiske kønsforskelle kan sammenlignes med kortenes farve. De får deres mening gennem de symbolske kategorier, som de styrer barnet ind i og af relationerne mellem disse kategorier, mens de biologiske kendetegn i sig selv er vanskeligere at tyde. Og opdelingen sker i overensstemmelse med en lov, som gælder for kategorierne, en lov som giver mening til biologien.

Det, som nu skulle kunne ophæve ulighederne, er noget, som ikke findes. Det er noget, som kun indgår i en 'kontrafaktisk sætning', hvor præmisserne er falske: 'Hvis opdelingen i to køn var sket ved indgreb på et helhedsmenneske, da skulle helheden kunne genoprettes ved at tilføje det, som var fjernet.'

Selvom disse præmisser er falske, findes de bevaret i en mytisk form som udgangspunkt for menneskets tænkning, og derigennem opstår altså et mytisk objekt som i form af en fetich skulle kunne lindre al savn. For dette objekt benytter psykoanalysen udtrykket 'fallisk objekt' for at betegne det 'objekt', som tilsyneladende gik tabt gennem opdelingen i to køn, et objekt, som er indsatsen i relationen mellem kønnene. At objektet er vigtigt, skønt det er imaginært, kan et hvert skuespil af Lars Norén bevidne.

Opdelingen i to køn implicerer altså en overordnet (negativ) kategori, som omfatter de to køn, og et (mytisk) objekt, som er det, som skulle kunne ophæve denne opdeling, det man så at sige mister ved selve opdelingen. I den Lacanske algebra: - ϕ ¹¹

Hvis man leger med tanken om, at barnet den første tid forsøger at regne¹² ud, hvad det er for noget, da kan man udtænke den principielle fremgangsmåde, de logiske faser, som barnet bør gennemleve¹³.

Det begynder i så fald med, at barnet i det objektløse stade ikke engang kan regne, men regnes, af moderen. Det er moderen, som ved, hvad barnet regnes for. Derfor forsøger barnet i moderens ansigt at finde ud af, hvad moderen regner det for. Moderen udtrykker: du er nummer ét for mig. Barnet: jeg er, hvad du tænker, vi er et. Ved afvendingen brister denne identitet. Selv for nybagte mødre findes der andet i livet end små børn. Noget nyt kommer da ind i barnets eksistens, et fremmet element, som får moderen til at forlade barnet. Pludselig er de ikke længere et, men to, og det skyldes et tredje element. Og det er først nu, barnet egentlig kan begynde at regne ud, hvad det er. Indtil da var barnet identisk med moderens syn på det, men nu begynder barnet at få en egen verden, i hvilken moderen indgår som objekt, og barnet kan nu begynde at interessere sig for, hvad det kan være, moderen savner, når hun ikke nøjes med barnet. Dette sidste trin leder barnet uden for moderbarndyaden og ind i, hvilke andre eksistensmuligheder der kan findes i de nærmeste omgivelser. Da kolliderer barnet med generations- og kønsforskelle, og det hele kompliceres yderligere.

Da det senere trin handler om barnets konfrontation med en symbolsk verden - hvor det skal indtage sin plads, hvis det skal kunne videreudvikle sin eksistens - kan problemet belyses af et lignende, men enklere problem, at tælle. Talrækken er nemlig et eksempel på et symbolsk system. Det drejer sig ikke om en mekanisk opremsning af en given mængde, men om en 'eksistentiel' tælle måde, hvori gangen bliver som følger:

---

¹¹ Minustegn for at markere at det er noget som mangler, ϕ for at minde om, at det er et fremmet element, altså at noget savnes, betyder ikke at det mangler.

¹² Det svenske ord regne betyder både regne og tælle. o.a.

¹³ Hele denne gennemgang går ud fra tanken om, at jegets strukturering har en ekstern forklaring (in casu kastrationskomplekset), andre teorier vil tilskrive barnet en "jegkerne" eller lignende som delaspekt i en forklaring. For en videnskabsteoretisk oversigt over problemet henvises til Dankert Vedeler: Infant Intentionality and the Attribution of Intentions to Infants, Uppsala psychological Reports, No 382, 1985.

Man begynder med en (1) i betydningen 'en eneste'. Det er begyndelsen, da intet andet endnu forekommer, heller ikke nogen som tæller. En (1) kan således egentlig ikke tælles, før end der findes to. Noget og så nogen som regner dette noget, som for eksempel kan være et æble. Men når man kan se (og regne med) 'et æble', findes faktisk tre: æblet og jeg, og så nogen, som tæller disse og får dem til to. For at kunne tælle sig selv med, må den der tæller distancere sig fra det som tælles, og bliver da i forhold til 'æblet og jeg' en tredje position. Så snart denne tredje tællende position er opstået, er begrebsniveauet vokset, og hvor langt man end forsøger at tælle, indhenter man aldrig den tællende. Totaliteten er tabt, eftersom der ikke findes nogen slutning, og kastrationen er et faktum. Totaliteten, som symboliseredes af '1', ses nu som et mytisk og lykkeligt forstadium, som man kan stræbe efter at genskabe, men det er en tilstand, som ikke er forenelig med eksistens. EN er nemlig det, som kun refererer til sig selv, det er derfor i bogstavelig forstand en negation af alt ANDET. I modsat fald var EN kun en del. EN er på denne måde ren negation, nemlig negationsfaktoren i negationen af alt andet¹⁴.

Tællingen implicerer i sig selv altid en fortsættelse, et følgende element, som aldrig kan være identisk med nogen af de foregående, hvis det skal fungere. Tællingen peger gennem sin fuldførelse hele tiden videre. Det er en proces, som kaldes metonymi, og den er årsag til, at introjektion (tælling) altid skaber nye objekter. Tællingen forfølger så at sige et objekt, som hele tiden rykker længere væk. Dette objekt kaldes *a* (lille a), og det er en repræsentation af - . Det er denne mekanisme, som ligger til grund for det forhold, at uanset hvor mange ejendele man end anskaffer, så kan man altid finde på noget nyt at købe.

Endvidere kan man sige, at der er en logisk generationsforskel mellem 1 og de øvrige. 1 er en myte, og først når man har talt videre, kan man få fantasier om, hvordan det var, da kun 1 fandtes, at indgå i en totalitet. Og de øvrige består af et antal, som findes, og endvidere et element, som er negativt på den måde, at det ikke ejer nogen selvstændig eksistens, men motiveres af forskellen mellem de øvrige elementer. Denne forskel er det, som er udenfor, hvor langt man end tæller. På denne måde er signifianten (bilag 2) altid udenfor - ubevidst, samtidig med at den afføder fantasien om et efterstræbelsesværdigt objekt, som ikke kan nås.

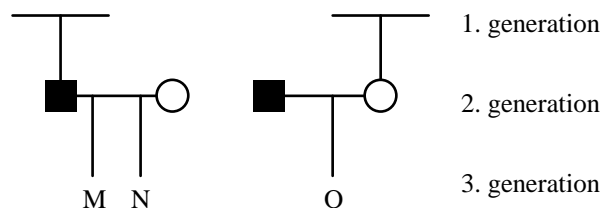
Man kan endda anvende det tidligere nævnte æble til at illustrere, hvilken effekt tællingen får på jeget. Når man skal forestille sig et æble, plejer man at angive et ciffer. Et æble eller flere æbler. Æble uden antalsangivelse får ikke æblets form. Det bliver materie - måske æblemos. Æble som sådant har ingen bestemt form, mens æble i bestemt form altid er et eller flere. Det er talrækken, som begrænser æblet til dets form og gør det tænkeligt og tælleligt. På samme måde får jeget sin form af de symbolske identifikationer, som barnet gennemgår, idet disse identifikationer bestemmer, hvordan barnet regnes. Og når man taler om jegets strukturering, mener man, hvordan jeget hugges til, formes af den symbolske orden.

Optagelsen i den symbolske orden indebærer for barnet opdeling, en kategorisering, som beskærer barnets eksistensmuligheder. Det sker, når barnet skal 'regnes', for det må i den symbolske identifikation indtage en allerede udregnet plads i relation til de øvrige. Det er en kastration, for det begrænser eksistensen. Kastrationskomplekset har fået sit navn af, at barnet har sådanne fantasier. De forestiller sig, at piger er kastrerede drenge. En forestilling, som kan ses som et forsvar mod den faktiske opdeling af mennesker i to køn, som for sin eksistens er logisk afhængig af hinanden, en opdeling som begge taber på. Hvis de to køn i stedet var opstået gennem en eller anden form for vold, så ville denne form for vold være udøvet på en slags enhedsmenneske, eventuelt som straf for noget, og i stedet for et livsproblem havde man da et spørgsmål om status mellem kønnene. For eksempel i form af mændenes selvfetisering og kvindernes misundelse og retfærdighedskrav. Når børn møder kastrationskomplekset, er de positivister, og de lægger derfor kun vægt på det synlige. Det er den fortsatte strukturering, som skal lede dem frem til en forståelse af, at kønsopdelingen er en symbolsk opdeling, som begrænser eksistensmulighederne og netop derigennem gør dem meningsfulde.

Mens opdelingen i to køn placerer egen perfektion hos det andet menneske, så kommer incestforbudet ind som et andet aspekt af kastrationskomplekset. Incestforbudets effekt er, at det som kaldes forelskelse flyttes uden for familien, og overvurderingen flyttes fra egen person til en anden og tænkt person, som det måske kan være muligt at finde. Det bliver drivkraften for ungdommens stræben efter at flytte hjemmefra, vælge livsbane og danne par. Incestforbudet fører til, at forældrene ikke længere ses som mulige objekter, søskende næppe, fætre og kusiner kun af og til. Der går en grænse et sted mellem slægt og ikke-slægt, en grænse som har sin oprindelse i forrige generation. Slægtskabsforholdene i en generation bestemmes nemlig i de foregående generationer:

---

¹⁴ Hegel i Jena, citeret fra Alexandre Koyre: Etudes d'histoire de la pensee philosophique, p.180, Gallimard 1971.

Hvem der er i slægt, og hvem der ikke er det, afgøres i foregående generation. Og da det hele nu ses fra barnets perspektiv, bliver det faderen, som i første omgang bestemmer slægtskabsforholdene, eftersom han står for generationsgrænserne. Det er nemlig gennem ham, at moderen placeres i en anden generation, end den barnet tilhører. Uden faderens mellemkomst ville barnet tro, at det tilhørte samme generation som moderen. Uden faderskab intet moderskab. Og gennem forældreskabet placeres moderen i en anden generation end barnet, som tilhører den nye generation. Hvis moderen ikke tillægger faderskabet nogen vægt, bliver der ingen sikker generationsgrænse mellem moder og barn.

Det bliver nu muligt at følge de symbolske identifikationer, som styrer struktureringen af barnets jeg. Struktureringen af forældrenes jeg, som er styrende for forløbet, ligger en generation tidligere. En forandring i symbolsk identifikation har krisekarakter for mennesket og fører til ændringer i både jeget og dets objekt, altså i dets verden.

$$K \rightarrow K_m \text{ (graviditetsbesked)}$$

K og K_m står for symbolske identifikationer. K skal læses: 'regner sig som K (Kvinde)', K_m læses: 'regner sig som 'kvinde blivende moder''. Pilen markerer forandringen, 'traumet'.

Udviklingspsykologien begynder ofte her. En kvinde (K) bliver havende, forandres altså til en blivende moder (K_m). Hvornår sker det udviklingspsykologisk set? Det sker, når kvinden får et positivt prøvesvar fra apoteket. Inden da kan der have været anelser, ja endda overbevisning, men det er prøvesvaret, der er det afgørende. Da forandres kvindens identitet. Det er en krise, og hvordan den kommer til at forløbe beror både på kvinden og på omgivelserne. Det, der nu træder i kraft, medfører, at en fantasi om barnet nu indgår i kvindens eksistens, fantasibarnet regnes med, når hun regner sig selv, det bliver hendes primære objekt. Det barn, som på denne måde bliver psykisk nærværende, er et færdigt barn, ikke et antal celler som til stadighed deler sig. Det er i stedet et barn, som kvinden kan strikke tøj til, indrette hjemmet til, som hun kommer til at dele liv med.

Betydningen af dette ny objekt har mange både bevidste og ubevidste forgreninger. Kvindens kvindelighed er inddraget, hendes sociale funktion, indplacering i slægten, hendes relation til manden og til eventuelle øvrige børn. Kvindens fantasme¹⁵ er den forberedte plads for barnet. Det er en strukturel position, som fungerer som en reference for barnets senere symbolske identifikationer. En identifikation som er noget andet og mere end hver og en af forældrene, og en identifikation som tilbyder barnet en gestalt. Fantasibarnet er altså et objekt med en mængde betydninger. At blive kompletteret med et så betydningsfuldt objekt medfører en vis selvtilstrækkelighed. Det er så at sige normalt med en vis autisme, når man er gravid. Et andet punkt af interesse er, hvordan kvinden har det under graviditeten. Foruden eventuelle rent somatisk betingede forhold, så er kvindens tilstand et symptom på den fantasme som barnet er. En fantasme som fandtes latent før graviditeten, men som træder i kraft i og med budskabet fra apoteket.

$$K_m \rightarrow M_k \text{ (fødsel)}$$

Fødslen indebærer en ny identitetsforskydning for kvinden. Hendes bestemmelse er nu primært moderens. Samtidig mister hun graviditetstidens komplettering. At dette er et anseligt tab overskygges af det virkelige barns tilstedekomst. I barnet genkender moderen det, hun ventede på, som altså nu går i opfyldelse. Beviset er dels, at moderen genkender barnet som sit, dels reaktionen herpå - det der kaldes moderlykken. Glæden over barnet opvejer tabet, i det mindste næsten. En vis sørgmodighed plejer at indfinde sig efter nogle dage.

Alt dette bliver først tydeligt, når det ikke rigtig fungerer, ved puerperalpsykose - fødselspsykose. Ved puerperalpsykose føler mødre sig tomme, tilintetgjorte, beskidte eller værdiløse, samtidigt med at de påstår ikke at genkende barnet. Det er ikke deres barn - siger de. Disse kvinder har som regel heller ikke under graviditeten lagt planer for det kommende barn, de strikker ikke tøj, indretter ikke deres hjem til et barn. For dem bliver fødslen et rent tab, da de ikke får et overdetermineret barn at trøste sig med. I bedste fald kan de se barnet som et bevis på deres skaberkraft. I værste fald støder de barnet fra sig.

Barnets situation er således ikke helt selvindlysende. Det har forskellig betydning for moderen afhængig af, om det er en opfyldelse af moderens forventninger (1), eller om det er bevis på hendes skaberkraft (2).

¹⁵ I Lacans algebra a. Fantasmen fungerer som dagdrømmens centrum.

1) $Km \text{ — (a) —} \rightarrow Mk \text{ — barn (a)}$

2) $K \text{ —————} \rightarrow M \text{ — barn}$

I første tilfælde bliver barnet efter fødslen bærer af moderens fantasme (a), barnet bliver overdetermineret med alle de tidligere nævnte ubevidste betydninger, relationen til kvindeligheden, til manden, til samfundet og til slægten. Og (a) bliver senere barnets referencepunkt for selvforståelse.

I andet tilfælde forbliver barnets betydning at være et bevis for kvindens skaberkraft, og barnet kan opfylde denne funktion ved at være velnæret og velopdraget.

Forskellen kan illustreres med en enkelt sammenligning. Hvis man får en pen af en, man holder af, så ser man bort fra pennens eventuelle mangler. Ja, det gør faktisk ikke så meget, om pennen slet ikke kan skrive - den har jo affektionsværdi ved at minde om en værdifuld relation. Det gælder altså første tilfælde.

Andet tilfælde kan sammenlignes med situationen, hvor man selv køber en pen - så skal den være perfekt såvel funktion som udseende, ellers er man villig til at gå tilbage og bytte den. Eller lade den gå i glemsel i en skrivebordsskuffe.

Et overdetermineret barn må godt have fejl. Moderen bærer over med meget, fordi det er hendes barn.

I andet tilfælde kræver moderen, at barnet skal være perfekt. Det skal være velnæret og vellykket. Når et sådant barn senere skal frigøre sig fra moderen, findes der ingen alternativ eksistens at hage sig fast til. Man kan se det hos anorexi-unge. Protesten mod at være moderens velnærede barn bliver til spisevægning og måske tilintetgørelse, i stedet for at barnet flytter hjemmefra og begynder at leve sit eget liv.

Det overdeterminerede barn ledes i stedet videre i udviklingen gennem afvænningen, som håndgribeligt viser barnet, at det ikke er moderens et og alt i verden. Det er ikke tilstrækkeligt for hende. Der findes andet, som også optager hende.

I begge tilfælde findes der i begyndelsen ikke andre muligheder for barnet end at blive moderens objekt. Menneskebarnet er prematurt, det er født for tidligt sammenlignet med andre dyrearters afkom. Menneskebarnet kan fra starten ikke deltage aktivt i sin egen pleje. Det kan ikke som visse 'dyrebørn' være aktivt i at søge sig frem til maden, i det mindste ikke uden hjælp. Menneskebarnet giver udtryk for noget, måske ubehag, hvorefter det helt og holdent er moderens sag at regne ud, hvad barnet vil. Have mad, vendes, skiftes osv. Det er moderens menu, og barnet kan ikke vælge. Moderen lærer sig hurtigt sammen med sit barn at finde en passende foranstaltning. Men sikker bliver moderen ikke. Usikkerheden kan sundhedsplejerskerne bevidne. Hvis barnet alligevel skriger, har man da overset noget? Hvad findes der ellers på menuen? Er barnet måske sygt? For mange mødre kommer situationen snart i en vis balance, mens andre vedbliver at være usikre.

$Mk \rightarrow MK$ (afvænningen)

Afvænningen er en proces som indebærer, at kvinden efter en tid kun som moder begynder at blive kvinde (MK) igen. Her er det på en identitetsændring. Barnet kan ikke få bryst for evigt. Hvor længe bestemmes ikke af noget biologisk behov, men af en social konvention, som tilskrives socialstyrelsen eller sundhedsplejersken eller en anden autoritet.

Barnet har på grund af sin hjælpeløshed intet andet ønske end at blive det barn moderen hellere ville have haft. Kunne barnet på denne måde blive moderens et og alt, så kunne det også regne med evig omsorg. Derfor bestemmes barnets eksistens af moderens fantasme, barnet betragter nemlig moderens ansigtsudtryk for at finde ud af, hvad det er i hendes øjne. Kunne det blive det, var lykken gjort. Men moderens fantasme, (a), er en reference, ikke et faktum. Og hvor meget barnet end betyder for moderen, så kan det ikke blive et seksuelt objekt. Det er den første kollision med incestforbudet. Barnet opfatter kun at, det ikke fuldt og helt lever op til alle moderens forventninger. Afvænningen giver denne diskrepans mellem barnets og moderens forventninger en konkret iscenesættelse. Barnet bliver misfornøjet, og moderen føler sig splittet. Mellem moder og barn udvikles en pol af ond vilje. En pol som er den forberedte plads for faderen, da det er til ham moderen refererer. Lille a bliver en hjælp - omend en uvelkommen hjælp - for barnets fortsatte eksistens, når afvænningen opbryder moder-barndyaden.

Incestforbudets effekt bliver nu, at faderen bliver barnets næste objekt, da han er moderens. Men det er en ny type af objekt, der er tale om. I den udvikling, som er skitseret, er der endda sket en ændring af typen af objekt (se kapitlet om identifikation for en udførligere beskrivelse).

For at resumere forløbet:

1) Barnet er moderens objekt.

Barnet er, hvad moderen gør med det. Det er i moderens verden, barnet er objekt, og barnet identificerer sig med pasning. Det er en obligatorisk identifikation for barnet. Der findes intet alternativ. Barnet *er* moderens menu. Hos voksne findes dette stadium i hallucinationen. Den verbale hallucination styrer direkte eksistensen, uden mellemlid. Når barnet er identisk med menuen, er barnet identisk med det, som moderen kan finde på at tilbyde det.

2) Moderen bliver barnets objekt.

Når moderen ved afvænningsbegyndelsen at trække sig tilbage, taber barnet noget - et delobjekt - som derefter repræsenteres som overgangsobjekt. Delobjektet er den del af mor-barndyaden som tabes, set fra barnets synspunkt, mens overgangsobjektet er noget, som kommer på det tabtes plads. Noget, som skal repræsentere det, som skulle kunne eliminere adskillelsen. Suttet, bamsen og sengelægningsritualet må tage over. Disse overgangsobjekter ejes af barnet, og gør det helt igen, barnet får en identitet som ejer, hvilket viser at barnet nu har en gestalt for sin krop og en dertil hørende verden, som barnet ejer, moderen medregnet. Overgangsobjektet repræsenterer det, som ingen af dem har, det, som skulle kunne bygge bro over afstanden mellem barn og mor. Inden overgangsobjektet bliver til ting, er de lyd, pludren og imitation.

Barnet er dog nødt til at tale moderens sprog - 'modersmålet' for at kunne kræve sin ret. Hvis man ikke kan gøre sig forståelig, så forbliver alle krav overhørte. Barnet kan altså kun kræve det, den Anden¹⁶ har at tilbyde. Det, den Anden ikke kan tænke sig, kommer ikke på tale, det bliver til begæret¹⁷ og fantasmen¹⁸. Og det, som først og fremmest ikke falder moderen ind i relation til barnet, er det, der tabes gennem opdelingen i to køn og i generationer. Moderen har ikke det falliske objekt. Om nogen har det i forhold til moderen, så er det faderen. Afvænningsbegyndelsen beviser for barnet, at det ikke er identisk med det, moderen savner, og i sin stræben efter at blive det, moderen savner, drives barnet til at identificere sig med faderen, eftersom det var dertil, moderen henviste. Som om faderen skulle repræsentere det, som moderen (og dermed barnet) savner. At der endnu ikke er tale om en symbolsk identifikation for barnet, viser sig eksempelvis i, at barnet ikke kan forære sit legetøj væk, det kan kun 'låne' det ud. At forære noget væk ville være at risikere sin eksistens på dette udviklingsstrin. I forholdet til moderen ses faderen derfor som en ubuden gæst, som stjæler moderen, da barnet ikke kan dele hende med andre.

---

¹⁶ Den Anden med stort A er en kundskab, som barnet forsøger at udlede af den andens, moderens, ansigtsudtryk. Det er det barnet er i moderens verden, og som det skal indstille sig på, hvis det skal komme på talefod med moderen. A er barnets udregning.

¹⁷ Det der mangler i kundskaben, ϕ .

¹⁸ Fantasmen er objektets attraktion. Overføring er et eksempel på en fantasme.

3) Faderen bliver barnets idol og autoritet.

I 1) er barnet noget, i 2) har barnet noget, men nu bestemmes barnet af en viden, en viden som er sprogligt struktureret. At vide hvordan 'noget er' fungerer som en lov, da det for den uvidende bestemmer, hvordan dette 'noget' er. Denne viden lokaliseres nu til faderen¹⁹, som symboliserer faderskabet. Faderen antages at vide, hvad der gælder. Faderen inkarnerer den symbolske fader og bliver derved den imaginære øvrighed. Det indebærer, at når barnet ønsker at få del i denne viden, så viser det sig som en idolisering af den, som antages at vide. Faderen idoliseres for sin viden og hades for sin indflydelse.

Kastrationskomplekset medfører altså, at barnet, når moderen svigter det, vender sig mod faderen på en spørgende måde. Barnet spørger faderen, eftersom faderen vækker spørgsmål, for kun den, som ved, kan spørge, og der bliver på denne måde sat spørgsmålstegn ved barnet, når det identificerer sig med faderen. Det spørgsmål, barnet drages ind, i handler i yderste konsekvens om livets mening. Et sådant spørgsmål kan børn naturligvis ikke formulere, men de vil vide, hvem og hvad de er. Barnet spørger efter sin symbolske identifikation, om hvordan det regnes, i forskellige udførelser.

For rigtigt at forstå den ødipale strukturering er det vigtigt at se, at barnet kommer dertil nedefra, så at sige. Barnet kommer fra den positivistiske position, som kaldes analfasen. Dets udgangspunkt er altså baseret på sanseindtryk, på fornemmelser. Drengen ved, at han tilhører samme kategori som faderen, men pigen ved kun, at hun ikke er en dreng. Moderen bliver ikke aktuel som identifikationsobjekt før efter ødipuskomplekset, når pigen har fattet konsekvensen af sit kønslige tilhørsforhold og symbolsk kan identificere sig med hende.

Drengen er således indstillet på, at han og faderen hører hjemme i samme kategori. Hans spørgsmål er nærmest: hvad indebærer det at være mand? Et spørgsmål, som når det udspilles ligefrem kan antage kvindelige eller passive homoseksuelle udtryk.

---

¹⁹ Faderskabet står for ophavsmanden, forsynet, mens faderen betegner den (mandlige) person, som moderen refererer til i sin omgang med barnet. Faderen er den mytiske fader som Freud skriver om i Totem og Tabu, 1912.

Hvad faderen end svarer, så udgår han fra sig selv, altså fra den voksne position. Alle hans svar får drengen til at føle sig underlegen. Svaret kan være: køre traktor, kaste sne, tjene penge osv. Drengen 'helbredes' effektivt for sin omnipotens og opgiver alle romantiske drømme. Han forlader ødipuskomplekset for denne gang og går i stedet ud og spiller fodbold.

Pigens spørgsmål kan ikke blive så præcise. Mere i retning af: sig mig, hvad jeg er, så jeg kan spørge om det. Faderens standardsvar er jo: du er fars pige. 'Pige' siger hende ingenting, men at hun er fars, forstår hun. Hun er magtens yndling, og hun påvirkes mere end drengen af sin identifikation med den autoritet, som faderen repræsenterer. Pigen forbliver længere i ødipuskomplekset. Hun kan fortsætte med at opfatte sig som et privilegeret objekt. I forbindelse med puberteten plejer konsekvensen af at være pige dog at gå op for hende (nachträglich), og så kan hun ikke længere være fars. Incestforbudet træder i kraft. Hun bliver kvinde og samtidig forbudt for faderen, som derfor revurderes i stil med rønnebærrene, om hvilke ræven sagde, at de var sure. Hendes eksistens som seksuel skabning henvises til uden for familien. Det kan være svært for visse fædre at acceptere en sådan udvikling.

Det foregående tilløb til en beskrivelse af jegets udvikling er forenklet og fremlagt som en trinvis proces udelukkende for tydelighedens skyld²⁰. Kriseteorien viser, at forskellige udviklingstrin sameksisterer, og hos børn er flere udviklingsprocesser ofte virksomme samtidigt. Men hvis et udviklingstrin mangler, så mangler ligeledes en eksistensmulighed for barnet. Det ødipale drama er i sin natur en myte, som har kunnet udledes fra kliniske iagttagelser, hvor man kan se de forskellige tilstande, som jegets identifikationer skaber i selvsamme jeg. Næste kapitel vil belyse dette nærmere.

---

²⁰ Kendskabet til jegets tidlige strukturering kommer hovedsageligt fra studier af skizofrene patienter. I sin gennemgang af Schreber-tilfældet 1911 fik Freud impulsen til at videreudvikle jegets teori. I 1914 kom artiklen om narcissismen. Senere års videreudvikling af Freuds arbejde findes i Alphonse de Waelhens: Schizophrenia, Duquesne University Press, 1979; og i Jacqueline Rose: The Imaginary i The talking cure, ed. Colin MacCabe, The Macmillan Press Ltd., London 1981.

IV. IDENTIFIKATION

Udtrykket identifikation er allerede anvendt uden nærmere forklaring. Det er et besværligt begreb, som forskellige forfattere behandler på forskellig måde. Identifikation omfatter dels en tilstand, som man er så vant til at befinde sig i, at det opleves som mærkeligt, ja næsten skræmmende, når det holder op, dels indebærer identifikation, at man fylder en vis funktion, at man virker som noget, og hvis man mister en sådan funktion, fremkommer det, man kalder et kriseforløb. Som regel kombineres disse to typer af identifikationstab - afbryde en tilstand og tabe en funktion - i den traumatiske krise, så det sker let, at man blander dem sammen.

For overskuelighedens skyld belyses de forskellige aspekter i adskilte afsnit, hvilket dog medfører visse gentagelser.

A. Identifikation og objekttab

Begrebet identifikation henviser primært til jegets måde at fungere på, og det giver jegets aktuelle situation et islæt af det ødipale drama. For at eksistere skal jeget eksistere som 'noget', for det er jeget, som kræver, at eksistensen har en vis fremtoning, og denne fremtoning er noget, som jeget primært henter fra sit objekt. Jeget forestiller sig sit objekt og siden indirekte sig selv (se bilag 1). En sådan identifikation kaldes imaginær på grund af den dobbelte etymologi af ordet imaginær: billedlig og som indbildning. Ordet identifikation har ligeledes et dobbelt indhold, dels at jeget efteraber, dels at jeget søger. Jeget identificerer, og jeget identificerer sig, men hele tiden har objektet en vis prioritet. Jeget identificerer sig altså med et objekt for at *blive* et objekt eller for at blive objekt-*indehaver*. Jeget gør sådan for at dække over det tab, som kastrationskomplekset medfører (se kapitel V og VI), og jeget undgår på denne måde i en vis forstand kastrationen, men prisen er, at jeget ikke bliver 'sig selv' men i stedet noget 'andet' eller en 'anden'.

Jeget identificerer sig gennem sit objekt, og drivkraften er en stræben efter at genoprette en helhed, en roligere tilstand. Jegets ufuldstændighed kom til gennem tabet af det oprindelige objekt, moderen, et tab som leder til, at jeget sidenhen ikke kan genforenes med objektet i en og samme krop. Det oprindelige tab (af moderen) gælder netop tabet af denne 'samme krop', af muligheden for en reel identitet, af en totalitet, som i foregående kapitel betegnedes som mytisk. Identifikationen bliver et imaginært forsøg 'trods alt', men leder egentlig kun til at give savnet en form, noget som kan antage forskellige udtryk afhængigt af jegets udviklingstrin. Jeget iscenesætter et drama, som forklarer kastrationskomplekset i en mytisk form. Dramaet kaldes ødipuskomplekset.

Ved tab senere i livet, for eksempel i krisesituationer, aktualiseres det primære tab (kastrationen) på en måde, som stemmer overens med forskellige stadier i jegets udvikling²¹. At blive forladt indebærer blandt andet et tab af tematisering, man mister værdi, en værdi som stammer fra en andens verden. Man mister den andens interesse. Det minder om afvænningen, hvor moderen ikke længere har barnet som sit eneste objekt men også har interesse for andet. Barnet antager på sin side, at denne aftagende interesse skyldes, at barnet mangler tilstrækkelig attraktionsværdi. En traumatisk krise, som nu og da kan vække en sådan oplevelse til live, er pensioneringen, hvor arbejdspladsen spiller moderens rolle. Denne type af tab kaldes privation, og den medfører en afvitalisering, som i visse tilfælde kan blive letal.

Den fortsatte ødipale udvikling indebærer dog, at moderen ikke lastes for privationen, men det gør i stedet den, der har skabt moderen, og barnet, så ufuldstændigt, at hun begærer noget som faderen, og ikke barnet, synes at have. Den, som fremstår som ansvarlig for privationen, skaberen, er den imaginære fader, den som efter ødipuskomplekset gestalter det, der bliver tilbage af faderautoriteten. Moderen må tage imod frustrationens vrede og skuffelse, når barnet straffer hende for sin egen utilstrækkelighed, medens den imaginære fader i stedet må tage imod barnets anklager, hvilket barnet oplever som skyldfølelser. Det sen debut, som nu og da kommer for at indkassere det udestående, skyldfølelsen er udtryk for, kaldes overjeget på grund af, at det har overtaget.

Ved objekttab aktiveres således eksistenstrussel gennem objektets association med primærtabet, og eksistenstruslen formes af hvilken identifikationstype, af eller med objektet, som fandtes. Kort sagt: hvilken type af objekt, som tabes.

---

²¹ Sammenhængen mellem traumat og personligheden beskrives og forklares udførligt i Johan Cullberg, *Krise og udvikling*, Hans Reitzels Forlag, København 1981.

B. Objekttyper

Jegets identifikationer kan opdeles i overensstemmelse med den måde, hvorpå jeget forholder sig til sit (tabte) objekt. Jeget kan:

1. være objektet = identifikation med et oralt objekt.
2. have objektet = identifikation med et analt objekt, og
3. kende objektet = identifikation med et ødipalt objekt.

Et oralt objekt er reelt, det vil sige, at det egentlig ikke er et objekt, men tilhører det, som kaldes den reelle ordning. Den reelle ordning er en dimension, som man ikke kan forestille sig, eftersom det at forestille sig den er at distancere sig fra den og give den en vis form, og så er den blevet imaginær. Når man træffer bekendte, genkender man dem på grund af en vis overensstemmelse med den forestilling man havde, men dertil kommer hele tiden noget andet, noget som man netop ikke kunne forestille sig, og som man derfor bliver overrasket over (eller ignorerer). Disse aspekter, som det ikke er muligt at komme i tanke om, udgør den reelle anden, det af den anden som er virkeligt. Disse uventede sider hos vor bekendte kan senere integreres gennem tematisering, hvorefter de indgår i vores nye billede af dem.

At være et oralt objekt indebærer, at man ikke har et objekt, men man 'haves', man er en andens objekt. Det er en passiv eksistens, som kan sammenlignes med en fodbolds. Under en igangværende fodboldkamp fylder den en vigtig funktion uden for den sags skyld at være målet. Når kampen fløjtes af, taber bolden sin værdi og sin funktion.

Hvis man skal blive et oralt objekt, altså tematiseres i en andens verden og på denne måde få en værdi, som man ikke selv kan forestille sig, må det ske ved en andens foranstaltning, idet det kun er den anden, som kan have en opfattelse af, hvad det er, man skal blive i den andens verden. Det er netop en sådan formidling, som gør det reelle 'objekt' til et objekt. Identifikation med et oralt objekt indebærer altså at blive en andens objekt, at lade sig objektivere og tematisere. For den, hvis objekt man bliver, er man et imaginært objekt. Selv ved man ikke, hvad det er, men man får eksistens, bliver til noget i en andens øjne. Det var en sådan identifikation, Echo savnede. Hun behøvede for sin eksistens at blive et tematiseret objekt i Narcissus' verden, men han tematiserede ikke piger, han havde ikke nogen opfattelse af forholdet mellem kønnene, så Echo fik ingen gestalt til sin krop og sygnede hen, eftersom kvindelighed er en mandlig fantasi og vice versa. Klinisk kan man se dette fænomen ved melankoli, for melankolikere identificerer sig med et objekt, som ikke længere findes. De er fortabte, siger de, noget de kan gestalte ved at tilintetgøre sig selv.

I mindre dramatisk form ses samme problem hos anorektikere, som skyr moderens mad for at slippe for at blive identificeret som hendes objekt. Anorektikeren kræver at blive opfattet som noget andet. Hvad dette andet kan være, har hun ingen idé om. Her mangler en instans adskilt fra moderen, en instans, som skulle kunne give anorektikeren en anden identitet end det at være moderens velnærede barn. At det er noget andet, som tilsigtes, viser hun gennem at spise anden mad og spise på et andet sted. Hos bulemikeren bliver det endnu tydeligere, at det er noget andet end bare mad, de kræver, samtidig med at de ikke kan give udtryk for det på anden måde end gennem spisning. Glubskheden og den fremprovokerede opkastning tyder på, at det ikke er næringstilførslen, der sigtes til. At det også er noget andet end måltidets sociale ritual ses af, at bulemikerens vane er ensom, ind imellem initieres den til og med af ensomheden. De, som skammer sig over deres bulimi, viser ligeledes en begyndende erotisering af det objekt, som de altså kun kan udpege som 'andet end mad'.

Det orale indslag i visse misbruges identifikation ligger i det faktum, at misbrugeren gennem sit misbrug gør sig til et objekt for pleje og derigennem opnår en rimelig stabil eksistens på betingelse af, at han ikke ophører med at være misbruger og dermed et potentielt plejeobjekt.

Anale objekter ligner mere det, vi plejer at opfatte som objekt. De kompletterer det synlige og udgøres af noget, som man kan stræbe efter at eje eller være ihændeher af. Disse objekter giver jeget eksistens ved at komplettere den form, jeget allerede har antaget, med noget ekstra, som fungerer som eksistensens statussymbol ved at være dens kendetegn. Det var det, Narcissus fik øje på i skovsøen. Mange af hverdagens objekter har til opgave at bevise eksistensen. Klæder, biler og andet, som giver 'status', beviser jegets eksistens ved at give en bedre ramme for narcissismen. Ved idolisering identificerer jeget sig med nogen, som antages at besidde det magiske objekt, og her er det en identifikation i form af en efterligning, hvor man tager noget til sig gennem introjektion.

I nutidens rockkoncerter, hvor musikken skal være 'total', udspilles denne savnets mætning på scenen, hvor man skal give 'alt', samtidig med at publikum kæmper for at nå idolerne og lægge beslag på en ejendel som et minde om dette 'alt'. Herigennem kan forestillingens tilfredsstillende egenskaber overflyttes til den ny ejer. Denne type af objekt får sin egenart gennem at være forbundet med en amulet eller en fetich, og objektet siges da at være fetichiseret.

En fetich er et objekt, som giver kropsbilledet det, som det savner, på samme måde som ledemotivet kompletterer et musikstykke. Fetichen skal fuldende billedet ved at fungere som et centrum, uden hvilket resten bliver 'meningsløst'. I eventyret om Aladdin er den magiske lampe et centralt objekt, og uden denne lampe ville beretningen ikke være værd at huske. Penge i form af en formue er en fetich. I sadisme og masochisme er det fetichen som er målet, mennesket tingsliggøres og behandles efter forgodtbefindende for at fremtvinge det eftertragtede. Sadisten vil med vold få de rette egenskaber eller den rette indstilling frem hos det andet menneske. Masochisten vil underkaste sig den andens foranstaltninger for på denne måde at blive bedre og mere i overensstemmelse med forventningerne. Hertil kommer, at hverken sadisten eller masochisten standses af nogen tvivl om, hvorvidt det komplement, de efterstræber, findes, eller om de har ret til at forfølge det. De drives af en stærk overbevisning, og fetichen fungerer som et påbud, som en ordination, og det er først bagefter en vis anger kan indfinde sig.

Et ødipalt objekt er et symbolsk objekt, et som der går rygter om, det er et ord eller et navn²². Identifikation med et sådant objekt viser sig som en viden, som dog lokaliseres til en anden. Savnet viser sig da som et spørgsmål. Den, som antages at have svaret, tilskrives magt. Det er indholdet i ordsproget: den Gud giver et embede, giver han også forstand. Det er subjektet, som identificerer sig med det symbolske objekt, men det får også effekt i jeget på den måde, at jeget kommer til at indgå i en intrige²³. Neurotiske symptomer er et eksempel på jegets møde med et symbolsk objekt.

Forskellige typer af objekter hører til forskellige struktureringsniveauer for jeget, og mennesket optræder i overensstemmelse med karakteren af sine objekter. Identifikationen med objekterne gør, at man med en vis forenkling kan sige, at på det orale niveau er man konsekvenser (af omgivelserne), på det anale niveau har man konsekvenser (for omgivelserne), mens man på ødipalt niveau kender til konsekvenser.

---

22 I sin yderste konsekvens er dette navn fadernavnet, begærets signifiant. Samme signifiant forekommer som et objekt i den imaginære ordening i afsnittet ovenfor. Fetichen er således et tingsliggjort symbol. Fadernavnet redegøres der for i kapitel 6.

23 Meget illustrativt er dette vist i J. Lacans gennemgang af Edgar A. Poe's novelle: 'Det stjålne brev' i *Le Séminaire*, livre II, s. 225-240, Seuil, 1978, og i *Écrits*, s. 11-41, Seuil, 1966.

Som illustration kan man tænke på en scene fra Daniel Defoes bog om Robinson Crusoe. En fredelig dag som alle andre går Robinson sig en tur på stranden. Pludselig får han øje på fodspor, som fører fra vandet op mod skoven. Disse fodspor er tegn, de er spor, som objektet efterlader, når det er gået et andet sted hen. Sporene findes uafhængigt af et subjekt. Til og med en hund kan opdage sporene. Havde Robinson været struktureret på oralt niveau, havde han nok bare fulgt disse spor uden noget mål. Hvis hans struktur havde været anal, var han måske gået på jagt efter den ubudne gæst, efter at han havde bevæbnet sig med en forhåndværende gren. Men for Robinson har sporene også en ødipal signifiantfunktion, nemlig den at henvise subjektet til en anden signifiant, og det er den effekt sporene får på Robinson. Hvad gør Robinson? Jo, i stedet for at følge sporene begynder han at undersøge tilgrænsende dele af stranden - og finder hvad? Ingenting! Ingen spor tilbage fra skoven. Da er det, han begynder en 'gæt og grimasser'-leg, som er en udlægning af det, som signifianterne betyder, de konsekvenser han indser. Han skynder sig hjem og forskanser sig i sin bolig. Der findes en anden (den imaginære anden) på øen. I et nu har hans verden ændret karakter. Den er tematiseret af truslen fra denne ukendte og ubudne gæst, og paradiset bliver aldrig det samme igen. I dette sidste eksempel har den anden overhovedet ikke været nærværende, han er stadig ikke i sigte. Robinsons imaginære identifikation gør denne anden til en ubuden gæst, som man må forsvare sig imod, måske bekæmpe, i en kamp om herredømmet over øen, men kun i tankerne Fortsættelsen på historien viser, hvor meget Robinson tog fejl, og nogen konsekvenser for Fredag fik denne Robinsons første opfattelse ikke.

I psykoterapi med neurotisk strukturerede klienter tilskrives psykoterapeuten embedet som 'psykoterapeut', og klienten optræder derefter i overensstemmelse med den viden om klientens eksistens, som psykoterapeuten antages at sidde inde med. Hvis psykoterapeuten undlader at spille 'vidende', frustreres klienten og bliver skuffet over ikke at få sin retmæssige del af det, som psykoterapeuten ved. I stedet kan terapeutens interventioner lodse klienten mod den erkendelse at den 'kloge' psykoterapeut er klientens egen konstruktion, hvilket leder skuffelsen via et sorgarbejde over i et samarbejds-klima. Først derefter bliver det muligt for klienten at tale i 'egyet' navn - for sin sag.

C. Psykosens objekt

Der findes to specielle objekter, som er af stor vigtighed for jegets imaginære verden: blikket og stemmen. Normalt opfatter vi ikke disse som objekter, da de gemmer sig i funktionen hos visse organer, de befinder sig så at sige i metaforisk position til disse organer. Men deres karakter af objekt bliver tydelige, når de ikke længere kan fortrænges.

For den neurotisk strukturerede er blikket et gemt objekt. Blikket lokaliseres i første omgang til øjne, vinduer og kameraer. Kun dets effekt mærkes gennem, at det gør mennesket set. Lokaliseringen af blikket til øjnene og øjnenes ækvivalenter tilsikrer mennesket en vis grad af usethed, når det er ude af synshold. Helt sikker kan man dog sjældent føle sig, da det at se og være set hører sammen. Voyeuristen forsøger at bryde denne sammenhæng ved at se i smug, ved at kigge, mens han selv holder sig ude af synshold. Det giver en vis magtfølelse af bryde dialektikken i det at se, et stænk af omnipotens, som dog forsvinder ved opdagelse, når voyeuristen selv bliver set. Den psykotisk strukturerede kan blive plaget af blikke, selv når ingen ser. Blikket løsrives så at sige fra øjet og dukker i stedet op i rummet, i spejle eller i lamper, hvorfra det spionerer mod ham. Samtidigt forsvinder blikket mere eller mindre fra andre menneskers øjne, og psykotikeren behøver ikke at bekymre sig om, hvilket indtryk han gør.

Stemmen forbindes af den neurotisk strukturerede med lyden. Vil man vide, hvad der siges må man lytte til menneskelig lyd, til hvad andre siger, der hvor det sagte 'findes' som et slags fingeraftryk. Vejen til den symbolske verden går via tale, og man begynder at lytte, når man skimter en menneskelig lyd. Det, man da lytter efter, er, om man er den som tildales. I så fald tvinges man til at svare. Man besvarer tiltalen, også selv om man har mest lyst til at overhøre tiltalen. At aflytte andre i smug giver samme fordele, som voyeuristen opnåede, men stadig på betingelse af, at den, der aflytter, ikke opdages. For den psykotisk strukturerede har stemmen frigjort sig fra lyden, og tiltalen kan dukke op uden menneskelig lyd og kræve opmærksomhed. Stemmerne er uberegnelige og hører ikke til i sammenhængen, men bryder denne ved at åbne en sprække i det nærværende som et lynglimt på en nattehimmel.

I hallucinationen optræder disse to objekter som imaginært reelle og bestemmer det psykotiske jeg ved at fastlåse det i observation eller påkaldelse, og det er ud fra sådanne kliniske iagttagelser, Lacan udleder disse objekter som en komplettering af de traditionelle objekter, psykoanalysen sætter i forbindelse med libidoudviklingen²⁴. Det hallucinatoriske objekt er specielt tilfredsstillende for jeget, som derfor ikke behøver at søge yderligere komplettering. Det ydre tegn herpå er en vis autisme, som man kan mærke hos psykotikere, eller en vished uden behov for yderligere viden, som man kan se hos paranoikere.

---

²⁴ Jacques Lacan, Les quatre concepts fondamentaux de la Psychanalyse, Séminaire livre XI, Seuil, Paris 1973.

D. Objektets effekt i jeget

Når der ikke er tale om hallucinationer, skaber jegets identifikation en tilstand af stræben i jeget. Denne tilstand udtrykkes som et krav, eftersom jegets arbejdsmåde er en identifikation med 'noget', noget som jeget ikke *er* eller ikke *har* eller ikke *ved* på grund af jegets splittelse. Resultatet af identifikationen leder da til, at jeget kræver. Hvordan kravet senere udformes giver oplysning om, hvilken type af identifikation, som gælder. Anorektikeren, som blev beskrevet tidligere i dette kapitel, kræver en anden oral identifikation. Kravet røber jegets identifikation ved at give form til det, der mangler. Det, der mangler, kan på denne måde inddeles i det, som burde findes (privation), det, som man er berøvet (frustration) og det, som er blevet forbudt eller udstreget (kastration)²⁵.

I alle tilfælde mangler det objekt, som skulle kunne genoprette helheden. Men noget kan, ifølge jegets måde at se det på, ikke bare mangle, der må også være en årsag dertil. Jeget giver det, som mangler, en form og dets fravær en forklaring.

Ved privation er det spørgsmålet om at være eller ikke være den andens privilegerede og eneste objekt. At være netop det, den anden mangler, og være det helt og holdent, så den anden ikke længere mangler noget. Et sådant objekt eksisterer ikke, det kan ikke lade sig gøre at finde eller forestille sig det, det er en ikke-verbal signifiant uden signifié, men af stor værdi. Det er fallos, som moderen savner. At identificere sig med fallos er at være alt eller intet, da det er en identifikation med tematiseringen og ikke med det objekt, som tematiseres. At blive identificeret med et sådant objekt er som at blive udnævnt, men ikke vide til hvad. Identiteten står og falder med selve udnævnelsen, det er anerkendelse fra den anden som kræves for eksistensen.

Ved frustration er objektet virkeligt, mens selve tabet er imaginært. Faderen har virkelig indtaget den plads hos moderen, som barnet troede at have. Det er faderen, som har pladsen, og barnet tror, at det er blevet kasseret. Identifikationen som den forfordelte fører til en blanding af konkurrence og idolisering, men hvor modstanderen har loven på sin side. Det bliver had-kærlighed fra en forfordelt, og kravet gælder oprejsning og retfærdighed.

Ved kastration er det loven og forbudet, der i egenskab af symbolsk skyld står mellem jeget og objektet, som i dette tilfælde kan symboliseres af livet eller friheden. Det er incestforbudet, som kommer mellem barnet og moderen. Faderen som ubuden gæst afløses af faderen som lovgiver, og objektet bliver et forhandlingsspørgsmål og ikke et bytte, og i denne forhandling kan jeget deltage på magtens eller forbryderens side. Det er jeget, som kræver en dom, så det kender reglerne.

Disse tre niveauer afløser ikke hinanden, derimod struktureres jeget mere og mere for hvert niveau. Så hos det udviklede jeg fungerer alle tre niveauer, men det er identifikationen i den symbolske orden, som kan give en bestående identitet, og som gør det muligt at udholde ensomhed, at tage ordet, at skifte emne midt i en samtale og at afslutte en samtale.

I jegstrukturerende psykoterapi udnyttes de forskellige niveauer. Først et oralt niveau, hvor klienten bliver terapeutens objekt, hvorved klienten får eksistens, lades med narcissisme, tematiseres. Senere delegeres visse objekter til klienten, som derigennem får sit eget område at eje og føle frihed i. Arbejdet med livshistorien fører mod en viden, som giver klientens navn en mening, og som medfører en vis temporal stabilitet for jeget, som derved også kan tematiseres i sin egen verden og ikke kun i terapeutens. Det er måske unødvendigt at tilføje, at terapeuten skal være struktureret på det ødipale niveau for at kunne tematisere klienten initielt og for at kunne styre terapiens rammer og gennemførelse. Historie og temporalitet er termer, som undersøges nærmere i næste kapitel.

---

²⁵ MacCabe, C.: The talking Cure. Essays in Psychoanalysis and Language. The Macmillan Press Ltd. 1981, s. 141 ff.

V. TEMPORALITET OG HISTORICITET

A. Temporalitet

Tid hænger sammen med eksistensens problem. På det menneskelige niveau deles nemlig eksistensens manifestation op på en sådan måde, at man skelner mellem det, som findes for sanserne, og det, som findes for intellektet. Vor perception kan kun fatte det nærværende, mens det, som ikke er samtidigt med os, kun findes for intellektet, for eksempel gårsdagens vejr. Og 'påmindelser' fungerer som kæde mellem disse to eksistensformer.

Begrebet tid betegner et forløb af hændelser. Ikke hændelserne i sig selv, men det at de kommer - den ene efter den anden - så man kan tælle dem. Hvis der ikke subjektivt fandtes nogen sammenhæng mellem hændelserne, så kunne de ikke placeres tidsmæssigt i forhold til hinanden, og vice versa, hvis hændelserne relateres til hinanden i en tidsmæssig rækkefølge, skyldes dette, at der eksisterer en subjektiv sammenhæng mellem dem. Den ene hændelse refererer til den anden. Dette gælder også, hvor sammenhængen kun består af, at noget andet afbrydes. Tiden adskiller netop sådanne hændelser, som har en sammenhæng med hinanden. Udebliver en hændelse, som der ellers refereres til, opleves 'ren tid' i form af tomhed eller savn. Tidsmæssig sammenhæng, temporalisering, anbringer mennesket i en historisk sammenhæng. Mennesket historiceres ved, at det forudgående bliver præmisser for det kommende, og dermed deltager mennesket også i historieskrivningen. Det, som aktuelt finder sted, forstås da i en tidsmæssig sammenhæng, og det får konsekvenser for fremtiden, hvilket gør mennesket til deltager. Uden temporalisering bliver mennesket kun tilskuer til det, som sker. Sammenlign som illustration et tomt stoppested med et stoppested, hvor bussen allerede er kørt. I andet tilfælde viser bussen noget af sit sande væsen gennem at være inddraget i et subjektivt hændelsesforløb.

Tiden gør, at vores perceptioner bliver komplicerede. Idealismen regner med muligheden af identitet mellem subjekt og objekt, at udsagnet: 'jeg ser en hund' skulle være afsluttet og ukompliceret, og at en perception var en perception. Men det 'jeg', som ser, er ikke afgrænset, det ved jo, at det ser en hund, og 'at vide' er først bagefter, det er intellektet, som ved, så perceptionen er ikke ren. Det lyder måske teoretisk, men der findes en praktisk erfaring af, hvordan perceptionen tilintetgøres af refleksionen:

Déjà vu er en oplevelse af at befinde sig i en situation, som man har været med i før ... 'Netop sådan var det'. Følelsen består kun indtil man tænker: 'netop sådan var det', så toner den bort.

Kundskab og forståelse er i sine funktioner historiske. Ved man, hvad noget hedder, kan man genkende det, og at genkende det er at relatere det til noget fraværende, noget tidligere, selv når man ikke engang kan komme på, hvad det er, man forbinder sin observation med. Når man genkender noget, når man ser, hvad det er, så får det, man ser, en historie, og det tilbyder nogle fremtidige muligheder, mens andre udelukkes, man forstår det man ser. Hvis man for eksempel ude i en skov får øje på noget, der ligner en træstamme uden grene, kan man måske umiddelbart ikke rigtig forstå, hvad det kan være. Når man kommer nærmere, ser man, at det er en gammel telefonpæl. I samme øjeblik 'forstår' man formålet og indser, at pladsen har været beboet, og at man kan finde andre kulturrester. Opholdet på pladsen er historiceret ved temporaliseringen af 'træstamme' til 'tidligere telefonpæl', og pladsen er af den nye forståelse blevet tematiseret på en anderledes måde.

Eksemplet med træstammen, som viser sig at være en telefonpæl, udgør en ganske primitiv hermeneutisk cirkel²⁶. Det viser det temporale aspekt i forståelsen, og det anskueliggør også, hvordan denne forståelse afstedkommer en forandring af sceneriet. En ændring af præmisserne forandrer konklusionerne.

Et andet eksempel bruges af Jacques Derrida²⁷. Det gælder Eiffeltårnet, som jo er synligt og verificerbart. Får man et brevkort med tårnet på, kan man verificere dets eksistens gennem at tage til Champ de Mars og se efter. Men hvis man fik et brevkort med et billede af indvielsen af tårnet i 1889, så kunne man ikke med nogen perception verificere den historiske hændelse, som jo kun finder sted én eneste gang. Hvis vi nu mistede alle dokumenter angående den historiske hændelse, så kunne vi stadig se Eiffeltårnet, men det ville blive svært at tyde. Vi ville ikke kunne finde ud af tårnets betydning for dem, som byggede det. Var det en krigsmaskine, et religiøst symbol, et fallosmonument? Hvis vi derimod kunne se Eiffeltårnet på samme måde, som byggerne så det, så ville vi se det sande Eiffeltårn. Det er tidsafstanden, som får dets sandhed til at træde frem, samtidig med at denne sandhed glider os af hænde. Den er en tabt dimension.

---

²⁶ Hermeneutisk cirkel er en term, som beskriver, hvordan forståelsen udvikles cirkulært, eller snarere i en spiral. Forståelsen begynder med en genkendelse, som egentlig er en misforståelse, men den leder i hvert fald til, at flere elementer kan opfattes, hvilket dernæst påvirker forståelsen af det første element, hvorefter de øvrige elementer får nye aspekter, osv. En udførlig gennemgang findes i: Engdahl et al., Hermeneutik, Rabén och Sjögren, Stockholm 1977.

²⁷ Eksemplet er hentet fra Vincent Descombes, *Modern French Philosophy*, s. 142 ff, Cambridge University Press, 1980.

Eiffeltårnets eksistens for intellektet adskiller sig fra dets eksistens for sanserne. Men begge er på en vis måde nærværende i tårnet.

Temporaliseringen medfører en sådan ekstra dimension hos objektet, en differens, som ifølge Derrida, som består i objektets forsinkelse i forhold til sig selv. Dets datid, som ikke længere er nærværende, og dets fremtid, som endnu ikke er indtruffet.

B. Historicitet

Men gælder det for mennesket? Så skulle det at være sig selv, at være sand, indebære, at ..., ja, hvilken historisk mening har mennesket? Her møder man en vanskelighed, den, at det historicerede subjekt, det forstående og tænkende menneske, kun kan opfatte sig som allerede født og endnu levende. Den individuelle historie forsvinder i den almene upersonlige historie, slægtsforskningens område, hvor økonomiske og politiske forhold inficerer menneskene. Vores individuelle oprindelse, vores sandhed, er gemt i det dunkle, vi kan ikke nå den via vores hukommelse. Vores dåbsattest siger noget om myndighederne og ingenting om os.

Kun det udviklede jeg er temporaliseret og kan forandres med tiden. Jegets forandring sker på basis af noget, som på trods af forandringerne forbliver konstant, noget som overbeviser mennesket om, at det er samme person i dag som i går, selv når der er sket store forandringer. Det, som tilsyneladende er uforanderligt, skyldes noget, man kan kalde herkomst, og som i denne sammenhæng skal opfattes som 'den vej man er gået'. Det konstante er sprogsystemet, hvis udvikling gennem tiden er næsten umærkeligt for det enkelte menneske. Så 'den vej man har gået' husker man stadig med samme ord. Præmisserne forbliver temmelig konstante. Herkomstens resultat, konklusionen, kaldes også for 'lod', livets individuelle udfald. Menneskets lod er ikke et sammensurium af begivenheder og omstændigheder, men 'derhen hvor herkomsten ledte'. Temporaliseringen skelner mellem tilfældige omstændigheder og lod ved at indføre en konstant 'fordom' i mødet med omverdenen og gør dets objekter til påmindelser. Temporaliseringens anden side er forståelsen, og uden 'fordom' bliver det umuligt at komme ind i forståelsens spiral. I og med man har forstået, er sceneriet også forandret, og man kan ikke længere gå tilbage til den forrige tilstand. Hvis man forsøgte at gå tilbage, blev det i stedet til en revision af præmisserne og dermed endnu en forandring af loddet, det som var udgangspunktet for den retrospektive undersøgelse. Med menneskets historicitet menes dets mulighed for at se sig i kontrast til det forgangne og dermed indse sin individualitet²⁸. En sådan definition er meget generel, men den antyder en medieret distance til det tidligere, som i sig indebærer forståelse og forandring. Menneskets måde at forholde sig til sin historie på bliver en levet hermeneutisk proces²⁹.

Medens historicitet er en måde at forholde sig på i selvforståelsen, er temporalitet en egen- skab hos objekterne.

Det er for det historicerede menneske, at objekterne har temporalitet, iberegnet dets jeg, som også er et objekt.

---

²⁸ Raymond Aron enl. Gerard Radnitzky, Contemporary schools of metascience, vol II s. 92, Akademiförlaget, Göteborg 1970.

²⁹ Hvordan den psykoanalytiske neuroseterapi via gentagelsestvang og overføring igen kan subjektet få ind i en hermeneutisk proces beskrives mere detaljeret i P. Villemoes, Om psykoterapins handledningsmoment, Psykoterapienheden, Härnösand 1990.

Menneskets historie gør det unikt og konstant på samme tid. Der findes ikke to mennesker med samme historie. Selv enæggede tvillinger er opdelt i en førstefødt og en anden tvilling, og derigennem behandles de forskelligt, og de har forskellige søskende, en ældre henholdsvis en yngre, og allerede derfor vil de få forskellig historie. Sammenhængen mellem historiske forudsætninger og egenart hos mennesket garanteres af, at mennesket identificerer sig med sine historiske forudsætninger, uanset om mennesket har fattet dem eller ej. Med historiske forudsætninger menes i denne forbindelse 'historiske fakta'. Historiske fakta befinder sig ikke i det forgangne, de indgår i de fordomme, som mennesket bygger sin verdensopfattelse på, dets egen herkomst inkluderet. Historiske fakta er samtidige på fordomme begrundede tilrettelæggelser af det, som er fraværende i tid, det forgangne. Kort sagt 'at huske forkert'. Autoanamnesen³⁰ er således den aktuelle forvanskning af præmisserne. Mennesket identificerer sig med sin version af hændelserne, hvad enten disse hændelser er sammensat til en beretning eller udgør løse fakta. Og der er altid tale om en version i ordets etymologiske forstand. Forholdet mellem denne version og de faktiske forudsætninger bliver en deduktion med al den usikkerhed, dette indebærer. Hvordan en sådan deduktion kan foregå, beskrives af Freud i Drømmetydning (1900). Ved at gå tilbage i fortætninger og forskydninger kan man komme fra den manifesterede drøm til de latente drømmetanker, de som var årsag til, at drømmen udformedes. Sidst giver deduktionen af de faktiske historiske forudsætninger som resultat en myte, som udgør grundlaget for den individuelle historie. Myten er således historiens begyndelse og en sammenfatning af det forhistoriske, det 'preverbale'. Dette vil blive behandlet mere udførligt i kapitel VI.

Hver myte er dog nødvendigvis selv en tolkning, og det er ikke muligt begrebsmæssigt at fatte en oprindelig myte, som skulle være indstiftende og altså ikke en tolkning af en anden myte. At det ikke er muligt at fatte en sådan myte er ikke det samme som at påstå, at den ikke 'findes'. Ligeledes kan man vanskeligt forestille sig en oprindelig tekst, som skulle være selve indstiftelsen af skriftsproget, derimod må enhver tekst ses som kommentar til, metafor for eller citat fra en anden tekst. Det, som myten er en sammenfatning af, er ubevidste repræsentationer af drifterne. Disse repræsentationer er som skud af eller spirer fra drifterne, som er mellemlæddet mellem krop og psyke. Dette sidste mellemlid, drifterne, er teoretiske konstruktioner. Man kan ikke ad tankens vej komme længere tilbage end til den individuelle myte, og at komme så langt kræver et besværligt psykoterapeutisk arbejde.

Gennem sin identifikation med moderen overtager barnet hendes syn på barnet som en kropsdel. At være en kropsdel indebærer et kropsligt savn, som bliver til drifternes virkning. Gennem kastrationskomplekset får dette savn en mytisk forklaring.

Følgende skematiske oversigt kan belyse sammenhængen:

Fødsel:	moder - drifter - kropsdel (nyfødt)				
	<table border="0" style="margin-left: 40px;"> <tr> <td style="text-align: center;"> </td> <td style="text-align: center;"> </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;"> </td> <td style="text-align: center;"> </td> </tr> </table>				
Spædbarnstiden:	'modersmålet' = ubevidst repr. af drifterne				
	= fragmenteret gøren og laden samt lyd				

Kastrationskomplekset:	Et nyt element, Fadernavnet, sammenfatter gennem at give en tolkningslov ovenstående fragment til en myte om barnets ankomst (ødipuskomplekset).

C. Praktiske konsekvenser

I det typiske forløb af den traumatiske krise ser man, hvordan temporaliseringen bliver effektiv i overgangen fra reaktionsfasen til bearbejdningsfasen, hvor den ufattelige hændelse bliver til lod. Overgangen initieres som skyld, som grublerier over egen delagtighed i det indtrufne, at det skulle kunne være en forudbestemt skæbne. Det er en sådan 'tagen hændelsen til sig', som gør den til en del af menneskets lod gennem i modsætning til en hændelse, som ikke er forstået, at indsætte den i rækken af forudsætninger.

I sin anstrengelse for at beherske den angst, som traumatet vækker, iscenesætter den ramte en 'konstellation'³¹ af de særpræg, som var specifikke for forældrenes relation, og som gik forud for subjektets fødsel. Det bliver subjektets første tilløb til at indføre et ordnende princip i et rådende kaos.

³⁰ Patientens egen beskrivelse af sin sygdom og dens forhistorie. o.a.

³¹ Jacques Lacan: Le mythe individuel du Névrosé, ukorrigeret tekst 1953, revideret 1978 af Jacques-Alain Miller.

Længere fremme i forløbet af en krise kommer beslutsomheden tilbage. Den består netop i at kunne vælge mellem fremtidige muligheder ud fra det forgangne, ud fra loddet. Det er *modus conditionalis*, som gør det muligt for mennesket at vælge. Man forestiller sig i tanker, at *hvis* man gør sådan, *så* vil følgen blive dette. Beslutsomheden bygger på evnen til at vælge blandt muligheder ud fra tænkte fremtidige konsekvenser, og denne evne bygger på implikation (se bilag 2).

Det er nærliggende at se forløbet i den traumatiske krise som en hermeneutisk cirkel, i det mindste i de tilfælde hvor kriseforløbet ikke stopper. På samme måde findes der lighedspunkter med Hegels redegørelse for den dialektiske gang i 'erfaring', i introduktion til *The Phenomenology of the Mind*³². Begge disse iagttagelser støtter synet på kastrationen som historiseringens begyndelse.

Et ikke-ødipalt struktureret jeg er ikke temporalt struktureret. Ganske vist benytter det sig af både ur og kalender³³, men det skete savner historisk mening for dette jeg. Derfor fremkommer det sædvanlige forløb ved traumatiske kriser heller ikke, da historiseringsprocessen ikke kommer i gang. Tiden forbindes ikke med livets begrænsning, og fremtiden medfører ingen muligheder, men heller ingen restriktioner. En udvikling baseret på erfaringer finder ikke sted.

Det ødipalt strukturerede jeg er derimod temporaliseret. Neurosen kan dog som oftest lamme menneskets beslutsomhed, og det sker, når neurosen gør loddet (herkomst) ulæselig ved at låse myten i symptomet, som derved udgør en mytetolkning uden at være en tekst, som kan integreres i en selvforståelse. Så blokeres den videre historieskrivning. Det er derfor, man kan karakterisere psykoanalytisk indsigtsterapi som en renskrift af historien, hvorved ordet befries fra sit fangenskab i symptomet, og den sterile gentagelsestvang bliver til en udviklende hermeneutisk forholdsmåde til historien og dens fremtidige muligheder.

For det udviklede jeg fremtvinger døden som gyldig slutning en prioritering blandt verdens forvirrede mangfoldighed, som netop derigennem bliver mindre forvirrende. Det ikke-ødipalt strukturerede jeg formår derimod ikke aktivt at vælge og beslutte sig i denne mangfoldighed, det kan ikke finde vej i verden, fordi det hverken kan aflæse sin herkomst eller anticipere sin fremtid. Følgende billede kan tjene som analogi: kommer man til et vejkryds, hvor masten med skiltene er væltet, kan man kun finde den rette vej, hvis man ved, hvor man kom fra og derved formår at vende skiltene rigtigt.

Den tid, som her er diskuteret, er en logisk tid, som i modsætning til en imaginær tid ikke er reversibel. Den logiske tid er så at sige indbygget i sproget, dets adverbier og tempusformer. Implikation og sætningslogik ville ikke kunne fungere uden denne logiske tid, og det er den sproglige udvikling, som tvinger mennesket ind i logiske love for eksistensen. Som tidligere nævnt er det via kastrationskomplekset at mennesket føres ind i temporalisering og i historien. Det medfører, at døden og seksualiteten får karakter af at være menneskets lod. Når den logiske tid fungerer, bliver mennesket i stand til at forestille sig tidsforløb, den imaginære tid, som er reversibel, og som kan 'gøres om'. Denne forestillede tid bliver et vigtigt hjælpemiddel i orienteringen i verden gennem konditionalisfunktionen, som gør det muligt at afprøve forskellige muligheder: 'hvordan ville det blive, hvis man ...?' Ligesådan bliver spil og leg rekreativmuligheder i stedet for at udgøre en trussel mod narcissismen og eksistensen.

De næste to kapitler vil nærmere redegøre for kastrationskomplekset og dets følge, nemlig subjektet.

---

³² Engelsk oversættelse 1967 af Lichtheim, Harper Colophon Books, det omtalte afsnit findes på side 142-145.

³³ Heidegger: *Being and Time*, p. 429, engelsk overs. Macquarrie & Robinson, Harper & Row, New York 1962.

VI. SUBJEKTET

A. Oversigt.

En central term i den psykoanalytiske teori er subjektet, det talende menneske, det som kommer til sin ret i en sproglig aktivitet. Tilfredsstillelsen ved en sproglig aktivitet hænger sammen med en subjektiv sandhedsfunktion, som adlyder andre regler end narcissismen.

I modsætning til jeget er subjektet intet objekt. Det kan derfor heller ikke lokaliseres eller afgrænses. Og når der i en dialog forekommer to subjekter, er disse til og med så indflettede i hinanden, at man ikke uden en vis anstrengelse og metodik kan få greb om hvem, der siger hvad til hvem.

Man kan forenklet sige, at mens jeget er det som kroppen er symptom på, er subjektet det, som intellektet er symptom på.

Sub-jectus betyder underkastet, og subjektet er underkastet det ubevidste på samme måde, som det grammatiske subjekt er underkastet sin sætning. Det Freud opdagede var netop, at mennesket ikke var herre i sit eget hus. På trods af hvad man vil, så gør man noget andet. Dette 'andet', som man ikke vil, men alligevel gør, gav Freud sig til at undersøge. I 'Hverdagslivets psykopatologi' analyserede han det forhold, at vi snubler over os selv, vi glemmer, vi siger forkert, vi fortaler os, og i drømmetydning kortlagde han strukturen på det ubevidste og dets subjekt.

I seminaret den 8. december 1954 giver Lacan følgende sammenfatning: 'Jeg lærer jer at Freud hos mennesket opdagede betydningen af og indretningen hos en subjektivitet, som overskred den individuelle organisation, opfattet som summen af de individuelle erfaringer, og endvidere som linien i den individuelle udvikling. Jeg giver jer en mulig definition af subjektiviteten gennem at formulere den som det organiserede system af symboler, der er egnet til at dække en erfarings totalitet, at give den liv, at give den sin mening. Og hvad er det, vi skal forsøge at virkeliggøre, om det ikke er en subjektivitet? Den vejledning, de åbninger, som I her har fået angående vores erfaring og vores praksis, er til for at inspirere jer til at føre dem over i konkrete handlinger.'

Det er subjektet, vi interesserer os for i analytisk neuroseterapi. Jeget skal da snarere sættes i parentes. Det plejer at medføre klager over at psykoterapeuter ikke reagerer, ikke viser medfølelse og ikke trøster eller giver råd. Følelserne hører til jegets område, og det er der kravet om råd og støtte opstår. Men i neuroseterapi er man mere interesseret i fremkomst-mekanismen for disse manifestationer end af at stryge dem med håret ved at gå dem i møde. Det er derfor, at psykoterapien indrettes på en bestemt måde og omfatter supervision, også dette på en bestemt måde. Arbejde med det ubevidste og dets subjekt kræver nemlig, at man holder sig til overføringen, som er det ubevidstes repræsentation i dialogen.

B. Subjektets metaforiske position

Subjektet befinder sig i en metaforisk position i forhold til jeget. Det indebærer, at jeget og dets udsagn bliver en metafor for subjektet, og for at få en opfattelse af subjektet kræves da, at menneskets udtalelser udsættes for en reflekterende granskning, for en 'mistankens hermeneutik', som Paul Ricoeur³⁴ kalder Freuds metode. For subjektet bliver jeget da til et objekt for refleksion. Både jeget og subjektet indgår i menneskets eksistensiale struktur men på forskellig måde afhængig af menneskets struktureringsgrad (se kapitel VIII). I tennisanalogien i begyndelsen af kapitel I illustreredes jeget af det, som en tilskuer kunne iagttage og udlede, mens spillets subjektive funktion for den enkelte spiller kun antydes på en symptomatisk måde i spillet, i fejlslag, fejlskøn og udbrud. Ved jegstrukturerende psykoterapi er subjektive funktioner noget, som mere udmærker terapeuten end klienten. Men terapeuten går som oftest spontant ud fra, at klientens verden er konstrueret på samme måde som terapeutens, og dette kapitel er derfor nødvendigt for at markere forskellene mellem det verdenssyn, som gælder for terapeuten og det, som gælder for terapeutens ikke-neurotisk strukturerede klient, forskelle, som er meget større, end man spontant forestiller sig. Desuden skal kapitlet give et mere fuldstændigt perspektiv af jegets strukturering.

---

³⁴ Paul Ricoeur, *Freud & Philosophy*, Yale University 1970.

At mennesket grubler over sin eksistens er et bevis for, at det er et subjekt, men det er ikke et tilstrækkeligt bevis. Derimod er anslaget, siger Lacan, et tilstrækkeligt bevis for subjektets funktion³⁵. Det hænger sammen med, at jeget, som har karakteren af et objekt, ikke kan snyde, og at der således er behov for en yderligere strukturering af et subjekt, før en intrige bliver mulig. Man kan da indvende, at skinnet kan bedrage, og skinnet er ganske rigtigt et objekt. Men så er det ikke skinnet som bedrager, men et subjekt som anvender et skin med det *formål at* bedrage. Dette '*formål at*' er et udtryk for subjektet. At kunne sige noget med det formål at lede et andet menneskes tanker bort fra noget, er en vigtig egenskab hos det talende menneske.

Hvis menneskets funderinger omkring sin eksistens er et udtryk for subjektet, så slår disse funderinger ikke til for en undersøgelse af samme subjekt. Man kan ikke gennem introspektion komme længere end til en vis grænse, en grænse som bestemmes af det, som kan forudses eller regnes ud. Det fortrængte kan ikke nås gennem introspektion, uanset hvilke kunstgreb, man griber til. Lige så ufrugtbare er alle objektiverende anstrengelser. Uanset hvilke undersøgelsesmetoder, man råder over, så kan man ikke få indblik i andre subjekter ved at undersøge andre personer. En sådan påstand vækker ofte skepsis, men hvis man tror, at det er muligt at få indblik i et subjekt ved at undersøge en person, så sammenblander man netop subjektet med jeget, eller selvet, eller med et andet objekt. For at undersøge subjektet kræves, at man anvender den metode Freud opfandt, den psykoanalytiske dialog.

C. Subjektets manifestationer

Det ny menneske, som skal blive et subjekt, finder ingen egen plads blandt signifianterne. Sprogsystemet var jo allerede klart, da mennesket fødtes, så subjektet bliver til overs uden for sproget og må lede efter en plads inden for sproget. Subjektet forsøger at skabe sig et navn. En sådan stræben efter anerkendelse kan finde forskellige udtryk. Det værendes spørgsmål kan ageres som i neurotikerens symptom; ligesom svaret kan sprayes på S-toget som et bomærke. Mens andre mennesker gerne spiller med i neurotikerens spørgsmål, vil ingen vide af svaret i graffiti'en, og på denne måde repræsenteres sprogets rolle illustrativt af omgivelsernes reaktion, hvor det karakteristiske er manglen på svar til neurotikeren alternativt iveren efter at fjerne graffiti-kunstnerens taktløshed.

³⁵ Se bilag 1 p. xx og videre: J. Lacan: Le Séminaire, livre III, p. 218. Ed. du Seuil, Paris 1981.

Subjektet kommer indirekte til orde i en symbolsk identifikation, som er en metaforisk position i forhold til samtalerelationens dialog. Fra denne metaforiske position manifesterer subjektet sig på en uventet måde i talekæden ved som en variabel³⁶ at udnytte sprogmaterialen til fortællelser, til ufrivillige vittigheder, til pleonasmer og pauser. Den metaforiske (fortrængte, kastrerede) position er en betingelse for, at subjektet på en talende måde skal kunne ytre sig.

Ovenstående påstand er naturligvis ingen forklaring men nærmest en præcisering af, hvad dette kapitel vil forsøge at forklare.

Et subjekt kan ikke undersøges gennem objektivering, hvorimod en ytring jo nemt kan objektiveres, da den kan indspilles på bånd. Det, man ikke kan indspille, er subjektets relation til ytringen, noget som manifesterer sig i initiativets indplacering i sammenhængen, i betoning og fortællelser. Og selv om man får dette med på et bånd, så er sammenhængen ændret, når man igen afspiller båndet. Et udsagns funktion som udtalelse kan ikke fanges gennem at isolere udsagnet. Udtalelsen er det, som metaforisk siges ved hjælp af udsagnet. For at fange udtalelsen må man være nærværende som samtalepartner. Udtalelsen er nemlig den handling, subjektet udfører gennem jegets udsagn. Udtalelsen kan følgelig ikke gentages³⁷. Et udsagn kan derimod gentages men kun på den betingelse, at det ikke er forstået. Er det forstået, er det straks udsat for forståelse og tolkning, og det befinder sig da ikke længere i samme sammenhæng. Trods samme ordlyd har det ikke længere samme funktion. Jævnfør for eksempel med en vittighed, som, hvis den gentages i samme samtale, ikke længere er en vittighed.

³⁶ Jacques-Alain Miller: Du Symptôme au Fantôme et retour, del 1, p. 115 ff. Upublicerede forelæsninger 1982-83. 'Hos Kant forekommer en subjektets funktion, men hos Lacan er det nye netop, at der ikke findes nogen subjektfunktion, her findes en subjekt-variabel med en bindestreg.' ... 'Det er konteksten, som er en funktion, i egentlig mening. Der findes en type af forkortelser, som I allerede har mødt i Lacans formler fra

"L'instance de la lettre", hvor han giver jer formelen for signifiantsubstitution: $\frac{S}{S}kS$ Når han

sætter et andet S uden for parentes, så er dette S en forkortelse for den kontekst, som substitutionen sker i. Hvis I ønsker at forstå det her på den måde, så møder man præcis variabelen mellem to substitutioner.' (J.-A. Miller eksemplificerer udtrykket: Et barn er blevet slået.) 'Hvis jeg vil substituere 'barn' med 'dreng' og lader resten af konteksten forblive den samme, så fremkommer virkelig variabelens hul, når jeg netop har taget den første signifiant væk, men endnu ikke indsat den anden, som skal erstatte. ... Det strøgne subjekts realitet er dets status som variabel i signifikantkæden.'

³⁷ Michel Foucault: The Archaeology of Knowledge, eng. overs. A. M. Sheridan Smith, p. 89, Tavistock Publications, London 1972.

Det er denne nære sammenhæng mellem tid, tale og forståelse, som garanterer, at hvis ordene befries fra fastlåsnings i symptomet og udtales, så ophæves symptomet funktion, idet konteksten forandres.

Vil man have fat i det ubevidste subjekts manifestationer, må det ske i den dialog, som Freud kaldte psykoanalytisk. At Freud havde ret på dette punkt er lettere at indse i dag, hvor såvel lingvistikken som psykoanalysen er kommet videre samtidig med, at de har nærmet sig hinanden. Med projektive tests og subliminale metoder er det noget andet. Man undersøger noget, som sandsynligvis har tilknytning til struktureringsgrad, og som kan anvendes på forskellig måde, men nogen subjektiv sandhed kommer man ikke på sporet af. Hertil kræves i stedet dialogens vilkår, noget som dette kapitel og de to følgende vil søge at anskueliggøre.

Intersubjektivitet bygger på symbolsk identifikation, som manifesterer sig i en talt relation omfattende en samtalepartner. De imaginære relationer behøver derimod ingen ord. Subjektets symbolske identifikation skaber forskellige tematiseringer for jegets identifikation (se kapitel 3). En tematisering³⁸ er noget, som får objektet, eller objektets fravær, til at fremtræde i en særlig relief, noget som får objektet til skille sig ud fra andre objekter i verden. For eksempel kan en lille pige, som symbolsk identificerer sig med sin moders funktion, udvikle en ledig plads for små bortkomne kattekillinger og åbenbart manifestere dette, når hun finder én.

Den tematiske litteraturvidenskab bygger på en vis troskab mod teksten, en troskab som indebærer, at denne videnskab udgår fra forskerens tematisering af en tekst, mens psykoanalysen mistror udsagnet, idet analytikerens forståelse ville blive en funktion af analytikerens subjekt og ikke af analysandens, hvilket følgelig ville fastlåse situationen i en overføring, som blot ville være en ny form af symptomet. I stedet bør analysandens subjekt tillades at komme til orde. Den analytiske session er ikke i sig selv en tekst, men snarere en tekst under produktion. Psykoanalysen ser således overføringen som analysandens konkrete tematisering af analytikerens, men en tematisering hvis udlægning før eller senere må ske i analysandens verden, da tematiseringen ses som en subjektiv funktion. Man kan næsten sætte lighedstegn mellem begrebet tematisering og det lingvistiske begreb implikation. Tematisering bygger i al fald på og er en effekt af implikation, som på sin side er en funktion af, at subjektet gennem 'metaforisering' i kastrationskomplekset er blevet begærende³⁹. I det følgende vil dette blive tydeliggjort.

Den symbolske identifikation er subjektets identifikation som fortrængt signifiant, hvilket temporaliserer subjektets jeg gennem at indskrive dette jeg i en logisk tid på den måde, som blev beskrevet i det foregående kapitel, og samtidig tematiseres den verden, samme jeg befinder sig i.

I praksis medfører en tematisering - eller implikation - at jegets objekt bliver noget andet og mere end sig selv. Der findes noget i objektets skygge, objektet er blevet overdetermineret. Men denne overdeterminering genereres altså oprindeligt i en symbolsk identifikation og kræver et subjekt, og overdetermineringen indebærer da, at subjektet manifesterer sig som objektets attraktion, dets insistens.

Subjektet tilhører det ubevidste. Det indstiftes gennem en metafor, hvor det opstår i og med, at det fortrænges. Det er denne proces, som er kastrationen. For nærmere at forstå betydningen af disse påstande, kræves en vis forståelse af sprogets og i særdeleshed af metaforens struktur. I det følgende gives derfor en almen oversigt over metafori, mens næste kapitel vil give metaforens specielle teori.

---

³⁸ Begrebet tema behandles f. eks. i Jean-Pierre Richard: Mallarmés poetiska universum, svensk oversættelse af Horace Engdahl i Hermeneutik, side 182, Rabén & Shögren 1977. "Et tema er et konkret organisationsprincip, et skema eller en fast genstand omkring hvilken en verden tenderer at konstitueres" (samme værk side 179).

---

³⁹ Når mennesket tvinges ind i en sproglig strukturering genereres begær, eller i Freuds terminologi: Ubevidste ønsker. Hvad mennesket end kan finde på at kræve, efterlades altid noget udenfor, som mennesket begærer. Det skyldes at sproget ikke slår til, det kan ikke udtrykke alt. Se også kap. VI.

D. Metaforen

Sprogets metaforiske funktion er den funktion, som gør, at en sproglig akt kræver en tolkning. Man kan altså ikke i sin forståelse af en sproglig akt nøjes med den manifesterede ordlyd.

TA ET STEG FRAM - GÅ I CIRKEL⁴⁰

Fagforeningen

Det metaforiske indhold er her tydeligt og næsten mere nærværende end det manifesterede indhold, som er paradoksalt, og spændingen mellem disse to, det latente og det manifesterede, får konsekvenser for forståelsen af udsagnet, altså for udsagnet virkning som udtalelse. Metafori indgår i alle sproglige ytringer og er uundgåelig, det er blandt andet derfor umuligt at udtrykke sig entydigt. Det er ligeledes ikke muligt at kontrollere tolkningsmulighederne. Man kan aldrig med sikkerhed vide, hvilken effekt en udtalelse får hos et andet menneske. Med Lacans ord: mennesket ved ikke, hvad det siger.

Metafori bygger på de sproglige elementer, som udelukkes af de tilstedeværende sproglige elementer. Og det bliver derefter konteksten, som afgør tolkningsmulighederne. Det uafsluttede udsagn, som endnu ikke kan bestemmes i sin kontekst, efterlader tilhøreren i en usikkerhed, som først forsvinder, når man når til punktum. Det er på grund af dette, at man i psykoterapi hellere vil se tolkningen som en tegnsætning i modsætning til hermeneutikken, som ser tolkningen som en interpretation af en færdig tekst. Og når man inden for hermeneutikken i næste trin indser, at begrebet 'færdig tekst' er en teoretisk abstraktion, indsætter man en tidsmæssig afstand mellem teksten og fortolkeren som en betingelse for den hermeneutiske tolkning, en tidsmæssig afstand, som jo ikke kan forekomme i en terapisesession. Inden for det psykoterapeutiske område er det i stedet supervisionen, som arrangerer noget i lighed med en hermeneutisk situation. Terapisesessionen ligger da bagud i tid, den er afsluttet, den er 'færdig', begge deltagere har sagt deres sidste ord - i det mindste i denne omgang.

Den metaforiske funktion genereres altså i en sproglig aktivitet som en spænding mellem et manifest indhold og et metaforisk indhold, og effekten afgøres derefter i den kontekstuelle udvikling, i metonymien. Og eftersom denne kontekstuelle udvikling forløber uden en absolut slutning, afgøres den metaforiske mening preliminært og partielt, hvorefter den kommenteres og videreudvikles i den fortsatte kontekst, som på sin side *nachträglich* forandrer og tilrettelægger det foregående, hvilket igen genererer nye metaforer. Sætter man punktum, afgør man preliminært den metaforiske mening, den får effekt. Det er derfor, afslutningen af en psykoterapeutisk session ikke bør overlades til klokken men være en intervention, som sætter punktum, og derigennem genererer mening.

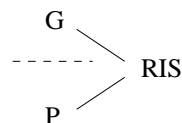
En betingelse for, at metaforen skal lykkes, er, at der findes en skelnen mellem tilstedeværende og fraværende sprogelementer, at det fraværende som kategori allerede er indstiftet gennem en oprindelig metaforisering. En anden betingelse er, at metaforens fraværende elementer metonymisk indvirker på de tilstedeværende elementer.

I tegneserien TROLDKARLEN KOGLE står hovedpersonen og maler på en mur: KONGEN ER EN IDI.....(kongen kommer).....ALISTISK LEDER.

...OT fortrænges af ...ALISTISK, men med en lille stavfejl som bestående symptom på en subjektiv sandhed.

Her ses det også, hvor afhængig meningen er af konteksten og konteksten af meningen, og at det er kombinationen af sproglige elementer (i dette tilfælde bogstaver), som styrer den indholdsmæssige side. Metaforen har karakter af struktur. I eksemplet ser man også, at den lille skrivfejl afslører subjektet trods jegets udglattende anstrengelser.

Det er kombinationen af specifikke sproglige forskelle, fonemer, i varierende grader af kompleksitet, som forårsager, at en betydning opstår, og en lille forandring i rækken af sproglige forskelle kan få store indvirkninger på udsagnet effekt, på udtalelsen.

⁴⁰ Opslag på en dør til et fagforeningskontor. På svensk betegner 'GÅ I CIRKEL' både at gå i ring og at gå til studiekreds.

I dette enkle eksempel ses det, at G og P gensidigt udelukker hinanden. De står i en komplementær relation til hinanden. Men ikke et hvilket som helst bogstav kan forekomme i den udelukkede position, for eksempel ikke L. Der findes altså et af konteksten .....RIS styret fravær. Men det er sådan, at Freuds opdagelse viser, at det er det fraværende, som styrer det, der kan blive nærværende, så illusionen om det bevidstes - det nærværendes - autonomi brister her. Linien mellem G og P markerer en skarp adskillelse mellem det nærværende og det fraværende, mellem bevidstheden og hukommelsen, noget som er en betingelse for sprogets funktion som sprog i egentlig betydning. Mening produceres gennem kombination og substitution, og uden den metaforiske dimension ville sproget kun fungere som etiketter på ting og derved blive reduceret til et benævningssystem, blive en flora i stedet for et blomstersprog.

Freud beskrev i sin bog 'Drømmetydning'⁴¹ hvordan reglerne for drømmenes konstruktion var, altså hvordan drømmearbejdet foregik, når den manifesterede drøm opstod ud fra de latente drømmetanker, som altså var de styrende. Det skete gennem fortætning og forskydning. Et enkelt element i en drøm kunne indgå i mange drømmetanker. Elementet havde mangfoldige betydningsfunktioner. Det var fortættet, sagde han. Det var det, der var årsagen til, at drømmen blev så kort - den blev lakonisk. På den anden side kunne den centrale betydning oppebæres af et perifert element. Forskydning kaldte Freud det, når et centralt faktum blev fremstillet via et perifert element. I slutscenen af Anna Karenina får man, at vide at hendes taske ligger tilbage på perronen, man indser da, at hun har kastet sig ud foran toget.

Det Freud kaldte fortætning og forskydning, kalder lingvistikken metafori og metonymi. Freud beskrev det sproglige tegns funktion flere år før, lingvistikkerne formulerede den. I forhold til det manifesterede sprog er subjektet latent, det er udenfor men altid i gang med at udtrykke sig.

---

⁴¹ Freud, Sigmund: Drømmetydning. Svensk. overs. John Landquist, Bonniers 1958.

E. Signifiantens effekt

Det sproglige tegn kaldes *signifiant*. Denne term, som Ferdinand de Saussure⁴² indførte, plejer ikke at blive oversat. Det er en vigtig teknisk term inden for lingvistikken, en term som på mange sprog fremtræder uoversat. Det er svært at overføre præsens participium på en retfærdig måde. Det, der betyder, er det nærmeste man kan komme det. Signifiantens effekt kaldes *signifié*, det som det betyder. Hvis man, som nogen gør, kalder signifianten for betyderen, fristes man til at opfatte signifianten som en enhed, i stedet for at se den som det spil af forskelle, som er dens natur. Signifianten er altså ikke entydig, men betydende. Den er en sproglig værdi. For det menneskelige subjekt er den en afgørende struktur. En signifiant er det, der repræsenterer subjektet over for en anden signifiant, siger Lacan, og angiver derved proceskarakteren af subjektets symbolske identifikation. Hvad man end er i sin symbolske identifikation, så er det kun et skridt på vejen. Resultatet er, at man altid ønsker sig noget andet og mere. Identifikation med signifianten er kasterende og føder begæret.

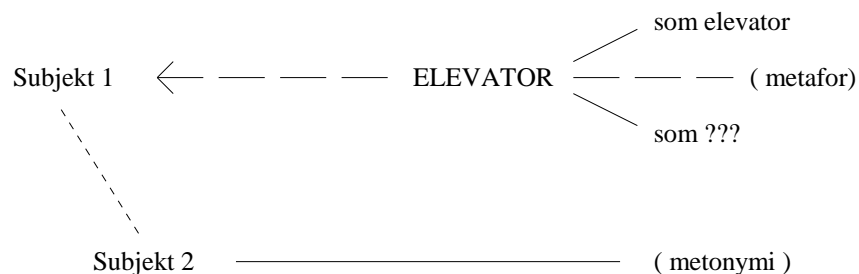
Effekten af identifikationen med signifianten kan illustreres af en historie fra et dagblad: En dreng sad ved siden af en pige og vidste ikke, hvad han skulle sige, ... så friede han.

Appositionen dreng-pige har visse standardeffekter, det er så at sige en ordination. Hvis altså drengen er underordnet sin metaforiske bestemmelse og altså ikke mener at have fået tilstrækkeligt svar på sin eksistens ved at vide, at han er en dreng.

---

⁴² Saussure, F. de: Kursus i almen lingvistik. Svensk overs. A. Löfqvist, Bo Cavefors 1970.

Det neurotiske symptom viser samme struktur. Når en elevator-fobiker møder en elevator, standser han op og bærer sig sådan ad, at han får selskab i elevatoren:

Sådan får Subjekt 1 Subjekt 2 til at spille med i den 'Gæt og grimasser'-leg, som bliver det signifié, der skabes af elevatormetaforen, af det som fobien betyder, og som kun kan forstås i handling. Subjekt 2, som er en ordination, kan være hvem som helst, bare det er en anden. Den ukendte, fortrængte signifiant har overhøjhed over elevatoren, og dens ordination er selskab, først derefter går det an at køre i elevator, at så at sige lade elevatoren have den betydning, vi andre måske finder så indlysende. Det bliver derfor rimeligt at sige, at symptomet udgør en tolkning, men en tolkning i form af en handling, som forbliver gådefuld for subjektet, som dog fatter, at man må komplettere sig for at komme videre. Næste gang subjektet møder en elevator, gentages konstellationen som udtryk for, at subjektet igen stiller samme spørgsmål.

Dette leder os ind på de principielle former for forskelle, som signifianten (bogstavet) har at spille med: temporalitet og 'andethed'. Forskellene mellem bogstaverne er dels en samtidig forskel: mellem nærvær - fravær, dels en forskel, som fremkommer i selve artikulationen af de forskellige elementer, som tager en vis tid. I begge tilfælde er forskellen i sin natur en negation. Rødt og grønt er (blandt andet) hinandens negation. De tilsvarende antropologiske negationer er opdelingen i to køn og generationsforskellene (se Kapitel II). Hvor den første er en metonymi, er den sidste en metafor. (Nogen i en anden generation opdeler menneskene i to køn, hvilket er kastrationskompleksets antropomorficering).

Konsekvenserne af dette bliver for mennesket fremkomsten af den anden i jegets dialektik, og historiseringen det værende. Problemet med den anden bliver i psykoanalysen til narcissismen, hvor det, der savnes, antropomorficerer og bliver til jegets komplettering. I tegneserien om Hagbard var engang en sekvens, hvor Hagbard og hans magre følgesvend Ture var ude på en ekspedition. Om aftenen slog de lejr under et træ, og efterhånden blev det helt mørkt. Hagbard foreslår så, at de skal fortælle spøgelseshistorier, men Ture vil ikke være med til det, så bliver jeg bare bange, siger han - hvorefter en stemme ude fra mørket siger: Jo, vil I ikke nok ... !.

Det historiske aspekt viser sig som overvejelser omkring herkomst, og hvad det fører til. Samme Hagbard opsøgte engang af sin søn Hamlet, som ønskede at spørge om noget. Selvfølgelig, sagde Hagbard, spørg om hvad du vil. Hvor kommer jeg fra, spørger Hamlet. Bortset fra geografi, fortsætter Hagbard, jeg er dårlig til geografi. Hamlets spørgsmål fremkom altså fra den filosofiske negation, som gør mennesket historisk bevidst, og som lader det værendes mangel manifestere sig som et spørgsmål.

Hvordan det end forholder sig, så er det tilstrækkeligt at huske, at den antropologiske negation handler om forandring gennem indgreb, og den metafysiske negation om historicitet, forandring gennem udvikling⁴³.

⁴³ Descombes, Vincent: Modern French Philosophy, Cambridge University Press 1980.

F. Den første metafor

Der opstår nu et problem med menneskets første negation (signifiant). Mennesket fødes uden for sproget men skal ind i det for at blive menneskelig. I hvilken betydningsstruktur sker dette? Hvis sprogets metaforiske dimension er den dimension, som stiller krav om tolkning, så kan man sige, at et sprogligt udtryk uden hensyn til størrelse altid henviser til et andet sprogligt udtryk, nemlig til sin udlægning. Og udlægningen kræver igen en ny udlægning - osv., hvor hver tolkning er en (del) sandhed om det, der kommenteres. Sproget bliver et selvrefererende synkront system på samme måde, som alle henvisninger i et leksikon går til andre nøgleord i samme leksikon. Man når så at sige aldrig ud i livet. Et sådant system uden forankring i det enkelte individs konkrete tilværelse engagerer ikke meget, det vil sige det kommer til at savne subjektiv mening, det bliver som det konstruerede sprog esperanto, som trods mange års anstrengelser ikke formår at engagere særlig mange. Dette syn på sproget som et neutralt system fik visse strukturalister til at afskaffe subjektet. Der fandtes ganske enkelt ingen støtte for noget subjektivt i det hele. Noget, som dog stemmer dårligt med psykoanalysens erfaring. Det er snarere sådan, at vore liv styres af overenskomster, aftaler, pagter, enigheder og hemmeligheder, som det næsten er umuligt ikke at fortælle om. Og alle disse eksempler er sproglige udtryk, som med stor subjektiv mening styrer vort forhold til os selv og andre gennem det, der kaldes deres sandhedsfunktion.

Skal sproget få en sådan virkning hos mennesket, så må det have en personlig forankring. En reference, som ikke kan nås i sproget selv, men som har karakter af signifiant, som faktisk er en signifiant, da den er en reference. En sandhed, som ordene mangler, men som de alligevel henviser til. En yderste overdeterminering, som giver den menneskelige tilværelse mening.

Den psykoanalytiske teori tager dette med i beregning. Af rent logiske årsager bør der for hvert menneske forekomme en første metafor, som skiller mennesket ud fra det reale, fra det, som er krop. En betydning som fungerer som referencepunkt for alle andre betydninger, en slags nul-fonem⁴⁴. Ellers ville udtrykket livets mening ikke være et engagerende spørgsmål. Vi ville ikke være i stand til at prioritere i vores liv. Vi kunne ikke skelne mellem det, som er vigtigt og det, som er mindre vigtigt. Ambition og planlægning ville miste sit formål. Så ville det heller ikke være muligt at stræbe efter at realisere sig selv.

Samtidigt indser psykoanalysen, at denne første metafor må være mytisk. Den kan kun blive meningsfuld bagefter, da det er i konteksten som sådan, at meningen kan fastslås. Den første metafor optræder for eksempel i drømme. Freud skriver i en fodnote i første kapitel af *Drømmetydning*: 'Hver drøm har i det mindste et eller andet uudgrundeligt sted. Den har ligesom en navle, som forbinder drømmen med det ukendte'.

Den første metafor har som alle andre metaforer signifiantens karakter. Det drejer sig om en betydningsværdi, som opstår gennem en oprindelig fortrængning, en første forskel, som ikke er mellem det og det, men mellem? og det. Det der mistes gennem denne første forskel, det der ofres, bliver til et mytisk objekt, en værdi. Det kan kun udtrykkes i en myte, hvis funktion kun er at forene det uforenelige, i dette tilfælde det der findes med det der mangler. I mytens måde at udtrykke sig bliver den savnede værdi til noget, som man skal stræbe efter at genfinde. Den hellige graal, de vises sten, Aladdins lampe. I vore dage måske lykken. Alle disse udtryk er metaforer for en ukendt værdi.

Den første metafor dukker op som betydning på den måde, elevatorfobien illustrerer. Ved psykose ligger den bagved hallucinerede stemmer, ved perversion (borderline i strikt forstand) repræsenteres den af fetichen. I neurosen gemmer den sig i symptomet, som netop fungerer som en mytisk tolkning af metaforen, et ritual. I psykoterapien kan ordet befries fra sit symptomatiske fangenskab, og myten kan udtales, myten altså, ikke den første metafor.

---

⁴⁴ Nul-fonem er et omdiskuteret begreb. Det skal være den forskel i forhold til hvilken alle forskelle justeres. Fastslås nul-fonemet gennem definition, bliver det en vilkårlig funktion uden bestemt forankring. Ser man på nul-fonemet som frigear i en gearkasse, kommer man nærmere det, der sigtes til hos mennesket.

Den første metafor, som kaldes fadermetaforen (eller Fadernavnet), fordi den er ophav til alle de øvrige, er altså med i neurosen. Der er den virksom i egenskab af udelukket - fortrængt i symptomet, der udgør en mytisk udlægning af den. Man finder den gennem dens (ukendte) betydning, dens værdiladning. Det er fra fadermetaforen, neurotikerens gentagelsestvang iscenesættes. Fadermetaforen kan ved neurose være lokaliseret i tre forskellige positioner afhængig af, hvilken af de tre neuroser, det gælder: i subjektets krop, i omverdenen eller extraterralt.

Ved *hysteri* befinder fadermetaforen sig i subjektets krop. Den gemmer sig i sygdommen, som skal respekteres. Subjektet kræver ikke, at lægen skal helbrede lidelsen, men han skal tage den alvorligt. Han skal vise respekt og interesse for den. Hysterikeren reagerer på de gældende regler for psykoterapi med protest, sætter spørgsmål ved dem; han ser sin overhøjhed truet når ikke længere symptomet men terapien og altså psykoterapeuten skal være det centrale. Det er et initielt overføringsproblem, som terapeuten tvinges til at tage hensyn til.

Ved *angstneurose* er signifianten gemt i det fobiske objekt, som styrer ude fra omgivelserne, og gennem overføring bliver terapeuten snart et sådant objekt. Det viser sig ved, at klienten begynder at bede om støtte, trøst, overbærenhed, ja næsten om nåde. Da må terapeuten, der altså nu er et fobisk objekt, undgå at være hypnotisk trøstende eller overbevisende, i stedet for kan man, som Vanggaard anbefaler, kræve, at klienten ikke giver efter for sin angst. Man kan også se klientens tilstand i terapiens begyndelse som en krise og anvende en teknik i overensstemmelse hermed.

Ved *tvangsneurose* er den begærets signifiant, som der er tale om, overjordisk. Tvangsneurotikerens venter på, at denne instans skal dø, så han selv kan begynde at leve. Ligesom Hamlet kan han ikke lytte til andet end denne overjordiske instruktion, som rejser tvivl om hans eget omdømme og udføre sine ritualer næsten som en messe. Tvangsneurotikerens betvivler terapeutens autoritet, og den uerfarne kan da forsøge at forstærke sine interventioner, endda til suggestion og adfærdsterapi. Det ville være mere konstruktivt at huske, at tvivlen er troens bagside og at forsøge at få fat i den myte, som styrer.

I alle tre tilfælde kræver den initiale overføring at blive taget med i overvejelserne. Ellers bliver det svært at få en fungerende arbejdsrelation.

Overføringen er bevis for, at Fadernavnet har fulgt med klienten til terapien. Overføringen trækker symptomet med ind i terapirummet, hvorfor dets betydning udenfor mindskes. Det bliver derefter terapeutens opgave, at lade symptomet komme til orde. Dialogens dialektik indebærer, at psykoterapeuten gennem overføringen bliver til et objekt, som kan hindre klienten i at tænke på noget andet. Hvis tolkningen skal fjerne denne hindring, må den forandre den, og da kan tolkningen næppe være et udsagn om klienten. Skal den være et udsagn, da er det terapeuten, den skal handle om for at få den tilsigtede effekt. Men først og fremmest er tolkningen en intervention, som gennem at tegnsætte den tekst, der frembringes, giver metaforerne en ny mening.

Hos psykotikere og ved perversionstilstande er den metaforiske funktion ikke blevet effektiv. Fadernavnet er forkastet eller bestridt. Det er da ikke nærværende i et symptom som udelukket, det optræder som fetich eller hallucination. Det medfører, at det heller ikke gennem overføring inddrager psykoterapeuten i symptomet. Ved psykose og hallucination mangler overføring som drivkraft til psykoterapi, og der kan heller ikke blive en dialektisk dialog ud af mødet. Konsekvenserne heraf er meget vigtige for psykoterapiens teknik.

VII. FADERNAVNEN

A. Oversigt

Barnet opfattes fra begyndelsen som en total væren sammenblandet med og uadskilleligt fra 'sin' verden. Objekter findes for andre men ikke for barnet, som derimod selv er et objekt for andre. Hvis barnet skal kunne opdage en verden, må det først tabe sin identitet med verden, det må blive noget andet end verden, det må få verden på en sådan afstand, at det kan opfatte den. Objekttab går derfor forud for fremkomsten af objekter inklusive fremkomsten af det objekt, som mistes. Det, der skal adskille barnet fra dets verden, er en signifiant⁴⁵, som fra barnets udgangspunkt bliver den første, den som sidenhen kommer til udtryk som et indslag i en individuel myte. En signifiant fungerer som en lov, som deler, men som sidenhen gennem at henvise til en anden signifiant relaterer delene til hinanden, og i dette tilfælde er det en lov, som kommer imellem mor og barn, idet den pålægger moderen at henvise til noget andet end moderskabet, når hun skal give udtryk for, hvad barnet er (for hende). Dette 'noget andet' bliver styrende i egenskab af at være en overordnet faktor (S_2).

Freud illustrerer forløbet med en iagttagelse af sit barnebarn⁴⁶. Når moderen forlader barnet, begynder det at lege med en garntrisse bundet i en snor. Med stor fornøjelse lader barnet garntrissen forsvinde uden for sengen og trækker derefter trissen tilbage, mens det udstøder to lyde: Oo..., Aa...; som af Freud opfattedes som 'Fort .. da' (borte ..! tit-tit ..!).

Barnet symboliserer i denne leg garntrissens nærvær og fravær med en fonemisk opposition (o.. a..), som er negationens primære udtryk. Barnets begær efter at være (moderens begær) omstruktureres til begæret efter et hukommelsesspor, som hører til den symbolske orden. Selvom 'ordet dræber tingen' så garanterer ordet også et vist nærvær af det fraværende, og gentagelsestrangen indstiftes netop som et forsøg på at aktualisere 'hukommelsessporet'. I legen med garntrissen er barnet blevet noget andet end moderens objekt, barnet har fået en ny identitet, en identitet som er fortrængt (subjektet), men som giver mening til garntrisselegen (jegets imaginære verden). Det oprindelige traume er derimod kommet på afstand samtidig med, at det bevares i spillet mellem nærvær og fravær.

Den første signifiant (S_1), som initierer struktureringen af barnet, er ikke verbal. Den kan ikke udtales. Dens betydning forsøger barnet at finde ud af gennem at se på moderens ansigt for at blive (s_1 , fallos, a) som det, moderen i egenskab af S_1 betyder, og som hun altså mangler. Dette er moderens begær, noget som moderen ikke kan sige, hvad er, men som hun alligevel - og netop derfor - forsøger at give udtryk for i sin fantasme, som hun i sin egenskab af moder centrerer til barnet. S_1 kommer således til udtryk i alle moderens gøremål og formaninger, opmuntringer og lege, når hun kommer og går. Alle disse plejeaspekter ville være usammenhængende og tilfældige, hvis de ikke underordnedes et princip, som gav nøglen til forståelse. Alle disse lyde og alle disse interventioner ville kunne betyde hvad som helst (og ingenting), hvis de ikke gennem en fælles reference blev indsat i en sammenhæng, hvor hver del betyder noget gennem at henvise til et andet aspekt. Uden denne henvisning ville mor og barn forblive en dyade:

$$\frac{S_1}{s_1}$$

som kun bestemte hinanden, og som barnet ikke kunne komme ud af, og barnet ville da for altid være henvist til at få sin eksistens bekræftet af moderen, som også ville blive bekræftet af sit barn, og barnet forblev afhængigt af moderen for sin bestemmelse. Barnet ville blive moderbundet og ikke social.

Senere i barndommen ser man ofte den ikke-neurotisk strukturerede læne sig op ad en kammerat i sin kontakt med omverdenen. Kammeraten står så for initiativ og sammenhæng i lege og gale streger. Denne kammerat fungerer som en vikarierende første signifiant, S_1 , og garanterer det svagt strukturerede barns identitet. Når den mere foretagsomme af de to begynder at interessere sig for noget andet, knallert, idræt eller det andet køn, taber verden sin sammenhæng og sin attraktion for den forladte, som havner i fremmedgjorthed og ulyst.

I dette tidlige udviklingstrin forbliver sproget et betegnelsessystem uden metaforisk dimension, og den subjektive mening kan ikke fremstilles som et livsløb, men kun som et objekt. Barnet forbliver også selv et objekt, et jeg, og udvikles ikke til et subjekt.

⁴⁵ Signifianten er den eneste 'naturligt' forekommende struktur, som ved hjælp af en negation skaber en medierende distance.

⁴⁶ S. Freud: Hinsides lystprincippet. 1920, S.E. XVIII side 14 ff.

Den sammenhæng, der skal give mor-barndyaden mening gennem at bryde den, er slægtsforholdet og seksualiteten, og det ordnende princip er faderfunktionen⁴⁷. Faderfunktionen er symbolsk, og den symboliseres af faderens navn, S_2 , da det er gennem faderens funktion, moderen er moder (ikke blev moder, men bestemtes til moder).

B. Fadernavnet hos Freud

Freud⁴⁸ begynder med at minde om, at det præhistoriske menneske sjældent er direkte tilgængeligt for os. Vi må nøjes med antropologernes erfaringer. Det bedste nulevende (1914) eksempel er Australiens aborigines. De bygger ikke huse, dyrker ikke jorden, holder ikke husdyr, har ingen pottemagere. Den sidste tilføjelse har en særlig betydning. Både hos Heidegger og Lacan⁴⁹ er krukken det første eksempel på en signifiant. Fremstillet af ler for at opfange himlens væde. Indstiftende tomheden som alt det, den skulle kunne indeholde.

Disse aborigines lever af at jage og samle rødder. Nogen planlagt husholdning findes ikke. Derfor er de heller ikke bofaste. Da kunne man også tro, at de var uden civilisation og moral, men det forholder sig ikke sådan.

Totemdyret, der i dette tidlige sociale system har en central funktion, er ikke til for ernæring, men det er en substitut for urfaderen, det er nemlig hans inkarnation, og forskellige klaner har forskellige totemdyr, som fungerer næsten som efternavn. Normalt er det forbudt at dræbe et totemdyr, men ved specielle højtider skal det dræbes og sørges over.

I Darvins urhjort (som ingen har observeret) forestillede man sig en voldsom og skinsyg fader, som beholdte alle kvinderne for sig selv og jagede sønnerne væk, når de begyndte at blive voksne. Men dette er altså en hypotese. Den mest primitive organisationsform, vi kan møde, siger Freud, består af en bande mænd. Disse bandemedlemmer er ligestillede og underkastede totemsystemets restriktioner og en arvefølge gennem moderen.

Samfundets tænkte forstadie, urhjorden, må forstås som en myte, hvis funktion bliver at forklare senere fakta. En version er:

Brødrene, som blev jaget væk, slog sig en dag sammen og dræbte faderen og spiste ham derefter. Måske havde de udviklet nye våben, måske var de blevet opilnede af en ny uretfærdighed.

Denne voldsomme *Urvater* var uden tvivl en frygtet og misundelsesværdig rival for dem alle, og gennem den kannibalistiske handling fuldførte de deres identifikation med ham og fik på den måde del i hans styrke og magt. Men nu begynder en bitter strid mellem brødrene om retten til kvinderne. Samme type af adfærd, som man kan observere hos visse dyr, men uden at de udvikler totemritualet.

Ganske vist hadede brødrene deres far, som udgjorde en så formidabel hindring for deres magtbegær og deres seksuelle ønsker; men de beundrede ham også. Da de havde gjort det af med ham og tilfredsstillet deres had og endegyldigt identificeret sig med ham gennem totemmåltidet, begyndte i stedet hengivenheden at gøre sig bemærket i form af anger. Dertil kom at ikke én eneste af dem havde nået sit mål - at tage hans magt og muligheder i besiddelse. En skyld dukkede op. Den døde far viste sig at være stærkere end den levende. Det, der tidligere forhindredes af hans faktiske eksistens, blev nu forbudt af brødrene selv. Med forbudet mod at dræbe totemdyret, faderssubstituten, vedligeholdte de erindringen om gerningen og de afstod fra, at høste dens frugter gennem at opgive deres krav på de kvinder, de havde befriet. Således opstod de to centrale tabuer i totemismen: drab og incest. Totemisme og eksogami har på den måde samme oprindelse.

Freud skelner mellem *Urvater*, som er en imaginær skabning, og den senere døde fader, hvis funktion er rent symbolsk.

---

⁴⁷ Marc Strauss: la vraie fonction du père, c'est d'unir un désir à la loi (Faderens sande funktion er at forene et begær med loven). I Philosophie présente LACAN, s. 59, Bordas, Paris 1987.

⁴⁸ I Totem und Tabu, Vol. 13, S.E.

⁴⁹ Jacques Lacan: Le Seminaire, livre VI, Seuil, Paris 1986.

C. Fadernavnet hos Lacan

Lacans inddeling af eksistensen i forskellige registre, det reale, det imaginære og det symbolske, er også forklarende, når det gælder faderens funktion. Den reale fader er den plads i skema L⁵⁰, som skal blive den struktureredes position, nemlig a. Man plejer at sige, at den reale fader er et menneske af kød og blod, en dødelig som selv er underkastet kastrationen, selvom det i praksis er ham, der bliver den kastrerende ved, at han indtager pladsen hos moderen. Egentlig er han kun kastrationens budbringer, og den reale orden, som budskabet tilhører, befinder sig uden for vor viden. Der kræves en formidling for, at vi kan vide, hvad det reale er, men vores krop er forankret der. Drabet er en måde at formidle det reale på, det er en gerning i skæringspunktet mellem den reale og den symbolske orden, som virkelig viser, at ordet dræber tingen - og foreviger den. Den reale fader bliver gennem drabet til en myte. Han lever videre i mytens form. Som *Urvater* i Totem und Tabu. Denne mytiske fader er nu et symptom, han er det fortrængtes genkomst, og signifianten tillader på denne måde en vis 'forsoning' mellem det reale og det symbolske. Det, der fortrængtes i denne *Urverdrängung*, var selve begæret, moderbegæret - eller: alle begærs moder. Et begær, som nu kommer tilbage i den imaginære orden som seksuelt begær i det gamle overjægs form. Nu er det nemlig overjeget, som har lagt beslag på alle nydelserne og alle rettighederne, hvorfor det reagerer med en hadefuld skinsyge på andres krav, hvor beskedne de end er. På denne måde forvandles begær til en trussel om straf.

Den fortrængende instans er den symbolske fader, Fadernavnet, alle navns fader, S₂, som er en ren og verbal signifiant, altså en verbal signifiant uden signifié. I sin egenskab af ord dræber Fadernavnet tingen, i dette tilfælde det oprindelige objekt eller den oprindelige nydelse, alternativt nydelsens oprindelse, hvorefter objektet metonymiseres og bliver til det objekt a i fantasmen, som man egentlig sigter på, hvilket objekt man end angiver.

Den symbolske fader indstifter signifiantens lov, som er skema L. Fra og med da ordnes eksistensens manifestationer på en sådan måde, som anskueliggøres i skema L. Det ubevidste og dets subjekt opstår som dimension. Da ser man også, at menneskets begær bliver den Andens begær, det vil sige bestemt i den Anden både i sin form og sin konsekvens, og hvad man end ved om sig selv, så er det bare symptom, sandheden er fortrængt. Men af kærlighed til sandheden opfinder mennesket den ene efter den anden⁵¹.

---

⁵⁰ Se bilag 1.

---

⁵¹ Mustapha Safouan, Jacques Lacan et la question de la formation des analystes, s. 39, Seuil, Paris 1983.

Hvis dette udviklingstrin skal finde sted, må Fadernavnet accepteres, og begæret fortrænges. Det er denne (symbolske) kastration, som både indleder og afslutter ødipuskomplekset, som udgør den resterende myte. Første trin hænger sammen med det gamle begreb 'urfortrængning'. Freud konkluderede, at hvis fortrængning skal fungere, må man postulere en oprindelig fortrængning, som derefter trækker i de følgende fortrængninger. Ideen nævnes i de fleste bøger om psykoanalytisk teori, og hvis man sammenholder den med et senere notat hos Freud⁵², bliver det mere oplysende: '... Men angstfølelsen var ikke fobien's essens, den kom ikke fra fortrængningsprocessen, ikke fra den libidinøse ladning af de fortrængte impulser, men fra selve den fortrængende instans. Den til dyrefobien hørende angst var en åben frygt for kastration. Den var derfor en realangst, en frygt for en fare, som var reelt truende eller opfattedes som så. Det var angst, som fremkaldte fortrængning, og ikke, som jeg tidligere troede, fortrængningen som fremkaldte angst. Skønt det ikke er behageligt at blive mindet om det, så tjener det ikke noget formål at fornægte det faktum, at jeg mange gange har påstået, at ved fortrængning undergår driftsrepræsentationen forvanskning, forskydning osv., mens libidoen, som hører til driftsimpulsen, forvandles til angst. En undersøgelse af fobierne, der burde være mest egnede til at bevise dette, støtter ikke min påstand; undersøgelsen synes snarere at modsige den direkte. Den oplevede angst i dyrefobier er jegets kastrationsangst; mens angsten, som opleves i agorafobi (et emne, som er mindre nøje studeret), synes at være jegets frygt for seksuel fristelse - en frygt, som, når alt kommer til alt, i grunden bør have forbindelse med kastrationsangsten. Så vidt man nu kan se, bygger flertallet af fobierne på en sådan angst oplevet af et jeg, som møder libidos krav. Det er altid jegets angst, som er det primære, og denne angst fremkalder fortrængning. Angst opstår aldrig af fortrængt libido. Hvis jeg tidligere havde nøjedes med, at sige at der efter en fortrængning viste sig en vis mængde angst i stedet for den manifestation af libido, som man skulle vente, havde jeg ikke behøvet at trække noget tilbage i dag. Beskrivelsen ville have været korrekt; og der findes uden tvivl en forbindelse af den anførte slags mellem styrken af en impuls, som skal fortrænges, og intensiteten af den resulterende angst. Men jeg må indrømme, at jeg troede, at jeg gav noget mere end en beskrivelse. Jeg troede, at jeg satte fingeren på en metapsykologisk proces, som direkte ændrede libido til angst. Jeg kan nu ikke længere fastholde dette synspunkt. Og det forholder sig faktisk sådan, at jeg dengang ikke kunne forklare hvordan en sådan forandring gik til. ...'

---

⁵² S. Freud, Hæmning, symptom og angst (1926), 4. kapitel, Om psykopatologi, s. 262-264, Vol. 10, S.E.

Ved mødet med en vis signifiant - kastrationssignifiante - reagerer jeget med angst og fortrænger denne signifiant men får i stedet for straks et symptom, som er det fortrængtes tilbagekomst. Fortrængning og det fortrængtes tilbagekomst er et og samme fænomen, nemlig det neurotiske symptom. Det, som metaforisk gemmer sig i symptomet, er den specielle subjektive sandhed, som psykoterapien skal stræbe efter at give klienten kontakt med igen - i neurosepsykoterapi.

Men nu gælder det jo ikke i første omgang neurosen, men det ikke-neurotisk strukturerede menneske. Freuds ændring 1926, det, at han sætter kastrationskomplekset i centrum, gør, at man kan formulere selve 'fejlen' hos ikke-neurotiske på en ny måde. Kastration er ikke blevet accepteret og Fadernavnet er forkastet eller bestridt. Den psykoterapeutiske opgave består da i, at få Fadernavnet til at fungere. Man slipper for at arbejde med libidoudviklingen, som har givet så dårlige resultater.

For at tydeliggøre dette, må man gå tilbage til afslutningen af foregående kapitel og nærmere undersøge den første metafor. Det er den, man skal få frem og derefter placere rigtigt. Den første metafor hedder S₂, den fortrænger S₁, der er en ikke-verbal signifiant, hvilket vil sige et symbol, som logisk set er det første, men det er der ingen, der ved, fordi subjektet begynder med S₂.

Den signifiant, som vækker angst (begærets effekt i jeget) og inducerer symptomet, er S₂, den kaldes også for begærets signifiant, da den leder til kastrationen og begærets fremkomst. Gentagelsestrangen tilsikrer, at neurotikerens møder den hele tiden dog uden af den grund at komme videre i teksten.

For at illustrere problemet kan man benytte et eksempel. Som sædvanligt viser eksemplet, hvordan problemet fungerer, mens man kan se bort fra eksemplets indhold.

Det, der skal forklares, er, at der forekommer en signifiant i begyndelsen, som indstifter den metaforiske dimension gennem at introducere en negation - en fortrængning, et forbud. Heraf kommer udtrykket (Non(m) du Père = Faderens nej / navn).

Denne indstiftende signifiant medfører, at de næste bliver meningsfulde i deres sammenhæng. Eksemplet er:

En svale gør ingen sommer.

Men så lægges hele ansvaret over på svale nummer 2 og de følgende.

- Hvis der kommer flere svaler, så er det sommer - (implikation)

$$\frac{1. \text{SVALE}}{\text{INGEN SOMMER}} \rightarrow 1. \text{SVALE} \left[\begin{array}{c} \text{SVALER} \\ s'' \end{array} \right]$$

Den første svale har ingen betydning, den savner signifié, det er det, der ligger i udtrykket 'ingen sommer'. 'ingen !' ville være mere korrekt, og det er den negation, der ligger i tallet nul (ikke 1, ikke 2, ...). Den første svale er betydende, men vi ved ikke, hvad den varsler. Den anmelder noget nyt, og mens man venter på at fatte hvad, får man symptomer. SVALER på højre side bliver på grund af den første svale betydningsfulde, de vil substituere moderbegæret med sommer med alt, hvad dette indebærer s'' -> a.

Men dette, at noget går tabt i og med den første signifiant, som siger 'ikke', det er kastrationen. Den tager noget væk, som fortsættelsen siden søger at give udtryk for, uden at det nogensinde lykkes helt. Det bliver kun til substitutioner, som får os til at undres. Hvad er sommer egentlig? Under signifiantsubstitutionens forløb bliver således signifianten for moderbegæret, S₁, genstand for en fortrængning (urfortrængningen) og bliver ubevidst. Som Lacan⁵³ gentager, 'det er i den grad, faderen erstatter moderen som signifiant, at metaforens normale resultat fremkommer, et resultat, som udtrykkes i formlen':

$$\frac{\text{Fadernavnet}}{\text{Moderbegæret}} \times \frac{\text{Moderbegæret}}{\text{Subjektets signifié}} \rightarrow \left[\begin{array}{c} \text{FA} \\ \text{fallos} \end{array} \right]$$

I denne metaforformel genfindes den generelle algoritme:

Formel I

$$\frac{S_2}{S_1} \cdot \frac{S_1}{s_1} \rightarrow S_2 \left[\begin{array}{c} \text{U} \\ \text{SI} \end{array} \right]$$

I formlens andet term (højre side) er symbolet 'U' (det Ubevidste) en påmindelse om, at S₁ er fortrængt til fordel for S₂, som derefter er en signifiant, som associeres med signifié (s₁) for moderens begær, altså fallos. I den foregående formel genfinder man sporet efter denne fortrængning i forekomsten af symbolet 'A' (den Anden), hvilket viser os, at 'forekomsten' af signifianten (S₂) i den Anden er et nærvær, som sædvanligvis er lukket for subjektet, da den i almindelighed består i egenskab af fortrængt (verdrængt), for at den derfra skal insistere på at blive repræsenteret i signifié gennem sin gentagelsestvang (Wiederholungszwang).⁵⁴

Gentagelsestvangen fører faktisk til denne konklusion: gennem at 'nævne faderen' fortsætter barnet i virkeligheden med stedse at nævne sit begærs fundamentale objekt, det som ikke 'længere' findes. Men det benævner det nu metaforisk, da objektet er blevet ubevidst for barnet. Sprogssymbolet har altså til opgave at udtrykke den fortsatte beståen at begærets fundamentale objekt i en benævnelse, som udøves mod subjektets viden. Man kan lige så godt som Lacan sige, at sproget gør det muligt 'at forevige dets udtryk' gennem at socialisere det i den intersubjektive kommunikations symbolske register. Ligeså tydeligt belyses det indre spil i ødipuskomplekset, hvor fadermetaforen vil vidne om kastration, som intervenserer på den eneste måde, som gør den begribelig: som symbolsk kastration. Fallos fremstår da faktisk ved slutningen af ødipuskomplekset som det symbolske tab af et imaginært objekt.

Hvis vi forestiller os en situation, hvor Fadernavnet mangler. Altså ikke faderen men signifianten, den første svale. Så forkastes kastrationen, og verden bliver ikke meningsfuld på den måde, vi bruger det udtryk. Man får en 'ahedonisk' tilstand, hvor verden ikke lokker med sine muligheder og ikke rejser nogen spørgsmål.

⁵³ J. Lacan: D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose, s. 557, Écrits, Seuil, Paris 1966.

⁵⁴ Ibid.

Desuden forsvinder en signifiant ikke ved at blive afvist. Men i stedet for at optræde som signifiant vil den dukke op som noget imaginært virkeligt. Den fremdrages af de andre signifikante, som jo henviser til den. Men den er vanskelig at genkende, da den jo ikke hører til i sammenhængen. Det er det, som er en hallucination. Noget vigtigt, som man ikke ved hvad er, kommer midt i en anden sammenhæng ligesom et lyn på en nattehimmel.

Følgende eksempel er hentet hos Freud⁵⁵: En kendt sagfører spørger Freud til råds angående et tilfælde, som havde voldt ham problemer. Sagføreren havde fået besøg af en ung dame, som ville have beskyttelse mod forfølgelser fra en ung mand, som havde inddraget hende i en kærlighedsaffære. Hun påstod, at manden havde misbrugt hendes tillid ved at få skjulte billeder af hende under kærlighedsakten, og ved at offentliggøre disse billeder ville han kunne kaste skam over hende og tvinge hende til at forlade sin stilling. Hendes juridiske rådgiver var tilstrækkelig erfaren til at genkende anklagens sygelige karakter; men, som han sagde, det, som forekommer utroligt, sker ret ofte, hvorfor han ville sætte pris på at få en psykiaters synspunkt i dette spørgsmål. Han lovede at komme tilbage i selskab med sagsøgeren.

...

I mange år havde hun deltaget i ledelsen af et stort forretningsforetagende, hvor hun havde en ansvarsfuld stilling. Hendes arbejde havde givet hende tilfredsstillelse, og hendes overordnede havde påskønnet det. Hun havde aldrig stræbt efter et kærlighedsforhold til nogen mand, men havde levet et stille liv sammen med sin gamle mor, hvis eneste støtte hun var. Hun havde hverken brødre eller søstre; hendes far var død for mange år siden. For nylig havde en ansat på hendes arbejdsplads, en meget kultiveret og attraktiv mand, begyndt at vise interesse for hende. Hun på sin side havde følt sig tiltrukket af ham. På grund af ydre årsager kunne ægteskab ikke komme på tale, men manden ville ikke høre tale om at opgive deres relation af den grund. Han fremhævede det meningsløse i af sociale grunde at ofre det, de begge længtes efter og havde en indiskutabel ret til at nyde godt af, noget, som ville kunne berige deres liv som intet andet. Da han lovede, at hun ikke ville blive udsat for nogen risiko, gik hun med til at besøge ham i hans ungarlehybel om dagen. Der kyssede og omfavnede de hinanden liggende side ved side, og han begyndte at beundre hendes kropslige ynder, som nu var delvist eksponerede. Midt i denne idylliske scene blev hun pludselig bange for en lyd, en art banken eller et klik. Det lød, som om det kom fra skrivebordet, der stod foran vinduet; i rummet mellem skrivebordet og vinduet hang et tykt gardin. Hun spurgte straks sin ven, hvad lyden betød, og ifølge hende sagde han, at det sandsynligvis kom fra et lille ur på skrivebordet.

...

Da hun forlod huset, mødte hun på trappen to mænd, som hviskede noget til hinanden, da de fik øje på hende. En af de ukendte bar på noget, som var pakket ind, og som så ud som en lille æske. Hun blev meget oprørt over dette sammentræf, og på vejen hjem satte hun følgende forklaring sammen: æsken kunne let være et fotografiapparat, og manden en fotograf, som havde gemt sig bag gardinet, mens hun befandt sig i værelset; det klik, hun havde hørt, var lyden fra lukkeren; billedet var blevet taget netop, da hun befandt sig i en særlig kompromitterende stilling, som han ønskede at forevige. Efter dette øjeblik kunne ingenting formilde hendes mistanke mod sin elsker. Hun forfulgte ham med bebrejdelser og plagede ham for at få forklaringer og forsikringer, ikke bare når de mødtes men også per brev. Men han forsøgte forgæves at overbevise hende om, at hans følelser var oprigtige, og at hendes mistanke var helt grundløs. Til sidst opsøgte hun sagføreren, fortalte ham om sin oplevelse og overlod de breve til ham, som den mistænkte havde skrevet til hende om hændelsen.

...

---

⁵⁵ S. Freud: Et tilfælde af paranoia, som er i strid med den psykoanalytiske teori om sygdommen. (1915) S.E. Vol. XIV, s. 261-272.

På de følgende sider viser Freud, hvordan den tilsyneladende modsigelse af den psykoanalytiske hypotese angående forbindelsen mellem paranoia og et narcissistisk objektvalg skyldes utilstrækkelig information om tilfældet. Da han næste gang møder den unge dame, fremkommer der yderligere detaljer, som ikke bare bekræfter et sådant objektvalg, men også viser hen til hændelsens nære tilknytning til primalscenen.

I denne sammenhæng skal eksemplet blot vise, hvordan Fadernavnet kan optræde klinisk. Det begynder med en ubestemt lyd, som skræmmer den unge dame. Hun bliver først beroliget af mandens forklaring, men hun kan ikke slippe tanken om det, hun har hørt. I næste scene ser hun, hvordan to ukendte mænd på trappen hvisker til hinanden, mens de ser på hende, og nu begynder betydningen at gå op for hende. Da hun et øjeblik senere er på vej hjem, forstår hun hele sammenhængen, retrospektivt.

Den første lyd, forstår hun, stammer fra fotograferingen. Nogen ser, hvad der sker og foreviger det med det formål at straffe hende eller hævne sig på hende. Som bekræftelse herpå møder hun sidenhen på trappen to helt fremmede mænd, som ikke bare har været vidner til det hele, men som også har fotograferet scenen. Disse ukendte mænd lukker med deres hviskende stemmer og deres blikke det ubesvarede spørgsmåls åbning med en alt for omfattende forklaring.

I dette eksempel repræsenteres S_2 (den første svale) af klikket, mens mændenes talende blikke og hvisken er S_3 , viden i form af den forklaring, som hun straks fandt.

Var Fadernavnet blevet accepteret og fortrængt, så havde damen kunnet slå sig til ro med et 'gad vide, hvad det var' i tillid til, at der sikkert et eller andet sted (på den Andens plads) fandtes en forklaring. Hvis hun i dette tilfælde overhovedet havde hørt nogen lyd. Men i eksemplet dukker det forkastede Fadernavn op som en lyd og genererer en paranoid projektion i stedet for at give hændelsen affektionsværdi gennem overdeterminering.

D. Fadernavnets virkning

S_2 fungerer som en sammenbindende lænke, og dens funktion kan sammenlignes med, når dommeren fløjter en fodboldkamp af. Uden afslutningsfløjtet ville spillets regler blive op-hævede, eftersom de blev meningsløse. Hvordan stillingen er i et givet øjeblik mangler betydning, hvis der er ubegrænset spilletid tilbage. Spillets mening forsvinder og dermed også spillernes ambitioner. Man kan ingenting vinde ved at spille. Hvis dommeren ikke aflæser kampen, bliver alle andre dommerfløjt vanskelige at tyde, da spillets sammenhæng går tabt.

Højre side af formel I kan parafraseres på følgende måde:

slutfløjt $\frac{\text{spillets regler}}{\text{bestræbelse for at vinde}}$

Den symbolske fader (S_2), som sikrer konteksten, er den døde fader, som ligesom (den endnu levende) faderen i et norsk folkeeventyr 'till syvende og sist' træffer afgørelsen gennem at være den endelige reference. Den faktiske, den reale, fader må i en periode påtage sig den symbolske faders autoritet overfor børnene. De opdager dog efterhånden, at også han er underordnet loven og således begærende og ufuldstændig.

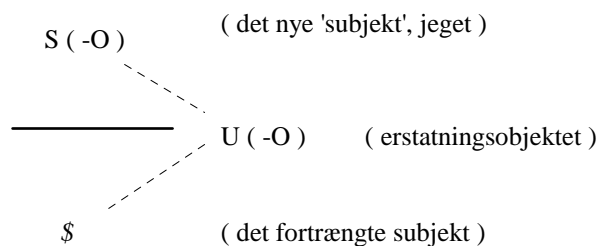
Kastrationskompleksets symbolske effekt giver mening til de anatomiske kønsforskelle, de bliver 'ladede' med betydning, overdeterminerede. Mandens tilsyneladende forspring blegner dog, når man betænker, at hans besiddelse af organet giver ham det privilegium at kunne miste det, og at dets anvendelse er underkastet en lov, som gælder begge køn.

Kastrationskomplekset får også som konsekvens, at begæret efter at være (moderens objekt, fallos) fortrænges til fordel for begæret for at eje det begærede objekt, som faderen tilsyneladende besidder. Der indføres en medierende afstand mellem barn og verden, en afstand, som lader barnet ønske sig noget, samtidig med at den udpegende funktion i udtrykket 'noget' holder objektet på en sådan afstand, at det kan ejes. Dette 'noget' opstår gennem en sproglig udstansning af det foreliggende, som barnet nu ikke længere er identisk med, men som er blevet til noget, barnet har (foran sig, mistet, en anelse om med mere). Men i og med at subjektets jeg på denne måde struktureres i forhold til et objekt, forvandles begær til noget, som udtrykker sig, det vil sige til krav, som på grund af jegets dialektiske omvendning manifesterer sig som objektets attraktion, dets affektionsværdi. Det er samme type af ræsonnement Hegel benytter angående selvbevidstheden i Die Phenomenologie des Geistes.

Forbindelsen mellem negation og dialektisk omvendning kan illustreres på følgende måde:

Formel II (en forenkling af formel I)

\$ og S(-O) vil forsøge at genfinde sin tabte totalitet gennem at lede efter sin komplettering, sit supplement, hos objektet O(-S), som dog er en repræsentation af \$.

Det fortrængte begær efter at være, manifesteres herefter kun i det metonymiske (supplementære), som man kan efterstræbe eller frygte. Kastrationskompleksets opdelende effekt markeres her som et minustegn. Jeget og dets objekt bliver hinandens negation. Det oprindelige 'subjekt' (\$) viser sig nu kun som en egenskab hos objektet, som bliver lovene på godt og ondt, da det indebærer noget andet og mere end sig selv, det er blevet tematiseret og har fået egenskaber. Og objektet (O) er ikke bare en negation af jeget, det er også gennem sin herkomst fra det ubevidste subjekt noget som implicerer jeget, det er jegets præmis. Objektet, eller den anden, 'ved', hvad jeget ønsker sig, inden jeget ved det.

Man kan antropomorfisere denne tænkte logik på følgende måde: hvis et barn tror, at det ønsker sig en is, så kan det kræve en is og eventuelt ikke få den. Så græder det og manifesterer derved begæret, men bliver ikke forstået. Det kan nu i stedet ønske sig andre objekter, men præcis som isen vil det bare være erstatningsobjekter. Den kompromisløsning, som nogenlunde tilfredsstillende barnet, er at få en is på en særlig kærlig måde. Således tildeles isen den affektionsværdi, som barnet tror at savne, og som det stræber efter at genfinde. De såkaldte overgangsobjekter fungerer på en lignende måde, og også de skal stoppes i munden eller holdes ind til kroppen for at virke. Hos den voksne symboliserer måltidsritualet madens affektionsværdi, og hvis man afstår fra ritualen, noget mennesker af og til gør, når de bliver alene, bliver næringsstilførslen utilfredsstillende.

Den lovbundne sammenhæng, som gennem Fadernavnet kommer ind i moderens pleje, giver samtidig barnets krop en integreret funktion, så de forskellige kropsdele samarbejder og akkompagnerer hinanden som instrumenter i et orkester. Ved at kroppens fuldendelse metonymisk flyttes foran barnet, accelererer udviklingen af det centrale nervesystem på grund af arbejdskravet fra de sensomotoriske færdigheder, som barnet i hurtig rækkefølge lærer sig.

Hvis der derimod mangler sammenhæng i moderens pleje, forbliver barnet dels henvist til moderen for at få bekræftelse på sin eksistens, dels kropsligt uintegreret med en stadig risiko for aggressiv opsplintning i organer og funktioner, som man kan se ved psykotiske symptomer.

Forkastes Fadernavnet, kommer den metaforiske dimension ikke i stand. Det ubevidstes strukturerende funktion mangler. I den Lacan'ske algebra vil A mangle, og fortrængning og overdeterminering erstattes af projektion og konkretisering. Det, der mangler i den symbolske orden dukker i stedet op i 'verden' som noget imaginært reelt, som hallucinationer, når 'subjektet' inddrages i en funktion som ophavsmand eller autoritet⁵⁶. Initiativet flytter så ud i omverden, og 'subjektet' kan blive offer for anslag og forfølgelse fra visse personer eller myndigheders side.

Udgår man fra Lacans skema L, som findes i bilag 1, bliver resultatet måske mere overskueligt. A står for en viden, som er ubevidst, som har effekter, som er talende, men, hvad den siger, kan kun klarlægges som en deduktion ud fra dens effekter. A (med versal) er tankevirksomhedens anden, ikke en anden person, hvilket det gerne bliver til ved paranoia. Kæmper man for eksempel med et matematisk problem, er man hele tiden overbevist om, at der findes en løsning, og når man er kørt fast, er det ikke matematikkens fejl men en menneskelig ufuldstændighed. Matematikken kan da siges at fungere som tankevirksomhedens Anden, dens garanti. A kan opfattes som 'beregningen' i dens dobbelte betydning, dels som løsning, dels som 'bedre viden'. A giver mening til det, som finder sted mellem a og a' altså mellem jeget og dets verden af objekter herunder også til subjektets udsagn, som udtales af jeget, og som derfor bærer en mening, som er ukendt for samme jeg.

I overføringen tilskrives psykoterapeuten funktionen som A, terapeuten overdetermineres af at blive den, der garanterer lidelsens mening, den, som har nøglen til forståelsen. Samme nøgle som findes i symptomet, idet symptomets vægt mindskes i samme takt, som overføringen bliver effektiv, hvilket derfor kaldes overføringshelbredelse. Men hvis nu denne nøgle er forkastet, da er den ikke længere i sikker forvaring hos A men dukker i stedet op hos a, thi en viden forsvinder aldrig sporløst, den forvandles bare til noget andet.

⁵⁶ Se for eksempel S. Freuds gennemgang af Schreber-tilfældet og tilfældet med den paranoide dame, som ovenfor refereret.

Fra dette lille a begynder nu allehånde sager at gøre sig gældende. Signifianterne hænger nemlig sammen, hvorfor alle de andre følger efter. Stemmehallucination er et illustrerende eksempel. Psykotikeren hører, at han kommenteres i omgivelserne og føler sig overbevist om at være almen kendt, om at alle taler om ham.

Forkastelsen af Fadernavnet (S_2) fører til at fadermetaforen mislykkes, den bliver ikke en metafor. Barnet udelukkes da fra den symbolske orden og det vil ikke kunne manifestere sin eksistens i en dialog med andre. En umiddelbar effekt af, at metaforen mislykkes, er, at ordene forbliver betegnelser for ting. Ordene fungerer da nærmest som 'remote control', hvormed man kan styre og beherske genstande i verden blot ved at nævne dem. Når børn har opdaget denne virkning af ordene, plejer de triumferende at udpege alt, hvad de kan benævne i deres omgivelser. Metaforen ødelægger senere denne ordenes omnipotente entydighed og indfører en usikkerhed i omgangen med objekter, og barnet bliver da også mere forsigtigt og ydmygt i sit sprogbrug.

Forkastelsen af S_2 kan ske, hvis moderen ikke giver faderautoriteten nogen plads i sin tale til barnet. Hvis moderen ikke tillægger faderskabet nogen vægt. S_2 kan også blive ineffektiv, hvis faderen ikke formår at føre en dialog med barnet men altid skal have ret.

Det er den vellykkede fadermetafor, som indstifter det psykiske apparat ved at skelne mellem jeget og (det ubevidste) subjektet. Desuden binder metaforen det imaginære og det reale sammen ved hjælp af overdetermineringen (affektionsværdien), som er en effekt af det ubevidste.

DET UBEVIDSTE

$$S_1 \left| \begin{array}{c} S_2 \\ s_1 \end{array} \right. L \quad \begin{array}{c} S_3 \\ s_3 \end{array} L$$

urfortrængning (frit efter Joël Dor)

S_1 er det oprindelige moderbegær, en (faktisk flere) ikke-verbal signifiant. S_2 er en verbal signifiant men uden eget signifié (s_2 mangler). S_2 er det, som forklares i en grundlæggende myte ved hjælp af de følgende signifianters signifié'er (s_3 ...).

Gennem fadermetaforen kommer et sprogsymbol (S_2) til metaforisk at betegne begærets oprindelige objekt (affektionsværdien, det falliske objekt). Dette objekt vil sidenhen være med som en reference ved alle følgende metaforer i egenskab af den gennemgående metonymie subjektive, ubevidste, mening. Dette fører til, at 'barnet ikke ved, hvad det siger med sine udsagn, og sproget vil fremstå som en subjektiv aktivitet, hvor man siger helt andre ting, end man tror, man siger i det, man siger'⁵⁷.

Det oprindelige objekt bliver således til gennem tabet. Objektet begynder så at sige sin eksistens med at mangle, og begæret indstiftes som det ubevidste subjekts vilkår.

E. Fadernavnet i praksis

Fadernavnets rolle i jegstrukturerende psykoterapi er anderledes end i neuroseterapi. Fadernavnet (den symbolske fader, den første svale) er ved neurose fortrængt i symptomet. Det er derfor, neurotikerne tillægger sit symptom en sådan vægt og kræver, at det respekteres. Hvis en neurotiker beslutter sig for at gå i psykoterapi, flyttes Fadernavnet til psykoterapeuten, og neurotikerne begynder i stedet at få symptom på sin terapi, hvilket vi kalder overføring. Så hvis der overføres noget i overføringen, så er det den magt, som ligger i Fadernavnets symptom, i denne viden.

---

⁵⁷ Joël Dor: Introduction à la lecture de Lacan, s. 132, Denoël, 1985.

I neurosepsykoterapi er overføringen det, som fører til, at klienten tillægger det, som terapeuten siger, vægt. Fadernavnet gør terapeuten til en autoritet - til en imaginær fader. Hvad denne imaginære autoritet mener, får sin betydning fra Fadernavnet. Præcis som svale 2 får sin betydning af svale 1. Svale 1 har ansvaret for sandhedsfunktionen hos svale 2, svale 1 gør svale 2 til en autoritet på sommerens komme. Ligesom man om en autoritet kan sige: hvis hun/han siger det, så er det nok rigtigt. En autoritet behøver ikke at argumentere for sin mening, lige så lidt som et orakel eller stjernebillederne. Autoriteten bør gøre sig klart at denne sandhedsfunktion er til låns, det drejer sig ikke om en usædvanlig visdom hos autoriteten. Katarina den Store af Rusland ansås for at være et usædvanlig klogt statsoverhoved. Når man spurgte hende om, hvordan hun bar sig ad med at tage alle disse kloge beslutninger, fortalte hun, at hun fik hjælp fra personer, som undersøgte befolkningens indstilling, hun lyttede sig frem til, hvilke beslutninger man ønskede sig, og så tog hun dem. Samme funktion kan en familielæge få, mens psykoterapeuten jo skal behandle overføringen og ikke tolke klientens ønsker.

Hos den ikke-neurotisk strukturerede findes en sådan overføring ikke. Her skal en tilsvarende autoritet arbejdes frem. Det er det, man gør i den narcisistiske fase, hvor terapeuten udvikles til et idol, og ikke en autoritet som i neuroseterapi. En idols meninger er man ikke så interesseret i, man identificerer sig imaginært med sit idol, efterligner og ser op til idolet. Så et idol er snarere en fetich end en familielæge.

Fetichen er Fadernavnets repræsentant. En tingsliggjort negation. Hvad det er, kan man jo overveje, men det er, hvad bulemikeren beskæftiger sig med: 'en bolle til'. Eller alkoholikeren: 'et glas til'. Det er både et glas og ikke et glas, en opposition, som indeholder negationen. Hvad det 'egentlig' er flyttes metonymisk til fortsættelsen, i det imaginære, og ikke metaforisk i en sandhedsdimension.

En idolisering er dog et tegn på, at Fadernavnet er lokaliseret til terapeuten, men i imaginær form. Nu bliver næste opgave at forvandle Fadernavnet til en sandhedsfunktion, det vil sige fikserer Fadernavnet i sproget i stedet for i personer eller i ting samt derefter frigøre Fadernavnet fra terapisammenhængen, så det sidenhen følger med klienten. Hvordan dette i praksis kan ske behandles nærmere i kapitlet om behandlingen.

VIII. MØDE OG DIALOG

Når mennesker mødes opstår der ingen sød musik, de ignorerer i stedet hinanden eller forsøger at konkurrere hinanden ud. I elevatorer, ved holdepladser og i trafikken gælder primært en sådan kontrollerende og afvisende holdning til medmennesket. Kampagner for hensyn i trafikken og venlighed i omgangen har svag gennemslagskraft. Det gælder om at komme først, ellers kommer en anden først, og man mister sin forrang, måske også noget andet.

Denne måde at forholde sig på er et tydeligt symptom på, at narcissismen gør misundelsen til en grundlæggende social følelse. Noget, som i første omgang har en negativ klang, men misundelsen er jo faktisk udtryk for en indlevelse, hvor man forudsætter, at den anden har samme intention, som man selv har, og da er der altid en risiko for, at man er for sent ude. Moustapha Safouan bruger et slående udtryk for mødet mellem to fremmede - ils s'entre-tuents ⁵⁸.

---

⁵⁸ Moustapha Safouan: Jacques Lacan et la question de la formation des analystes, s.51, Seuil 1983.

" ... Antag to subjekter. Enten dræber de hinanden (ils s'entre-tuents, som i tale ligner ils s'entretiens - underholder sig med hinanden), og til dette behøves ingen ord; eller også er en overenskomst mulig mellem dem, noget, som ikke kan ske uden ord, hvor deres handling ytres og bestemmes ligesom regelen for denne handling. Men når det går ud på at fremstille ordet, som er den virkelige tredje term, så er det åbenbart, at hverken den ene eller den anden disponerer andet end deres egen stemme; ligesom det er åbenbart, at denne stemme ikke er nok for at give nogen den nødvendige autoritet for at etablere en almen enighed. Det er derfor, at den, som ytrer dette ord, selvom han bare ytrer en 'universel' lov, det vil sige en, som han selv også er underkastet (for eksempel: du skal ære din far og din mor), kun kan få det fastslået som genstand for en overenskomst på den betingelse, at det præsenteres, og jeg vil betone præsenteres i mangel af erkendelse, som et ord, der er modtaget fra et andet sted. ..."

A. Dialogen

Situationen forandres derimod, hvis nogen vil tage ordet. I det øjeblik man bestemmer sig for at henvende sig til et andet menneske, træder en ny struktur i kraft, en struktur, som er dialektisk på en måde, der er karakteristisk for sproget. Det er en dialektik, som også genspejler de tre logiske momenter i den klassiske hegelske dialektik, som netop er en begrebets dialektik, hvilket vil sige en dialektik for tankevirksomheden som sådan. I foregående kapitel blev grundlaget for denne dialektik beskrevet. En sådan observation støtter tesen om, at menneskets sproglige strukturering er fundamental. Fortsættelsen vil forsøge at vise, hvordan dialogens struktur genspejler jegets aktuelle struktur. Noget, som egentlig bør være af central interesse for psykoterapiens diagnostik.

Drivkraften for dialogen er 'sandhed', en subjektiv sådan, som man kan stræbe mod, og som man forfølger i dialogen. Kastrationskompleksets effekt i subjektet var at sætte spørgsmålstegn ved subjektets eksistens, et spørgsmål, som samtidig ikke længere kan få et udtømmende svar. Eksistensen bliver på den måde et evigt spørgsmål af samme slags som spørgsmålet om livets mening. Men der findes alligevel svar, som er nogenlunde tilfredsstillende for hver og en, og det er disse svar, vi søger. En subjektiv sandhed er en, som gælder for mennesket, hvad enten den er erkendt eller ej. Objektive sandheder opfattes snarere som kuriositeter, hvis de ikke samtidig har en subjektiv værdi.

Subjektiv sandhed er nødvendig for aktiv handling, og så længe man ikke er nået frem til en vis grad af gældende sandhed, forbliver man, hvor man er, i tvivl og ubeslutsomhed eller fanget i en gentagelse. Sandheden er en effekt af sproget, den er indstiftet gennem sproget, og det er der, den kan anerkendes men kun til en vis grad. I det såkaldte kropssprog kan ingen sandhed afdækkes. Selv i overdrevet tydeligt kropssprog som 'gæt og grimasser', skal løsningen, sandhedsaspektet, fastslås i det almindelige sprog. Først derefter kan man gå videre til næste 'gæt og grimasser'-leg.

Hvis man kører i elevator med en ubekendt og vil bryde dødvandet og starte en samtale, så må man vælge sine ord. Man må faktisk sige noget, man tror, at den anden vil høre og ikke det, man egentlig ville sige. Desuden må man vælge sine ord fra det fælles sprog, og emnet fra en fælles sammenhæng. Og selv om man iagttager alle disse forholdsregler, er det den anden, som afgør ytringens værdi, afgør dens sandhed. Mest tydeligt bliver dette, hvis man sammenligner med situationen, hvor man vil fortælle en vittighed. En vittighed indeholder en sandhedsværdi, og vittigheden kræver at blive fortalt, da det er den andens reaktion, som i sidste ende afgør, om det faktisk er en vittighed. Den fortalte vittigheds egentlige værdi bestemmes af lytterens reaktion, og vittigheden fortaltes med det formål at nyde at få denne værdi bekræftet.

På denne måde er der en underlegenhed for den, som vil åbne munden, og en tydelig magtposition for den lyttende part. At påbegynde en samtale har store ligheder med at finde det korrekte løsen. Når en ridder i middelalderen kom til en fremmed borg, stak en vagt hovedet ud og spurgte efter løsenet. Svarede ridderen rigtigt, kom han ind, ellers fik han kogende tjære hældt over sig. Da vi er vandt til samtalsituationens vilkår, mærker vi sjældent, hvilket kompliceret spil det er. Vi plejer at kunne begynde med: hvilket vejr vi har ! Da har vi hentet ytringen fra en autoritet - meteorologen - vi har forsikret os om, at konteksten er fælles - det er samme vejr for begge - og det plejer at blive accepteret af den anden part, hvorefter isen er brudt og stemningen lettere.

Ved samtale er andre aspekter af menneskets struktur aktive end de, der opfattes af sanserne. Det er subjektets vilkår, der gælder, mens jeget spiller en underordnet rolle.

Hvem taler man med?

Man taler ikke med den person, man møder. Heller ikke med det ansigtsudtryk, som man gerne stirrer på, når man taler med nogen. Man taler med den reale og nærværende Anden, som er den symbolske ordens lokale repræsentant. At denne kaldes den reale Anden skyldes, at samtaler er for alvor, og at man ikke kan forudse effekten af det, man siger. Hvad man end siger, så risikerer man noget, eventuelt en hævn, en gengældelse. I modsætning hertil kan man skrive hvad som helst uden at risikere andre indvendinger end egen tvivl.

Man taler til en lytter.

At nogen vier sin fulde opmærksomhed og ikke bare sin hørelse til det, man siger, er lokkende og næsten en betingelse for, at man kan tale i længere tid. At tale til en, som er optaget af noget andet, er anstrengende. Egentlig er det ikke særlig ofte vi møder nogen, som lytter interesseret til det, vi siger. Nogen som med Shakespeares ord 'låner os sit øre'. Endnu mere sjældent sker det, at nogen er indstillet på, at vi skal komme tilbage om nogle dage for at fortælle mere. Normalt ville man mistænke vedkommende for at være interesseret i ens person. Det er netop en af årsagerne til, at man bør betale for sin psykoterapi.

Man taler til en viden, som vejer det man siger.

At lytte er også at undersøge. Det er, hvad vi kan føle, når vi skal tale til et auditorium om et emne, vi ikke helt behersker. Så snart nogen beder os om at holde tale, tøver vi over for den prøve, det indebærer. Dette vurderingsaspekt gør samtalen til et eksperiment med sandheden.

Man identificerer sig med den, man taler med.

Både det tillokkende og vurderingen er noget, man tager for givet. Begge optræder til og med, når lytteren er ukendt. Det er noget, man tilskriver den nærværende Anden, men som hører til A. Så hvis den Anden ikke tilfører noget eget til samtalen, forløber den med udgangspunkt fra den talendes ubevidste præmisser og antagelser om lytteren. Man identificerer sig med den viden, man taler til, og talerens ubevidste kommer på denne måde via overføringen til at styre talerens ytringer.

Den struktur, som træder i kraft ved samtale, er egentlig den samme som den i skema L, side 6, hvor man ser, at det er det ubevidste (A), som organiserer samtalen, og det indebærer yderligere to ting:

1. De personlige pronominer 'du' og 'jeg' implicerer hinanden og gør samtaleemnet til tredje person. Den talende og den lyttende er begge inddraget i samtals kontekst.
2. Samtalen pågår som et tidsforløb, som ikke når sin slutning, før man har sat punktum.

Når nogen beslutter sig til at gå i psykoterapi, bygger denne beslutning på opfattelsen af, at psykoterapeuten ved noget, som er vigtigt for subjektet. Noget, som måske skulle kunne bidrage til, at man forstod sig selv og kunne begynde at handle - komme videre. Allerede inden det første møde tilskrives således en viden, en sandhed, som klienten ikke selv disponerer. Psykoterapeuten tilskrives derfor magt og idealiseres. Således fungerer den initiale overføring, og det er den, som bliver drivkraften i psykoterapien, og det er også den, der skal gøres noget ved i terapiens forløb. Det er jo (for os) selvfølgelig, at psykoterapeuten ikke ved noget om klienten og ikke har nogen løsning men kun en metode. Gennem sin professionalisme kan psykoterapeuten med klientens hjælp få frem, hvilken kundskab det er klienten tror at mangle. Overføringen kan blive til ord.

Hvis klienten tror, at psykoterapeuten ved, så findes denne viden altså et eller andet sted - og det er klientens viden -, men det er fortrængt og uudsigeligt, da det er låst i symptomet overføring, i den magt klienten overfører til sin psykoterapeut. I stedet for at anvende denne magt skal psykoterapeuten gøre det muligt for klienten at sige et sandt ord i sin psykoterapi, og efterhånden komme fri fra den magtesløshed, som overføringen sætter klienten i.

B. Dialektikken

De tre logiske momenter, som indgår i Hegels dialektik⁵⁹, kan meget kort beskrives på følgende måde:

1. moment: En umiddelbar relation til objektet, som er begærligt da det er negation af subjektet og derfor formodes at kunne tilfredsstille subjektet ved at ophæve negationen.
2. moment: Subjektet opdager at objektet ikke er fyldestgørende, det kompletterer kun delvist, negationen findes alligevel. Objektet var i høj grad subjektets egen konstruktion.
3. moment: Dialektisk identitet mellem subjekt og objekt. Det første subjekt bliver nu til objekt, og den, som før var objekt, viser sig tillige at være subjekt. Negationen bliver et eksistensvilkår og ikke en 'fejl'.

---

⁵⁹ G. W. F. Hegel: *The Phenomenology of Mind*, overs. J. B. Baillie, s. 149 ff. og 218 ff. Harper Colophon Books 1967.

I Freuds version af dialektikken⁶⁰ udledes begæret (ubevidst ønske, negation) af følgende ræsonnement: hos barnet viser en drift sig som ulyst, som en spændingstilstand. Det objekt, der først tilbydes barnet som tilfredsstillelse, har barnet ingen psykisk repræsentation af, og derfor har det ikke kunnet søge dette objekt. Det er moderen, der stiller det til rådighed. Objektet giver en umiddelbar tilfredsstillelse, som hænger sammen med reduktionen, den spændingstilstand som driften genererede (1. moment). Denne tilfredsstillelse efterlader et hukommelsesspor i det psykiske apparat ved at tilfredsstillelsen kobles direkte sammen med et billede af objektet. Hukommelsessporet udgør nu for barnet en repræsentation af driften. Når driftsspændingen kommer igen, oplades hukommelsessporet sammen med billedet af objektet, og driften er ikke længere ren men koblet til en hukommelsesrepræsentation af den tidligere tilfredsstillelse. Den nye tilfredsstillelse sammenblandes derfor af barnet med hukommelsessporet af den tidligere tilfredsstillelse. Der sker altså en forveksling mellem et reelt objekt og et repræsenteret objekt, thi en stærk investering i et hukommelsesbillede fremkalder samme realitetsindtryk som en virkelig perception. Barnet får således i første omgang en tendens til at blive tilfredsstillet på en hallucinatorisk måde. Det er først efter en række oplevelser af tilfredsstillelse, at hukommelsessporet kan adskilles fra den reale tilfredsstillelse gennem erfaringen af, at disse tilfredsstillelser ikke er identiske. Samtidig vil barnet udnytte hukommelsessporet til at styre sine efterforskninger efter tilfredsstillelsens virkelige objekt for så vidt, som dette objekt forventes at overensstemme med hukommelsessporets objekt. Hukommelsesbilledet oprettes som model for det, der skal søges i realiteten for at tilfredsstille driften. Hukommelsesbilledet sammenkoblet med hukommelsessporet fungerer nu som en anticiperet repræsentation af tilfredsstillelsen i forbindelse med driftsprocessens dynamik. Når driften nu er repræsenteret, udløses der en psykisk stræben efter at genoprette situationen med den første tilfredsstillelse (2. moment). Det er denne stræben, der kaldes begær, og perceptionsidentitetens genopræden bliver begærets mål. Modellen henføres dog til en hallucination af den første tilfredsstillelse og ikke til et reelt objekt, men begæret gør det muligt for objektet at efterforske og kræve et objekt passende for en sådan tilfredsstillelse, skønt et sådant objekt egentlig ikke findes. Der findes i virkeligheden ikke nogen tilfredsstillelse for begæret, thi dets objekt befinder sig ikke der (indledning til 3. moment). Så vidt Freud.

---

⁶⁰ Dette findes i S. Freud: *Drömtydning*, s.338-339, Aldusserien 1971.

En forudsætning for at alting kan fungere i hverdagens samtaler er dog, at de personlige pronomener implicerer hinanden⁶¹. 'Du' og 'jeg' skal dels lokalisere dialogens deltagere som hinandens modpoler, og dels skal de forudsætte hinanden, således at når den ene taler, og tvinger den anden til en passiv lyttende rolle, en rolle, som den talende desuden allerede har givet et manuskript, skal den lyttende tåle dette i forvisning om, at snart vil rollerne byttes om, og de personlige pronomener skifte plads. Den lyttende vil nu blive den aktive, og den, som hidtil har været den talende, objektiveres på en måde, som defineres af den, som nu taler, og de kan fortsætte jagen efter en 'bedre' sandhed for det fælles emne.

Den, der lytter, tilskrives magt men får også sin identitet forandret af den, som taler. Den lyttende bliver den talendes objekt og bestemmes i den talendes verden. Hvis den lyttende er usikker i sin jegidentitet, kan en sådan objektivering blive en trussel. De, som har prøvet at sætte sig ned og tale med en skizofren patient, ved, at dette kan udløse kraftige reaktioner fra den skizofrenes side. Jo mere overbevisende og indtrængende man er, jo farligere bliver situationen for patienten, der af den talende fastlåses i aliererende objektivering, hvilket er det samme som at blive berøvet sin eksistens. Til sidst flygter patienten eller kæmper sig fri af samtalen.

Implikation indebærer, at ethvert 'jeg' er et potentielt 'du', og 'du' er et potentielt 'jeg', og at denne potentielle mulighed bliver virkeliggjort om et øjeblik. Når det forholder sig sådan, tåler man at blive objektiveret, ens tid kommer snart. Varer det for længe, flygter man i tanker og ophører med at lytte. Man går tilbage til sit eget.

Den, som mangler implikationen mellem de personlige pronomener, evner ikke at deltage i en almindelig samtale men svarer hurtigt for at slippe væk⁶². Han bliver ikke tankefuld og eftertænsksom og kan ikke bidrage til samtalen med indfald. Også i andre sammenhænge flygter en sådan person fra passive, objektiverende situationer. I supermarkedskøen kommer panikken, og han går derfra. I den fyldte bus gribes han af tiltagende ubehag.

⁶¹ Se bilag 3.

⁶² Edenius, Lundberg, Lundqvist & Wennerkull, Att tala eller talas, Psykoterapiutbildningen, Umeå universitet, 1986.

C. Dialogen og jeget

Den, som tager initiativet til en samtale, inddrager samtalepartnern i sin egen struktur og gør lytteren til et objekt. Effekten af en sådan objektivering afhænger af, hvordan lytterens jeg er struktureret. På side 6 fandtes følgende skema over jegets strukturelle muligheder:

Figur 1

	1	2
udspionering	se eller blive set	forstå og blive forstået
aflytning	lytte eller blive hørt	adlyde og blive adlydt

Til højre for (2) forekommer implikation mellem de personlige pronomener, og en dialektisk identitet er mulig, mens der mellem (1) og (2) mangler implikation, hvorimod der findes en polarisering. Til venstre for (1) er også polariseringen svag. Af og til kan end ikke 'du' og 'jeg' lokaliseres (deixismangel⁶³). Det sidstnævnte viser sig klinisk som transitivisme, hvor den ene udfører den andens opgave eller udlever den andens affekt.

Implikation er det, der danner en struktur af adskilte elementer, for eksempel en dialogisk struktur af personlige pronomener. Mangler implikation, løses strukturen (og sætningslogikken) op i polære elementer, som i lingvistikken kaldes fonemer⁶⁴. Jeget og dets objekt fordeles da som polariteter og multiplikat, som i visse actionfilm, hvor de agerende er opdelt i gode og onde, som ikke kan forhandle, og hvor især modstanderne har en tendens til at blive utællelige.

⁶³ Deixis er en term, som dækker over alle udpegende funktioner i sproget. Deixis lokaliserer de talende i forhold til hinanden og til emnet. Julie Kristva taler også om en anaforisk deixis, som er effektiv inden i sproget. Man kan se på anaforisk deixis som en udvikling af implikationsbegrebet. Eksempel på bærere af deixisfunktion er lokative adverbier, personlige pronomener og forskellige modus af verber. Se endvidere Edenius, Lundberg, Lundqvist & Wennerkull, Att tala eller talas, Psykoterapiutbildningen, Umeå universitet, 1986.

⁶⁴ Jakobson & Halle: Fundamentals of language, Mouton & Co. 1956.

Hvis også polariseringen svækkes, trues jeget af at falde fra hinanden i forskellige funktioner. Kropsbilledet fungerer da ikke længere som en sammenhængende helhed, men syn og hørelse tenderer til at blive lokaliseret til objekterne, hvorfra de udøver deres virkning på resten af kroppen.

En forudsætning for, at en dialog kan komme i stand, er, at der findes en ødipal struktur hos subjektet. En sådan struktur indstiftes, når kastrationen er blevet gældende, hvis Fadernavnet ikke er blevet afvist. Ved en psykotisk struktur er kastrationen forkastet, og en dialogisk relation til andre er udelukket.

Der findes en bemærkelsesværdig forskel på, hvordan patienterne på en internmedicinsk afdeling og patienterne på en psykiatrisk langtidsafdeling forholder sig til hinanden. Patienterne på den sidstnævnte taler næppe med hinanden, selvom de måske har været der i flere år, mens patienterne på en somatisk afdeling med stort udbytte taler sammen. Ved såkaldte borderlinetilstande (perversioner) taler vedkommende person ganske vist, men talen henvender sig ikke til den Anden. Det, en borderlineperson siger, skal ikke vurderes og bekræftes af lytteren, som altså ikke tilskrives nogen magt i denne sammenhæng. Man kan opdage sin ubetydelighed ved, at man som tilhører efter en sådan samtale føler sig ned-tromlet og måske krænket. I dette tilfælde undlader den talende at efterkomme den symbolske ordnings lokale repræsentant, en lydighed, som ellers er en betingelse for en dialog. Borderlinepersonen accepterer ikke kastrationen, men bestrider den. Dette indebærer en overtrædelse af noget ellers accepteret, hvilket overrasker og provokerer.

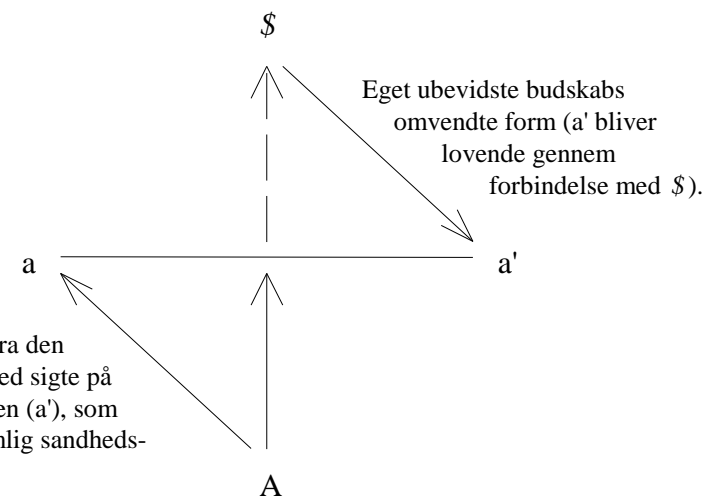
D. Typer af samtaler

Den almindelige samtale er således mere kompliceret, end man umiddelbart forestiller sig. Det er dog vigtigt at vide, hvordan samtaler er struktureret, og hvad der driver dem, hvis man skal kunne tilpasse sig til patientens struktur.

Der findes 4 mulige strukturelle variationer af samtaler, nemlig:

1. Et neurotisk struktureret subjekt taler med et andet på samme måde struktureret subjekt.

Subjektet, som åbner samtalen, vender sig til den reale Anden, hvorfra subjektet har modtaget sit ubevidste budskab i løftets omvendte form (a henvender sig til a').

a henter sin ytring fra den symbolske orden med sigte på at få det af den anden (a'), som denne ikke har, nemlig sandhedsaspektet fra \$.

a' tilskrives således i samtalen både attraktion og magt, en magt, som består, indtil a' åbner munden og afslører sin ufuldkommenhed gennem sit forsøg på at give noget andet i stedet for en bekræftelse af a'-s ubevidste budskab, som a' jo ikke er i besiddelse af. Samtalen indebærer derfor en skuffelse, den lader noget tilbage at ønske. Det er også derfor, det kan være vanskeligt at afslutte en samtale. I psykoterapi stræber man efter at regne dette ubevidste ønske ud via overføringen, som er dens iscenesættelse.

2. En ikke-neurotisk person taler med en anden ikke-neurotisk struktureret.

Om dette punkt er der ikke så meget at sige. Her mangler et incitament for at tale. Den anden har ingen metaforisk dimension (den reale Anden) og udgør derfor ingen fristelse.

Forholdet illustreres af situationen mellem patienter på psykiatriske langtidsafdelinger.

3. En ikke-neurotisk person taler med en neurotisk struktureret.

Det er en situation, som måske ikke er så almindelig, men den er nøje undersøgt. Problemet er nemlig kendt inden for psykoterapiuddannelsen, og det optræder, når en ikke-neurotisk struktureret prøver at uddanne sig til psykoterapeut. Det tilspidses, når terapeuten skal arbejde med sine notater. Terapeutens strukturelle mangler viser sig som manglende evne til at skifte mellem at være deltager og forfatterjæg⁶⁵. Den ikke-neurotisk strukturerede terapeut kan ikke abstrahere fra det, han har været med til og frembringe en fortælling. Han kan da heller ikke regne overføringen ud og tolke denne effektivt.

Og nu til den situation, som her er central.

4. En neurotisk struktureret som taler med en ikke-neurotisk struktureret.

I dette tilfælde har den neurotisk strukturerede terapeut flere faktorer at tage hensyn til:

- A. Klienten har intet ønske om at tale med terapeuten, da dennes mening ikke er ønskværdig. Terapeuten er ikke overdetermineret af klientens Fadernavn.
- B. Terapeutens evne til initiativ og overblik tømmer klienten for narcissisme.
- C. Terapeutens projektive identifikation forsyner klienten med alle mulige indre affekter og impulser på grund af, at terapeuten subjektive sandhedsaspekt lokaliseres der.

Disse tre grundlæggende følger af samtaledeltagernes forskellige struktureringsgrader har en tendens til at gøre situationen forkert fra begyndelsen. Hvis terapeuten begynder kontakten på den traditionelle måde, altså som om det drejede sig om en samtale mellem to neurotisk strukturerede, fører den udeblivende respons til, at terapeuten forøger sine anstrengelser for at få del i klientens tanker. Resultatet bliver nærmere lammende end en hjælp for klienten. At blive fastlåst i terapeuten struktur og samtidig udsættes for uklare forventninger bliver en trussel for klientens eksistens.

---

⁶⁵ P. Villemoes, Psykoterapiens handledningsmoment, Psykoterapienheden i Härnösand, s. 34 ff, 1990.

E. Diagnostik i psykoterapi og psykiatri

Den diagnostik, som forekommer i psykoterapi, handler først og fremmest om at fastslå jegets struktureringsgrad. Ved neurotisk eller ødipal strukturering (til højre for (2) i skemaet på s. 45) forekommer overføring og dermed motivation til psykoterapi - hvis det overhovedet er aktuelt, mens strukturen til venstre for (2), og naturligvis også til venstre for (1) næppe er forenelig med en egen motivation til psykoterapi. Psykoterapiens teknik er også helt afhængig af jegets struktureringsgrad. At bruge analytisk indsigtsteknik, når der ikke foreligger en ødipal struktur, er ineffektivt, og at anvende en jegstøttende teknik, når en ødipal struktur findes, fører ikke ud af neurosen.

Man kan få en vis overensstemmelse frem mellem psykiatriens og psykoterapiens diagnostik, skønt de to discipliner har forskellige formål med at diagnosticere. Vanggaard⁶⁶ har i mange år anstrengt sig for at få en dialog i stand mellem psykiatrien og psykoterapien vedrørende diagnostikken. Vanggaard har fremhævet vigtigheden af mødets fænomenologi for bedømmelsen af personlighedens struktureringsgrad. I forbindelse hermed har Vanggaard fokuseret på den sekundære sygdomsgevinst, som begrebet udvikledes af Freud i Dora-tilfældet⁶⁷. Denne sekundære sygdomsgevinst er udtryk for det neurotiske symptoms signifikant karakter, som det er beskrevet i kapitel V, og man kunne kombinere Vanggaards anvendelse af det freudianske begreb sekundærgevinststræben med Blanck & Black's deskriptive udviklingsdiagnose⁶⁸ og bruge dem på psykiatriens diagnosekategorier. Så fremkommer der et skema, som gør det muligt at se, hvordan psykoterapiens klientgrupper i en vis udstrækning korrelerer med psykiatriens patientgrupper. Der er her tale om et skema, som er hentet fra en stencil, som blev udarbejdet på en psykiatrisk afdeling, afdeling 36A, i Sundsvall⁶⁹. Arbejdet er et led i en revision af diagnosesystemet, en revision, som blev fremtvunget af, at afdelingen var influeret af psykoterapeutiske tankegange og derfor havde brug for korrespondance mellem psykiatrisk og psykoterapeutisk diagnostik.

---

⁶⁶ Thorkil Vanggaard: Borderlands of sanity, Munkgaard, København 1979.

⁶⁷ S. Freud: Bruckstück einer Hysterie-analyse, 1905, eng. overs. Angela Richards 1977, Penguin Books.

⁶⁸ Gertrude og Rubin Blanck: Borderline - teori och behandling, svensk overs. Philippa Wiking, Wahlström & Widstrand 1976, s. 118-119.

⁶⁹ Ehnmark, M. et al. Preliminär rapport från arbetsgruppen för diagnostik (Borderlinegruppen). Sundsvalls sjukhus, Sundsvall, 1984.

Figur 2

Jegets struktur	Diagnosetype	Behandling
ødipal (dialektisk)	traumatisk krise (restospektivt)	indsigtsterapi (medicin og råd kan lindre)
	overdetermineret krise	
	neurose	
præ-ødipal (ikke-dialektisk)	krisens reaktionsfase	grænse for sekundær- gevinstbestrebelsler
	B O R D E R L I N E	
	paranoia	
psykotisk	skizofreni	strukturerende psykoterapi + sociale foranstaltninger + nødvendig biologisk behandling
	psykotisk melankoli	
	krisens chokfase	

Indsigtsterapi kræver en dialektisk struktur med overføringspotentialer. Ved ikke-dialektisk struktur foreligger også ahistoricitet.

Det, Vanggaard kalder sekundærgevinstbestrebelsler, er det fænomenologiske udtryk for en vis funktion hos jeget, hos det neurotisk strukturerede jeg. Om sekundærgevinstbestrebelsler findes eller ej, bliver afgørende for diagnosen og dermed for behandlingen. Inden for psykoterapien råder der enighed om dette, mens der inden for psykiatrien stadig findes forskellige meninger om værdien af sekundærgevinsterne som differentialdiagnostisk faktor⁷⁰. Men ser man på hvilke behandlingsformer, der anbefales, virker enigheden straks større (se figur 2).

Det mest usikre område bliver 'borderline'. Hvis man skal få en sammenhængende logik frem i et sådant konstrueret skema, tvinges man til at sætte lighedstegn mellem lavtstruktureret borderline og psykose, mellem højtstruktureret borderline og en bestående reaktionsfase af en krise. Tilbage bliver da en gruppe, som stemmer godt overens med det, som i den nye psykoanalytiske teori har genfundet sin klassiske betegnelse, nemlig perversionerne (masochisme, sadisme og narcissisme). Der bliver i praksis ingen patienter tilbage, som kan indplaceres i en selvstændig borderline gruppe.

⁷⁰ Holmberg G., Modigh K. ed. Ångstens biologi. Nordisk psykiatrisk tidsskrift, vol 38/ suppl. 9, s. 9-15 og 47-53.

Vanggaard Th.: Behandling af angsttilfælde, Ugeskrift for Læger, 147/41 s. 3249-50, 1985.

Endvidere: Nordisk psykiatrisk tidsskrift, vol 39 nr. 5 og 6, vol 40 nr. 6.

IX. STRUKTURBEDØMMELSE

I psykoterapi er diagnosen lige så vigtig, som den er i kirurgi. En professionelt udført blindtarmsoperation får ingen større effekt, hvis det egentlig er galdevejene, som er angrebne. Ligeså bliver en psykoanalytisk indsigtsterapi stort set virkningsløs, hvis klienten ikke er neurotisk struktureret⁷¹. Kun hvis den udeblevne effekt fremtvinger modifikationer af teknikken, kan anstrengelserne give resultat. Hvis man på den anden side bruger en hovedsagelig jegstrukturerende teknik i sessionerne med en neurotiker, bliver resultatet nærmest, at man får en ny bekendt, hvorimod neurosen vedbliver med at bestå. For psykoterapeuten gælder det derfor først og fremmest om at kunne skelne mellem klienter, som er neurotisk strukturerede, og klienter, som ikke er det.

A. Psykoterapiens diagnostik

En ikke-neurotisk struktureret klient kan tilhøre forskellige prognostiske kategorier. Det kan dreje sig om en udviklingskrise, hvor personen er forblevet i reaktionsfasen, eller en perversion eller en psykotisk struktur. Den første, den bestående reaktionsfase, kaldes også for højtstruktureret borderline personlighed, mens lavtstruktureret borderline personlighed som regel fremviser en psykotisk struktur. I begyndelsen af en psykoterapi kan man ikke med sikkerhed skelne mellem disse kategorier, men forløbet bliver temmelig forskelligt. Udviklingskrisens reaktionsfase kan hurtigst hæves. Det drejer sig måske om et halvt års behandling, mens de to andre kategorier, perversion og psykose, kan behøve længere tid.

Diagnostikken inden for psykoterapiområdet gælder klientens aktuelle struktureringsgrad, da det er den, der afgør samtalerens udformning. Struktureringsgrad er dog ikke et helt statisk fænomen, graden kan veksle hos een og samme klient for eksempel i en krisereaktion. For visse neurotikere kan det første møde med psykoterapeuten være så belastende, at de tilfældigt havner i en overdetermineret krisens reaktionsfase, og det bliver så psykoterapeutens første opgave at restrukturere klienten og først derefter gøre teknikken mere indsigtbetonet.

---

⁷¹ En indgående beskrivelse af de problemer, som kan opstå, når man behandler ikke-neurotisk strukturerede klienter med en analyseteknik, som er udviklet for neurotisk strukturerede, findes i Irène Matthis (red.): Gräns og rörelse, Natur och Kultur 1986.

Den sikreste måde at komme frem til en strukturdiagnose er at arrangere en situation, hvor man kan afgøre om implikation⁷²(sekundærgevinstbestræbelser⁷³, overføring⁷⁴) findes eller ikke. At udgå fra symptomerne er en usikker metode, eftersom de symptomer, som diskriminerer, (hallucination, fetich og neurotiske symptomer i strikt forstand)⁷⁵, kan være vanskelige at identificere, samtidig med at let identificerede symptomer som angst eller depression kan findes ved alle struktureringsgrader af jeget.

Man bør i første omgang se strukturbedømmelsen som en proces, der i en vis udstrækning er underlagt hermeneutikkens love hvilket for terapeuten indebærer, at en vekselvirkning mellem deltagelse og distancering er at foretrække. Anvendt på psykoterapisituationen kan det få følgende udformning. Det første møde giver de første fakta. Men da alle klienter er forskellige, er det, man første gang erfarer, noget nyt, noget ukendt. Hvis man tror, at man genkender noget, har man opfattet klienten ud fra sin egen verden. Den næste gang, man mødes, bliver den første, hvor det er muligt at genkende det, der var nyt ved det første møde. Det andet møde bliver således den første gang, man har mulighed for med sikkerhed at skelne mellem det, som hører til klienten, og det, som er egne tolkninger af klientens fakta. Når klienten er gået efter det andet møde, kan man reflektere over disse fakta og ud fra dem danne sig en hypotese. Det tredje møde bliver nu første gang, man kan kontrollere at den hypotese, man kom frem til, efter at klienten var gået efter det andet møde, ejer validitet.

---

⁷² Implikation er en lingvistisk term, som er omtalt i de foregående kapitler og i bilag 3. Implikation er den effekt, som der sigtes på i Lacans definition af signifiant: En signifiant er det, som repræsenterer subjektet for en anden signifiant. En signifiant implicerer en anden signifiant. Denne implikationseffekt er ingen nyopfundet kraft. Der er tale om en lingvistisk term, som beskriver kastrationskompleksens konsekvens, nemlig et 'uhelbredeligt' savn, som driver subjektet videre. Den klassiske hegeliske term for dette er begær.

⁷³ Sekundærgevinstbestræbelserne er symptomernes implikation. Vanggaard har på flere steder pointeret, at sekundærgevinstbestræbelserne tilhører symptomerne. Det er der, de har deres udgangspunkt. Det er vigtigt at påpege dette, da sekundærgevinstbestræbelserne ellers let sammenblandes med det mere generelle begreb 'sygdomsgevinst'. Se også foregående kapitel.

⁷⁴ Overføring kan ses som en videreudvikling af sekundærbestræbelser. Når en sådan udvikling sker fra sekundærgevinstbestræbelser til overføring indtræffer det, som kaldes overføringshelbredelse. Det neurotiske symptom lokaliseres mere og mere til terapisisituationen samtidigt med, at subjektets øvrige liv bliver mere eller mindre symptomfrit.

⁷⁵ Alain Juranville: Lacan et la Philosophie, s. 237-301, PUF 1984.

Ved en sådan fremgangsmåde fremtræder et mønster, som først gør det muligt at genkende klienten ud fra hans fortælling, og som siden gør det muligt for psykoterapeuten at danne sig en hypotese om strukturforholdene (metapsykologien). Derefter bliver det også muligt at bestemme sig for en initial psykoterapiteknik og give klienten en individuelt tilpasset information om rammen, om hvad, terapi indebærer, om hvilke opgaver, der ligger på klienten og hvilke, der er psykoterapeutens.

Som det fremgår af den overfor beskrevne fremgangsmåde, afhænger bedømmelsen af begge deltagere. I psykoterapi er det derfor næppe nogen større gevinst først at diagnosticere klienterne gennem en screeningsprocedure og derefter sætte dem på en venteliste, indtil en psykoterapeut får ledig tid, en psykoterapeut, som i reglen bliver en anden end den, som foretog den første bedømmelse. Inddeler man arbejdet på denne måde, må psykoterapeuten i hvert fald udføre en fornyet bedømmelse. Dels kan klientens strukturering have ændret sig i den forløbne tid - en reaktionsfase i en krise kan for eksempel være gået over i en bearbejdningsfase - dels må psykoterapeuten trods alt forsikre sig om, at den tidligere bedømmelse er forblevet den samme, nu da en af deltagerne er ny.

I diagnosticeringsprocessen indgår således (i det ideelle tilfælde) tre sessioner og to mellemliggende perioder for refleksion. I den anden af disse mellemliggende perioder kan man diskutere ærindet med en psykoterapisupervisor for hvem, opgaven kan blive rent hermeneutisk, da distancen er tilstrækkelig stor. De fleste psykoterapisupervisorer er så erfarne, at de kun behøver at høre nogle sætninger fra psykoterapeuten for at vide, om klienten har impliceret terapeuten i sessionen eller ej. Hvis terapeuten blev impliceret i klientens fortælling, får supervisoren et tydeligt billede af klientens situation, eftersom klienten i mødet brugte terapeuten som sin anden til sin perfektion. Hvor meget der end mangler af detaljer og præciseringer, så forbliver dette det formidlede indtryk både distinkt og metaforisk rigt. Som tegn på det sidstnævnte bliver supervisors association omkring tilfældet rigelige, fordi mange spørgsmål dukker op. Hvis klienten derimod ikke implicerer terapeuten, bliver det billede, som formidles i supervisionen, todimensionalt og fattigt på detaljer. Redegørelsen vækker da ingen semantisk resonans. Forsøg er gjort med at systematisere og konkretisere dette. To artikler skal nævnes: Præliminær rapport fra arbejdsgruppen for diagnostik (borderline gruppen), Ehnmark, M. et. al., Sundsvalls sjukhus, 1984, og: At säga vad man vill och vad man vill med att säga - Diagnostik utifrån Jacques Lacan - Broström & Wiberg, psykoterapiutbildningen, Umeå universitet, 1986. I disse artikler præsenteres og udvikles et spørgeskema, som psykoterapisupervisoren kan udfylde, når den superviserede terapeut er gået. En erfaren psykoterapeut kan også selv efter den anden session tage stilling til spørgsmålene. Gennem at spørgsmålene er udformede som påstande, som siden krydsvaliderer hinanden, opstår et strukturspecifikt svarmønster. Da de fænomener, som ligger til grund for observationerne, er af principiel natur, får man den sikreste bedømmelse, hvis man afstår fra at intervenere med forudbestemte spørgsmål i supervisions- eller terapisesionen men besvarer formularen ud fra et generelt indtryk. Formularen skal altså først udfyldes når man er blevet alene. En sådan formular gør det muligt at formulere kriterier for valg af teknik, og gør det også muligt at følge en klients strukturering i terapiprocessen.

Som allerede omtalt sigter vurderingen i psykoterapi i første omgang på at skelne mellem en neurotisk struktur og en ikke-neurotisk struktur. Det er nemlig, når man sammenblander disse kategorier, at de negative konsekvenser bliver størst. Hvis det derimod ikke lykkes at skelne mellem en psykotiker og en borderlinestruktureret klient, spiller dette ingen større rolle for teknikken, kun for initialfasens længde.

Trods alle anstrengelser for at lave en korrekt vurdering, kan man alligevel i nogle tilfælde forblive usikker på, om man bruger en rigtig teknik. Det drejer sig oftest om en psykoterapeut, som føler, at han på trods af en korrekt teknik er kørt fast i en neuroseterapi. Konsultation hos en psykoterapisupervisor kan da vise, at der foreligger en af to muligheder. Enten er det en neurosepsykoterapi, som er gået i stå på grund af, at terapeuten ikke har kunnet få øje på et bestemt overføringsaspekt, som man så opdager i konsultationen; eller også drejer det sig om en fejlsvurdering af klientens struktur. En velfungerende borderlineklient opfattes af og til som en neurotiker, netop fordi han fungerer så godt, men den valgte teknik har været uegnet. Hvis psykoterapeuten nu ændrer sin teknik, bliver terapien straks effektiv til befrielse for både klient og terapeut.

B. Jegets verden

Det er tidligere blevet omtalt, at jegets struktur korrelerer med strukturen hos den verden, samme jeg lever i. Begreberne jeg og verden er hinandens fænomenologiske komplement⁷⁶. Det indebærer - udover det, at vi jo alle lever i forskellige verdener - at et jeg, som er struktureret på en anden måde end terapeuten, lever i en så anderledes verden, at forståelse og enighed næppe er mulige uden en betragtelig anstrengelse. Man skal ikke regne med, at man spontant kan begribe den verden, som en ikke-neurotisk klient lever i.

Det, som karakteriserer den ikke-neurotisk strukturerede, kan resumeres i tre punkter:

- I En udialektisk verdensopfattelse.
- II Implikationsmangel, og som konsekvens heraf:
- III Afvigelser i mødets strukturering.

En udialektisk verdensopfattelse medfører, at den fænomenologiske verden ikke er tillok-kende, den bliver ikke et sted, hvor jeget kan søge efter sin perfektion. En sådan verden vidner ikke om, at jegets ideal skulle kunne findes. Den ikke-neurotisk strukturerede har ikke lyst til at flytte hjemmefra, da et sådant trin ikke lokker med nye muligheder. Af samme grund har sådanne unge heller ikke ambition om at vælge erhverv. De ser ingen muligheder for at videreudvikle sig i et bestemt erhverv, de fristes ikke af den sociale prestige, da social medgang ikke lokker som bekræftelse af jegidealet. De mangler dog ikke misundelse over for mere heldigt stillede, men det bliver herved, og der opstår ikke noget konkurrencein-citament.

Af og til kan den ikke-neurotisk strukturerede se ud til at have en vis ambition, men den er kun tilsyneladende, det drejer sig om en imitation eller om, at klienten er delegat for en anden, ofte en forældre, hvis ambition, den unge forsøger at realisere.

For disse klienter savner verden semantisk resonans, den er ikke blevet tematiseret. Psykiatriens socialrådgivere har rigelig erfaring med psykotikeres og borderlinepersoners manglende ambitioner. Socialrådgiveren må ikke bare slide for at skaffe dem arbejde og bolig, han må også holde øje med, at de faktisk arbejder og bor. Hvis man af en eller anden grund en tid vender sin opmærksomhed mod noget andet, er der risiko for, at de er holdt op med at arbejde, når man igen ser til dem. Andet kan man egentlig heller ikke forvente sig, når verden mangler tiltrækningskraft. Ikke-neurotisk strukturerede unge mødes og flytter sammen med samme lethed som den, hvormed de skilles og møder en ny. Mange, måske mest piger, træffer dog neurotisk strukturerede kontrahenter, som med deres sekundærgevinstbestræbelser giver borderlinepersonen en eksistens, som, selvom den er inautentisk, beskytter mod en truende psykotisk opløsning. Filmen 'Kniplersken' viste på en realistisk måde, hvor udsat kvinden er i en sådan relation. Da manden i denne film blev træt af sin kones afhængighed og derfor forlod hende, blev hun indlagt på et sindsygehospital, hvor hun sidenhen fordrev tiden med at kniple. Det klassiske eksempel er dog Ophelia, som i Hamlets interesse for hende fandt det billede af sig selv, som Echo søgte at få af Narcissus. Da så Hamlet svigter hende til fordel for den opgave, han tror at have fået af sin døde fader, deler Ophelia skæbne med Narcissus og drukner.

---

⁷⁶ I modsætning hertil lever subjektet i et univers, som strækker sig udover det vi kan percipere og opfatte.

Da Hamlet mister interessen, sørger Ophelia ikke, hun bliver i stedet sindssyg. De ikke-neurotisk strukturerede gennemgår ikke i en krisesituation klassiske krisefaser, de udfører ikke et sorgarbejde for efterhånden at nyorientere sig i verden. Tabet af en nærstående truer deres verden gennem den tabte tematisering i en andens verden, og da tabet savner implikationer, kan den berørte person ikke tolke hændelsen bagefter og heller ikke integrere den i et historisk forløb. Der opstår ikke, som for den neurotisk strukturerede, eksistentielle spørgsmål fra chokfasens kaos. Det ikke-dialektiske jeg kan heller ikke identificere sig med det tabte objekt uden selv at gå tabt. Melankolien er et klassisk eksempel herpå. Melankolikeren identificerer sig med det tabte objekt, han er fortabt, til-intet-gjort. Den neurotisk strukturerede kan føle noget lignende i krisens chokfase, men derefter medfører implikationen mellem jeget og dets objekt, at der på objektets plads vil være ledigt, og jeget sørger. Det sidenhen mere og mere nuancerede billede af det tabte objekt er et udtryk for den forsatte tolkning af tabet, som det neurotisk strukturerede subjekt udfører.

Ejendommelighederne i verden har sine modstykker i det jeg, som har denne verden som objekt. De, der i psykoterapien kaldes ikke-neurotisk strukturerede, får som mindre børn ofte en MBD-diagnose, medens de senere i skolen menes have læse- og skrivebesvær. Det skyldes, at deres kropsopfattelse mangler en stabil skabelon, og at ordene ikke implicerer hinanden.

Der findes, som beskrevet i kapitel VII, en tæt forbindelse mellem implikation og deixis-funktion. Uden den første fungerer den sidste ikke. Deixis er en græsk term for sprogets udpegende funktioner⁷⁷, funktioner, som forankrer en ytring og ligeledes et jeg og dets objekt i samtalsituationen. Det er deixisfunktionerne, som gør det muligt at vide, hvem der siger hvad til hvem. Som eksempel på ord med deixisfunktion anførtes de personlige pronomener og visse adverbier. Bøjninger af ord har også deixisfunktion, verbernes tempus for eksempel.

Den mangelfulde deixisfunktion hos ikke-neurotisk strukturerede gør mødet med dem anderledes. Samtalen løber ikke af sig selv. Man glemmer let hvem der har ordet og ved snart ikke, hvad man taler om eller hvorfor. Det er umuligt at skelne mellem, hvad der er citat, og hvad der er talerens mening. Det medfører også, at al initiativ pålægges (den neurotisk strukturerede) terapeuten, som jo er vant til at være afventende, hvorfor der kan blive ganske stille. Den manglende deixisfunktion leder også til, at den spænding, som Vanggaard beskriver som sekundærgevinstbestræbelser, ikke findes i samtalen.

I en sådan situation fungerer almindelig samtalemethode ikke særlig godt. Specielt fungerer ordene 'du' og 'jeg' anderledes (se nærmere bilag 2). Ingen deixis holder dem sammen på den måde, vi er vant til. De udgør ikke et dialektisk par, hvor den ene part altid før eller senere giver ordet til den anden. I stedet foreligger der mellem dem en polaritet, som udelukker hinanden, hvorfor de ikke eksisterer samtidigt som hinandens komplement. Hvis 'du' og 'jeg' kun er polariteter, og ikke derudover implicerer hinanden tillige med de øvrige pronomener, så kommer en samtale, som føres mellem sådanne 'du' og 'jeg', i stedet til at stræbe efter at udelukke den ene af de to, nemlig den, som objektiveres som lytter uden funktion. Det er derfor, man sjældent ser patienterne på vore sindsygeafdelinger tale med hinanden, det er personalet, som taler med patienterne.

C. Slyngveninde-relationen

Løsningen er at føre en samtale uden at polarisere. Det vil sige, at man ikke må henvende sig direkte til klienten. Man skal bygge en anden kæde mellem klient og terapeut end dialogens dialektik; en kæde, som udnytter klientens identifikation med terapeuten. Situationen ligner den, hvor et barn af en eller anden grund surmuler. Hvis man da lader barnet være og i stedet med energi og interesse giver sig i kast med en opgave, så kommer barnet snart trippende og spørger: hvad laver du?

Hos den ikke-neurotisk strukturerede mangler endog barnets nysgerrighed. Det er derfor, man i begyndelsen skal beskæftige sig med klientens aktuelle omgivelser og ikke et område fra ens egen verden. Ikke-neurotisk strukturerede er i høj grad en effekt af deres omgivelser. Det ser man tydeligt, hvis man får en psykotiker ind på sit kontor: der findes ikke meget for en psykotiker at reagere på. Det er derfor almindeligt, at vedkommende går til vaskekummen, som er det eneste inventar med en identificerbar funktion, og begynder at drikke vand.

Styrer man sin interesse mod klientens omgivelser, opnår man to fordele. Dels er det klienten, som er ekspert, hvilket fordeler narcissismen mere ligeligt, dels investerer man en værdi i omgivelserne gennem at interessere sig for dem, og denne værdi genspejles sidenhen på klientens jeg, som derigennem får større holdbarhed. Sammenlign med, hvordan ens egen værdi øges, hvis nogen viser interesse for ens ejendele.

⁷⁷ John Lyons, *Semantics*, Vol. 2, s. 636 - 718, Cambridge University Press, 1977.

Slyngveninde-relationen er altså en deskriptiv term for den fungerende type af samtalsituation, hvor en neurotisk struktureret taler med en ikke-neurotisk struktureret. Ved at interessere sig for et tredje felt, som tilhører og angår klienten, lokker man en identifikation frem og efterhånden en interesse.

I en slyngveninde-relation fungerer parret som kopier af hinanden i stedet for at være polariteter. Samme type af relation findes mellem en skuespiller og dennes suppleant, eller mellem et jeg og dets dobbeltgænger. De deltagende i en sådan relation må hele tiden justere sig i forhold til hinanden gennem imitation. Det er den primære narcissismes skabelonfunktion, der dominerer.

Imitation kræver dog en tredje position, hvorfra imitationen styres. Denne tredje position skal fungere som et øje, eller nærmere som et synspunkt, uden selv at høre til skabelonen. En instans, hvorfra det synlige struktureres, hvorfra de to deltagere afvejes mod hinanden. Det øje, som er nødvendigt for jegets funktion, bevidnes til og med af visse psykotikere, som klager over, at de udspioneres. Det sker, at de må gemme sig bagved både persiener og rullegardiner for at kunne være i fred. I Freuds eksempel med den paranoide unge dame (s. 37) opstod øjet i form af et fotografiapparat med en afgørende betydning for de medvirkendes relation og helt i den mandlige parts magt.

Denne tredje position skal blive den forberedte plads for Fadernavnet. Hvis øjets funktion ikke befinder sig i tredje position, opstår der heller ikke en interpersonel relation. Voyeurisme er et eksempel på identifikation med synspunktet, med øjet, og ekshibitionisme eksemplificerer identifikation med dette øjes objekt. I disse to tilfælde eksisterer ingen relation, da de to involverede hver for sig udelukker den andens deltagelse. Hvis voyeuristen opdages, ophører han med at smugkikke, ligesom ekshibitionisten afvises af den, som tvinges til at se.

Hos slyngveninder ser man jegets prægning i funktion. De efterligner hinanden på grænsen til identitet. 'Øjet', det styrende princip, befinder sig i tredje position, i den fælles interesse. Slyngveninder holder sammen på grund af en fælles interesse, heste, sport, popmusik eller lignende. Det er ud fra denne fælles interesses synspunkt, at de er slyngveninder. Hvis en af dem mister interessen, ophører de med at være slyngveninder, og det er derfor oftest den mest strukturerede, som efter en tid får andre interesser.

Den mindre strukturerede, som da bliver forladt, kan miste sin livslyst og motivation, noget, som altså stammede fra den anden mere strukturerede kammerat. Et sådan tab af en slyngveninde eller bedste ven er den mest almindelige umiddelbare årsag til optræden af manifesterede psykotiske symptomer.

En af terapeutens vigtigste funktioner i jegstrukturerende psykoterapi er at fordele indflydelsen på den fælles interesse, klientens omgivelser og historie, på en retfærdig måde, og ved behandlingens slutning sikre, at det er terapeuten, der forlades og ikke klienten.

Den fælles interesse styrer dels gennem at måle graden af identitet, dels ved at give slyngvenindeparret den rigtige afstand til hinanden, ikke for nær på og ikke for distanceret.

Det kropslige aspekt hos denne styrende funktion er lettest at få øje på hos såkaldte radarpar i ishockey, hvor to spillere hele tiden agerer i hinandens forlængelse, medens de ideligt bytter plads. Laver den ene mål, får den anden den halve ære gennem point for 'assist'. Det er nemlig ikke helt klart, hvem der gør hvad i et radarpar, men ingen af dem handler alene.

På dette niveau er jegets ideal synligt. Narcissus så det i skovsøen, Ophelia så det i åen, idoler hænger man op som billeder på en væg.

Slyngveninder og radarpar spejler hinanden, de har samme mening, og disse ændres ikke, der sker ingen dialogisk udvikling.

Hos ikke-neurotisk strukturerede fungerer jeget på dette skabelonniveau, medens det hos ishockeyspillere kun er tilfældigt. Så snart spillet afbrydes, forandres spillerne iøjnefaldende, de bliver individualister og tænksomme og glider langsomt rundt på isen. Efter kampens slutning kan de få en lige så narcissistisk tilfredsstillelse af positive udtalelser om deres deltagelse, som de fik af et vellykket radarspil under kampen.

Manglen på dialogisk udvikling hos ikke-neurotikere har indvirkning på, hvor udførlig sygehistorien er. I mange skizofrene patienters sygehusjournaler mangler autoanamnesen helt. Derimod kan der findes en biografi, som er skrevet af en pårørende. Ikke-neurotikere er ahistoriske, og det kræver et stort engagement at få en detaljeret anamnese. Det er blandt andet det, som den jegstrukturerende behandling sigter på, nemlig ved hjælp af en slyngveninde-relation at få historien til at komme frem.

X. BEHANDLINGEN

Behandlingens princip er en logisk følge af jegets teori på den måde, som den er beskrevet i de foregående kapitler⁷⁸. Strategien er at indføre en temporal dimension i jegets struktur med narcissismen som drivkraft.

Som en oversigt over hele behandlingens plan kan man bruge en analogi. Dertil er myten om Ariadne påfaldende velegnet⁷⁹.

På Kreta fandtes i en labyrint et monster ved navn Minotaurus. Dets herkomst var temmelig skandaløs og savner interesse i denne forbindelse. Dette monster fodredes hvert niende år med ateniensiske unges blod. Da dette igen blev aktuelt, anmeldte kongesønnen Theseus sig frivilligt som potentiel føde. Ved ankomsten til Kreta møder han Ariadne, datter af kong Minos. Ariadne bliver glad for Theseus. Hun ved, at han uden hendes hjælp vil gå vild i labyrinten. Det, Ariadne kan bidrage med, er 'fortællingens tråd', og ved hjælp af denne finder Theseus ud af forvirringen, og han er da også begyndt at synes om Ariadne. Han tager hende med på skibet tilbage til Athen men forlader hende allerede på Naxos, hvor hun må gennemleve den forladtes sorg, medens Theseus fejres som en helt ved hjemkomsten. Minotaurus spiller en ganske underordnet rolle, det er mest i Ariadnes fantasi, dette monster har sin plads.

Ariadne bliver hjælpejg for den omnipotente og fantasiløse Theseus. Det er hendes motivation, der er drivkraften i hans redning. Over for sig selv motiverer Ariadne sit tiltag med, at hun vil redde Theseus fra Minotaurus. Hun får den komplicerede og uoverskuelige labyrint til at hænge sammen. Med sin tråd skaber hun tidsfølge og dermed sammenhæng. Det giver også Theseus en vis selvfølelse at finde ud fra labyrinten. Nogen større taknemmelighed mod Ariadne kan han ikke føle. Hans nye frihed gør nærmere, at han ser hende som en belastning. Ariadne må på Naxos udføre det sorgarbejde, som i behandlingens afslutning bliver den strukturerede terapeuts lod.

Selve behandlingen kan inddeles i tre faser:

---

⁷⁸ Metoden beskrives også i en forskningsartikel fra psykoterapiudannelsen, Umeå universitet, 1988, Jegstrukturerende psykoterapi. Forfatterne er Gunny Delberg Persson, Linnéa Henriksson, Elisabeth Kjeller og Eva Strömberg-Fahlström, som da alle var elever ved den statslige psykoterapiudannelses trin 2.

⁷⁹ Delvis hentet fra Michael Grant: Mythes of the Greeks and Romans, Mentor Book, 1962, New York.

1. Narcissistisk fase (tematisering af klienten).

Her skal terapeutens motivation frembringe en idolisering, som erstatter neuroseterapiens overførelse som drivkraft, og som fremmer en slyngveninde-relation, som næste fase kan bygge på. Den narcissistiske fase svarer til overgangen fra oral til anal periode, eller med andre ord en overgang fra eksistensmoduset at være objekt til at have objekt, og dermed verden.

2. Arbejdsfase (tematisering af historien).

Når drivkraften idolisering foreligger, skal det fælles arbejde være indstillet på klientens historie, som nu skal sættes sammen til en fortælling, hvori klienten bliver hovedpersonen. Hermed begrænses eksistensmulighederne, da det kun kan gå på en måde i en fortælling, og man er begrænset af sin rolle. Dette svarer til kastrationen. Når arbejdsfasen er vel i gang, begynder så småt:

3. Afslutningsfasen (historien tematiserer klienten).

Nu forberedes forankringen af Fadernavnet hos klienten. Dette sker gennem delegation og gennem, at klienten får det sidste ord. Hensigten er at nå frem til en afslutning, hvor terapeuten kan efterlades som betydningsløs. Herigennem fuldbyrdes ødipaliseringen.

A. Narcissistisk fase

Ikke-neurotisk strukturerede har sjældent nogen egen motivation for at gå i psykoterapi. Derimod søger de ret ofte hjælp, men skal hjælpen blive psykoterapeutisk, må behandleren have en sådan ambition. En jegstrukturerende psykoterapi er en forpligtelse af væsentligt omfang og kræver en vis portion interesse og engagement. Det forholder sig således, at det er terapeutens motivation, som skal overføres til klienten, og hvis terapeuten savner motivation, mangler motoren i terapien, og det hele vil løbe ud i sandet. Hvis terapeuten skal stå for motivationen, bliver ledelsens indstilling til psykoterapeutisk virksomhed en ikke uvæsentlig faktor.

Hvilken type af motivation, der er tale om, er ikke så vigtigt. Man kan alligevel ikke sortere intentionerne. Det centrale er, at terapeuten har lyst til at give sig i kast med opgaven, og at der både findes en opmuntrende supervision og en passende støtte i omgivelserne.

Først gælder det om at tilvejebringe en slyngveninde-relation til klienten. Som tidligere beskrevet, bygger en sådan relation på en fælles vane. Vanen vil fungere som 'lov' for sessionerne og bliver det 'øje', som kan strukturere et arbejdsfællesskab. Dette kan tage lang tid, hvis det skal ske gennem ugentlige besøg, ikke mindst på grund af de ikke-neurotisk struktureredes ahistoricitet. Man begynder derfor med at mødes rutinemæssigt to - tre gange om ugen på faste tider og i samme lokale. Sessionerne behøver ikke at være så lange, 20 minutter kan ofte være nok. Det er derimod vigtigt, at længden ikke varieres. Hvis klienten er indlagt på en afdeling, kan en ledsager være nødvendig, hvis tiderne skal overholdes. Efterhånden som vanen udvikles, aktiveres klientens interesse for at overholde tider.

Terapeuten udformer sessionerne helt efter sit eget hoved. Motivationen er terapeutens, ligesom initiativet og aktiviteten er det. Klienten følger bare med. Der er altså i denne fase ikke meget af en slyngveninde-relation, det handler snarere om, at klienten forledes til terapi.

Terapeutens interesse tematiserer klienten.

At interessere sig for noget er at give det mening i ens egen verden. Det er en selvfølgelighed, hvis struktur ikke er lige så selvfølgelig. Interessen for klientens omgivelser har til formål at forstå disse omgivelser. At forstå dem er at betragte dem ud fra ens egen kontekst. Klienten vil så føle sig betydningsfuld gennem at råde over oplysninger, som terapeuten synes at finde værdifulde. Klienten har noget at byde på.

Som eksempel på, hvad man kan interessere sig for, kan nævnes boligens (afdelingens) grundrids, værelsernes møblering, udsigten gennem vinduerne, TV- og radiomærke, datamattype og apparaternes placering. For en psykoterapeut kan dette forekomme over al måde banalt og næsten lidt pinligt, men kun indtil man har set effekten af det. Hjemegnen bør overskues, og man kan selv inden sessionen orientere sig ved hjælp af et kort. Også en fælles gennemgang af klientens ugeskema giver rigeligt med ideer til punkter af interesse. Princippet er, at man begynder med det, som er synligt nærværende, eller let kan blive det.

At vise interesse medfører sammen med regelmæssigheden i sessionerne, at klienten indtager en ledig plads i terapeutens verden. Terapeuten begynder på sin side at blive optaget af sin klient mellem sessionerne, får ideer om, hvad klienten kan tænkes at have brug for eller udvikle. Tanker, som normalt ikke hører hjemme i psykoterapi, men nærmere i pædagogik. Klienten bliver kort sagt et objekt, som har brug for en vis forbedring for at kunne blive et passende supplement til terapeutens jeg. Det er netop på dette punkt, klienten indfanges af terapeutens interesse. Klienten mærker på sin side, at terapeuten 'ved', hvem / hvad klienten er, og klienten får på denne måde adgang til en skabelon for sit jeg, en skabelon, som terapeuten ejer, og som udgør basis for idoliseringen. Den slyngveninde-relation, som nu udvikles, er ikke erotisk farvet. Slyngveninder, radarpar og fans stræber efter at eliminere alle forskelle, inklusive kønsforskelle, som bare vækker misundelse og aggressivitet. At terapeut og klient faktisk tilhører forskelligt køn, er af mindre betydning når blot relationen holdes rimeligt fri for erotisering, hvilket supervisionen kan bidrage til.

Terapeutens interesse for klientens hverdag, belyser klientens verden, og genskæret derfra øger klientens narcissisme. Klienten forsøger føjeligt at udregne, hvordan terapeuten ønsker, at han skal være, og han begynder efter en tid at tænke som terapeuten og stræbe efter at blive den klient, som terapeuten hellere ville have haft. Alt sammen for at stemme overens med den skabelon, der tilbydes. En sådan funktion svarer til den, som psykiatriens kontaktpersoner har for langtidspatienterne⁸⁰. En stabil genkendelse fra kontaktpersonen giver patienten et trygt grundlag for jegets eksistens, så længe der ikke er personaleudskiftning eller ferie.

---

⁸⁰ På nogle psykiatriske afdelinger sørger man for at de langtidssyge har en bestemt plejer at holde sig til.

Relationen er i denne fase overhovedet ikke ligeværdig. At terapeuten både har initiativ og motivation er noget, som klienten beundrer. Det at kunne tage sig sammen, at have lyst, er netop noget, som ikke-neurotisk strukturerede misunder de mere strukturerede. At blive genstand for et andet menneskes interesse giver en narcissistisk opladning, hvis kilde idoliseres, og idoliseringen vil som drivkraft komme til at være den narcissistiske pendant til overføringen i neuroseterapi, og i modsætning til den sidstnævnte skal idoliseringen arbejdes frem, inden den jegstrukturerende behandling kan fortsætte. Et arbejde af varierende varighed afhængig af om, klientens struktur er på psykotisk niveau, eller om den er på perversionsniveau. Bortset herfra er arbejdet det samme, og det skal fortsætte, indtil idoliseringen er tydelig. Tegn på idoliseringen kan være, at klienten af sig selv kommer til tiden og begynder at pleje sit udseende. Piger begynder måske at bruge makeup på deres egen imitative måde. Rødt rundt om munden og sort rundt om øjnene. Samtidig hermed får klienten svært ved at acceptere, at terapeuten har andre klienter, og man må organisere arbejdet, så klienterne undgår at mødes.

Hvis man er vant til at arbejde med psykiatriske langtidspatienter, er man også vant til at blive udsat for denne form for idolisering. Det samme gælder småbørnsforældre, som jo møder ukritisk beundring fra deres børn. I terapien kan det af og til være vanskeligt at opdage den overvurdering, man udsættes for. Det, som så kan ske, er, at den narcissistiske fase bliver for lang, og i sin stræben efter at gøre tilpas vil klienten konkret udleve terapeutens ubevidste motivation, terapeutens sekundærgevinstbestræbelser. Man kan se borderlinepiger med en mandlig terapeut bedres, flytte ud i en lejlighed og næsten vente på besøg. Andre kan blive psykotiske, blive voldsomme mod sig selv eller true terapeuten, så man tvinges til at afbryde terapien. I det første tilfælde er relationen blevet erotiseret, i det andet polariseret.

Et sådant forløb kan man ikke undgå ved fra begyndelsen at skelne mellem terapeutens motivationer. Hvem kan sige hvilken motivation der er den rigtige, og hvordan får man den frem? Det vigtige er, at motivationen findes, ikke hvad den består af.

For at modvirke en problematisk udvikling må man fra begyndelsen indstille sig på at undgå en polariseret samtaleform, som beskrevet i foregående kapitel. Bedst er det helt at stryge personlige pronomener, men for mange føles det anstrengt. De fleste mennesker polariserer automatisk enhver samtalsituation i du - jeg - polerne, hvilket er naturligt, hvis man skal stille spørgsmål eller give information. En på denne måde polariseret samtale minder om et bordtennisplade, hvor spørgsmål og svar spilles frem og tilbage mellem deltagerne. Det fungerer kun, når første og anden persons pronomener implicerer hinanden, hvilket jo ikke er tilfældet hos de ikke-neurotisk strukturerede⁸¹. I hverdagens polariserede samtaleform retter man hele sin opmærksomhed mod sit medmenneskes ansigt med det formål at finde ud af, hvad han egentlig mener for rigtigt at forstå ham. Samtidigt stræber man efter at se den anden i øjnene for selv at fremstå som troværdig og oprigtig. Det er en strategi, som kan have sine grunde når, talen er flertydig, og subjektet gemmer sig, men når man taler med ikke-neurotisk strukturerede, kan man glemme subjektet og således også første og anden persons pronomener, ligesom man kan glemme, hvad den, som disse pronomener sigter til, mener eller synes, og helt holde sig til det, der befinder sig i tredje persons position, altså det, man taler om i vished om at de to nærværende er enige. Den samtaleform, man skal vælge, er den man plejer at finde mellem to, som sidder på en bänk og mindes. Samme stil som Sheheresade benyttede i *Tusind og een nat*, hvor personlige pronomener næsten ikke forekom. Eventyrets konge - i *Tusind og een nat* - Schariar opdagede, at hans hustru bedragede ham, og han kom ikke over dette traume, men lod i tre år hver ny hustru henrette morgenen efter bryllupsnatten. Sheheresade havde dog en idé, og da det blev hendes tur, fik hun mulighed for at afprøve den, med kendt resultat. En folkekær radioperson⁸², som hver uge havde et program, som omfattede telefonkontakt med lyttere i hele landet, havde stor succes takket være sin evne til at samtale uden at polarisere dialogen.

Idoliseringen skal blive drivkraft, når interessen i næste fase vendes mod det, som ikke findes, nemlig det forgangne. Så længe man interesserer sig for det, der findes, hvilket for ikke-neurotisk strukturerede er begrænset til samtiden, kan klienten opfatte interessen som magtpåliggende. Men så snart man kommer ind på det forgangne, på historien, tror de, at man har mistet interessen for dem, og at det ikke længere handler om dem. Havde man ikke først udviklet en idolisering, ville de antagelig blive væk fra terapisesionerne.

---

⁸¹ Alphonse De Waelhens: *Schizophrenia - A Philosophical Reflection Om Lacans Structuralist Interpretation*. Engelsk oversættelse W. Ver Eecke, s. 83 og note 26 s. 244, Duquesne University Press, Pittsburg 1978.

⁸² Hasse Telemar (svarende til Jørgen Hjørtung, o.a.)

Man skal i samtalen være forsigtig med at fokusere på mennesker. De kan stadigvæk være i live og derigennem bygge bro over tiden, hvilket kan gøre det svært at etablere en medierende afstand mellem vedkommende person i nutid og datid. På samme måde bør man holde relationer og følelser udenfor. Klienten begynder selv at have meninger om sine nærmeste, når temporaliseringen bliver bedre, mens følelser inden da ikke har nogen sikker relationel betydning for dem.

Den korrekte samtaleform kan være svær at opretholde, og det er en af grundene til, at supervision er nødvendig. I supervision kan man med eksempler og øvelser gøre samtaleformen sikker. Supervisionen muliggør også styringen af intensiteten i terapeutens engagement.

B. Arbejdsfasen

En udlevende udvikling i den narcissistiske fase kan hindres ved, at man går videre til næste fase, arbejdsfasen. Når det er tydeligt, at klienten er begyndt at idolisere terapeuten, skal man udnytte klientens ønske om at gøre tilpas til at vende den fælles interesse mod klientens historie. Nu bliver Ariadnes tråd aktuel.

I arbejdsfasen skrives historie.

Klientens historie foreligger i form af løse fakta, som ikke implicerer hinanden. De er som et puslespil, man har tabt på gulvet, en brik her og en brik der. De er intet-sigende. Men sådan er det ikke for terapeuten. Hvis man bruger puslespilanalogien yderligere, kan man sige, at hvis terapeuten finder en brik med noget blå og en halv måge, går terapeuten, men ikke klienten, ud fra, at der må findes mindst een brik til med noget blå og en mågedel. Det impliceredes af den første brik. Visse perioder kan klienten huske på en tilsyneladende sammenhængende måde. Men undersøger man sådanne hukommelsessegmenter nærmere, finder man ofte, at de er en andens hukommelse. En hukommelse hos nogen, som klienten da identificerede sig med. Ofte er det en voksen, som har taget sig af klienten som barn, noget som så fører til, at en periode fremstår som sammenhængende for klienten. Men fragmentet er set fra en voksens synsvinkel, det savner for eksempel lege, eventyr og kæledyr, men kan i stedet indeholde antydninger af voksnes relationer. Klienten har tilegnet sig hukommelsessegmentet gennem identifikation med en voksen, som har gjort klienten til sin fortrolige, og som med sin interesse har tematiseret en vis periode i klientens liv.

I arbejdsfasen skal man med klientens hjælp og med den tidligere beskrevne samtaleform, i 20 minutter to - tre gange om ugen, gennemgå klientens historie bid for bid, indtil man kan se det hele for sig. Det er et ganske trægt arbejde, klienten kan ikke se nogen dybere mening med det, kun ønsket om at være tilpas driver værket. Historieinteressen skal være det, der holder klienten og terapeuten sammen som slyngveninder. Arbejdet ligner fremgangsmåden ved krisebearbejdning i en låst reaktionsfase⁸³. Man skal få fat i alle detaljerne, og dem kan klienten bidrage med. Tråden, som terapeuten bidrager med, er sammenhængen, den ødipale logik, som for klienten er en helt ny måde at betragte sagen på. Han har aldrig tænkt på sin historie som havende mening. Udfører man arbejdet systematisk, vokser historien frem, bliver synlig og begribelig. Den bliver til en fortælling. Kun som fortælling har historien effekt, siger Ricur⁸⁴.

Den periode, man skal forsøge at kortlægge, strækker sig fra bedsteforældre og frem til nutiden. Forældrenes historie bliver styrende for klientens identitet gennem dennes identifikation med først og fremmest moderen.

Når klientens historie begynder at tage form, opdager man, at den også får effekt. Klienten bliver undrende, sover måske dårligere, får dybde og en alvor, man ikke tidligere har mærket. Fænomenet kaldtes af Freud *nachträglichkeit*⁸⁵. Et faktum får først effekt, når det kommer ind i sin sammenhæng, og effekten opstår gennem, at klienten temporaliseres i sin egen historie.

Temporaliseringen er dog ikke bare smertefuld, den er også identitetsgivende. Det ydre tegn herpå er at klienten begynder at få synspunkter om sig selv og sine nærmeste. Temporaliseringen medfører en medierende distance mellem klienten nu og før, og mellem klienten og andre.

---

⁸³ Johan Cullberg: *Kris och utveckling*, s. 155, Natur og Kultur, Stockholm 1975.

⁸⁴ Fra et avisinterview. Se også: Paul Ricur, *Freud & Philosophy*, s.364 ff., Yale University 1970. Samme forfatter, *Filosofiens kilder*, s.101-130, Hvad er en tekst?, Vintens forlag, København 1973.

⁸⁵ G. W., XII, s. 71.

At arbejdet med historien får disse effekter skyldes, at klienten identificerer sig med sin histories hovedperson, da det synes at være den, der har terapeutens interesse. En sådan identifikation medfører en aktualisering af samme hovedpersons modgang og nederlag, i samme grad som historien tematiseres til en fortælling. Kriserne kan nu for første gang bearbejdes gennem den fortolkning, som det fælles arbejde indebærer. Effekten af det arbejde er dog afhængig af, at samtaleformen fremmer en slyngveninde-relation, da en bearbejdning baseres på at et sådant par tænker ens. (Re)konstruktionen⁸⁶ af historien skal finde sted i en vi-ånd, som klart markerer, at klient og terapeut er samme side. Terapeutens interesse og kommentarer begynder at smitte af på klienten, som selv kan få en interesse for slægtsforskning.

H.-G. Gadamer's⁸⁷ måde at beskrive forståelsens historicitet som et princip for hermeneutikken kan med let parafrasering bruges her: 'Terapeutens (ødpale) fordomme bliver virkningshistoriens effekter på klientens historiske fakta. Det drejer sig om en naiv forståelse, hvor faktas begribelighed styrer forståelsens progression. Man anstrenger sig ikke for at skelne mellem forståelse og misforståelse. Med den narcissistiske identifikation med terapeuten som drivkraft vil klienten sætte sig i terapeutens sted med det formål at forstå sig der. Fuldendelsens foregribelse bliver til en oplevelse af ufuldkommenhed (kastration), hvilket fører til sorg, som sammen med erkendelsen af den andens adskilthed hører til terapiens afslutningsfase.'

I arbejdsfasen går terapien ikke altid stille og fredeligt fremad. Det er på det nærmeste umuligt at vide på forhånd, hvilke kriser der vækker de kraftigste reaktioner, og derfor er det også svært at dosere arbejdet med historien. Bliver det for belastende kræver, klienten som regel, at man beskæftiger sig mere med nuet. Et krav, som er udtryk for frustration (se kapitel III). Man kan så for eksempel dele tiden, så nuet får sine 10 minutter og historien resten. Så længe man ikke falder for fristelsen til at forsøge at lægge nuet til rette for klienten, resulterer en sådan modifikation kun i en gunstig nedsættelse af tempoet.

---

⁸⁶ Oplevelser, som først forstås bagefter, kan som regel ikke erindres, men må rekonstrueres. S. Freud: *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten* 1914.

⁸⁷ Hans-Georg Gadamer: *Truth and Method*, s. 235 ff., eng. oversættelse William GlenDoepel, Sheed & Ward Ltd., London 1975.

Privationsreaktioner kan også dukke op i form af selvmordsforsøg eller psykotiske udbrud med stemmehallucinationer. Særligt selvmordsforsøgene kan komme uventede og uden advarsel, og uden at klienten egentlig er særlig deprimeret. Der er da sandsynligvis tale om, at Fadernavnet bryder ind, hvilket bagefter kan bekræftes af, at klienten siger, at det var en indskydelse, og at det også var et vendepunkt, og at han også er begyndt at blive optaget af religion.

Plejeniveauet skal da øges, så terapeuten kan arbejde uden unødigt uro. Klienten kan for eksempel i en periode blive dagplejepatient på en psykiatrisk afdeling. Det kan også være nødvendigt midlertidigt at gå tilbage til den narcissistiske fase og interessere sig for de samtidige omstændigheder for igen at skabe tilstrækkelig sammenholdende narcissisme hos klienten.

Hertil kan føjes, at længere pauser i terapien bør planlægges med hensyntagen til klientens aktuelle stade. Falder sommerferien tidligt i arbejdsfasen, må man skaffe en vikar, som klienten kan træffe regelmæssigt. Klienten skal 'indskoles' hos vikaren. Fremgangsmåden er ganske konkret, da man endnu ikke kan regne med nogen konsistent temporal struktur hos klienten. Næstsidste gang inden ferien fortæller man klienten, at man i sin ferie har en vikar, og denne kommer ind i samtalerummet nogen tid inden sessionens afslutning, og mens klienten lytter, sættes vikaren ind i situationen. Mod slutningen af sessionen forlader vikaren rummet først. Næste gang befinder vikaren og terapeuten sig i rummet, inden klienten ankommer, men efter nogle minutter går terapeuten, og efterlader da klienten og vikaren. Efter sommerferiens slutning mødes alle tre igen, men nu er det vikarens tur til at forlade rummet først. Denne omstændelige procedure motiveres af, at klientens jeg tidligt i behandlingen endnu identificerer sig som behandlerens objekt, og en konkret behandlerkontinuitet garderer mod privationsreaktioner.

I arbejdsfasen kan man kortlægge vuggestue, fritidshjem og skolesituation, helligdags- og ferietraditioner. Herigennem får man også indblik i de slyngveninde-relationer, som tidligere har holdt klienten gående.

Det er ikke bare aktivering af gamle kriser, som kan påvirke, hvordan klienten har det, også selve historiens opståen er frustrerende. Det bliver tydeligt at megen tid i livet er spildt. Kun lidt er udrettet. Den tilbagestående sociale situation bliver en skuffelse. Selv da kan en temporeduktion lindre konfrontationen med en dyster nutid.

Privationens psykotiske reaktioner har en tendens til at komme ved bestemte områder i historien, nemlig når denne er vag og ufuldstændig. Man kan efterhånden få en ganske skarp grænse frem mellem detaljerige historieafsnit og svagt repræsenterede områder. De sidstnævnte repræsenteres i stedet af de psykotiske symptomer, og beskæftiger man sig alt for energisk med disse afsnit, forværres symptomerne. Ungdomstiden og mislykkede parforhold er ofte sådanne områder. Det gælder om at have tålmodighed og ikke presse klienten. Det forholder sig antageligt sådan, at Freud gennem en alt for energisk udspørgen af Ulve- manden⁸⁸ fremprovokerede dennes senere psykotiske episode. Bevæger man sig forsigtigt i historiens diffuse afsnit, opdager man, at disse næsten uden undtagelse er startet med det, man kan kalde 'slyngveninde-tab'. Klienten har mistet en mangeårig klassekammerat eller legekammerat i naboskabet. Ofte er det kammeraten, som på grund af sin udvikling har fået andre interesser og derfor har ladet klienten alene tilbage i et eksistentielt vakuum med afintentionalisering af verden og tusmørkestemning som resultat. I det tomrum, som opstår, kan Fadernavnet bryde ind i form af hallucination.

Arbejdet med klientens livshistorie indebærer, at terapeutens interesse i nogen grad flyttes fra klientens person til et område, hvor klienten har ubestridt forspring. I alt omkring livshistorien ved klienten bedst, 'han var der'. Klienten slipper for at være mål for terapeutens sekundærbestæbelser, og interessen rettes mod et fælles område, som ikke beherskes af terapeuten. Det fremmer også samtalens vi-form, da det neutraliserer terapeutens professionelle overlegenhed. Klientens identitet bygges nu på noget, som oprindeligt hører til klienten, og ikke kun på terapeutens opfattelse af klienten. I pædagogisk orienterede behandlinger udgår man som regel fra en opfattelse af, hvad klienten har brug for at udvikle eller forandre, en opfattelse som nødvendigvis må have sit udgangspunkt hos en anden. Den identitet, som så udvikles, bliver temmelig skrøbelig, hvilket sættes på spidsen ved behandlingens afslutning. Når klienten ikke længere får nogen bekræftelse på sin (nye) identitet, holder den ikke som udgangspunkt for tilværelsen. Hvis identiteten i stedet forankres i den fortælling, livshistorien udvikles til, får klienten et fundament for hverdagens beslutninger. Arbejdet med historien muliggør på denne måde en virkelig afslutning af behandlingen.

---

⁸⁸ Ruth Mack Brunswick: Tillägg till Freuds 'Historien om en barndomsneurose' 1928 i Vargmannen, s. 236-274, prisma, Stockholm 1974.

Den historiske gennemgang behøver ikke at være kronologisk. Derimod bør terapeuten være klar over, hvad man har gennemgået, og hvad der mangler. I en almindelig journaltekst bliver det hurtigt næsten umuligt. Så snart en journal omfatter fire til fem tekstsider, er den praktisk taget uoverskuelig. I stedet for kan man (som imitation af et puslespil) have en oversigt i form af et skema inddelt i kvadrater, som man efter hver session udfylder med de centrale fakta. Så kan man inden næste session hurtigt se, hvad der er udforsket eller mangelfuldt kortlagt, og derudfra vælge et område for tematiseringen. Hvad der vælges må i høj grad styres af terapeutens øjeblikkelige interesse. Vælger man af pligt, kan engagementet blive for svagt til at inddrage klienten i arbejdet.

C. Afslutningen

Det er terapeuten, som afgør, hvornår behandlingen skal afsluttes. Efter nogle måneders arbejdsfase kan man mærke, at klienten er blevet symptomfri og velfungerende. Man kan da vælge at fortsætte terapien i håb om at frembringe en neurotisk strukturering, hvis man altså bedømmer tilstanden som en udviklingskrise, der er gået i stå, men man kan også nøjes med det, man har opnået, og planlægge en afslutning.

Hvis terapeuten begynder at miste interessen for behandlingen, kan også dette være et argument for at initiere en afslutning, eftersom terapeutens positive interesse er en forudsætning for succes. Hvis man af en eller anden grund mister lysten til arbejdet, er klienten bedre hjulpet, hvis man gennemfører en ordentlig afslutning end hvis man fortsætter en uinspireret behandling, som ikke har nogen større interesse for historien.

Beslutningen om afslutning skal helst tages, når man er vel inde i arbejdsfasen. Denne fase kendetegnes af, at den temporale dimension i klientens jeg er begyndt at fungere og således også implikationen. Det sikreste tegn på implikation er, at klienten begynder at tage aktivt del i sin terapi, tænker mellem sessionerne og kommer i tanke om minder, som det er vigtigt at få fortalt. Når det ene gennem implikation leder til det andet, genereres fortsættelsen af selve fortællingen, som kræver at nå frem til sit punktum. Da kan man overveje at betro det hele til klienten selv.

Mens arbejdsfasen skal forvandle Fadernavnet fra idolskabets fetichering til en sandhedsfunktion, det vil sige fikserer Fadernavnet i sproget i stedet for i personer eller i ting, så skal afslutningen frigøre Fadernavnet fra terapeuten og terapisessionen, så det kan forankres i klientens symbolske orden. Dertil har vi to metoder:

A. Delegation

At det drejer sig om delegation og ikke om ansvar skyldes, at ansvar ikke kan flyttes, men hvis man flytter på magt, kan der opstå en ansvarsfølelse.

Man delegerer i små trin. Det må nemlig ikke betyde alverden, at delegationen ikke lykkes for klienten. Man begynder med at delegere det at holde øje med tiden til klienten. Man gemmer sit eget ur og siger til klienten: 'Nu vil jeg have, at du holder øje med, hvornår sessionen er slut !' Det er, som man ser, en polarisering, men det er en af fra reglen om, at man ikke må polarisere. Det forholder sig nemlig sådan, at hvis man skal overføre magt fra sig selv til klienten, må man anvende denne magt. Altså med en vis vægt sige: 'Nu vil jeg have, at du ... '. Gøres det korrekt, føler man også, at man mister en smule magt.

Når tiden delegeres, skal man sikre sig, at man har god tid, så man ikke bliver stresset, hvis klienten glemmer sin opgave. Føler man, at sessionen bliver rigelig lang, kan man spørge, hvad klokken er, det understreger bare, hvem der passer tiden. Delegeringen af tidspasningen kan med fordel ske tidligt i arbejdsfasen, da det fremmer klientens engagement i historieskrivningen.

Andre delegationsområder kan man finde i klientens hverdag. At besøge arbejdsformidlingen kan inddrages i flere delegeringer. Først at tage stilling til, hvilken ugedag man skal begive sig derhen på et første orienterende besøg, og hvordan man fremskaffer sine attester og eksamensbeviser.

B. Det sidste ord

Ved sessionens afslutning er det klienten, som skal have det sidste ord. Det sidste ord har som funktion at fastslå samtaleens gyldighed, dens sandhed. Det sidste ord fungerer som punktum og betyder: 'Så siger vi det !' Delegation af det sidste ord kræver, at man allerede har delegeret tidskontrollen til klienten. Ellers er det ikke sikkert, at klienten siger noget, der kan opfattes som det sidste ord. Når klienten konstaterer, at tiden er udløbet, lader man være med at ytre de almindelige fraser - så ses vi på torsdag - det må vi tale mere om næste gang - prøv at tage det lidt med ro - du skal se, alt ordner sig - eller hvad man nu har af vanemæssige ytringer som afslutning. Når klienten siger, at nu er klokken fem minutter over tre, kan man sige - nå - men ikke mere. Så plejer klienten i stedet at bruge vore almindelige fraser som bevis på den foreliggende identifikation, og det er, hvad man vil opnå.

Det sidste ord er en gran Fadernavn. Den som får det sidste ord ved, hvad man har talt om, hvad man blev enige om, og hvad der senere skal ske. Vedkommende har tolkningsret. At give det sidste ord til klienten bevirker, at denne begynder at identificere sig med sin histories iboende viden. Derved har man også fremmet flytningen af Fadernavnet fra terapeuten til historien. Altså historien i egenskab af fortælling, da det er i en fortælling, Fadernavnet kan fæstnes ved at gøre denne gældende. Det viser også, hvordan Fadernavnet har tilknytning til kastrationen, da en gældende fortælling begrænser klienten og underkaster ham loven - historiens gang.

Det sidste ord er også det, der gør sessionen til en fortælling. Eller snarere til noget, man kan fortælle om. Inden man har sat punktum, ved man ikke, hvordan den skal forstås. Denne dialektik viser, at det sidste ord har funktion som signifiant. Et andet indicium på betydningen af det sidste ord er at det har forbindelse med magt. I et skænderi er det den, der får det sidste ord, som 'vinder'. Hvis man i terapisesessionen lader klienten få det, føler man sig en smule forladt. Man får ikke lov til at formulere slutbemærkningen, det er klientens version, som gælder. Hvor forkert den end kan tænkes at være.

Når historien er blevet effektiv og klienten mere alvorlig og selvkørende i sin gennemgang af det forhåndværende, er det på tide at introducere afslutningen. Også det er en delegation, men man må angive de grænser indenfor hvilke, afslutningen kan ske. Dette kan ske på følgende måde: man tager sin kalender frem og siger: 'Vi kan jo ikke blive ved med dette i al evighed, så nu vil jeg have at du bestemmer dig for, hvilken session der skal være den sidste. Vælg en gang mellem 13. maj og 9. september.' Derefter vælger klienten en dag. Hvis man har fortsat terapien for længe, vælger han den 9. september som sidste gang, ellers vælger klienten en dato midt imellem de to yderpunkter.

Derefter lægger man sin kalender til side og taler ikke mere om det. Klienten skal få det sidste ord i denne sag, ellers ugyldiggør man klientens valg. Man må altså afstå fra at kommentere valget, både positivt og negativt, det ville nemlig implicere, at man havde synspunkter og var bedrevidende.

På grund af den planlægning, rammerne omkring afslutningen kræver, er det ønskeligt, at man ikke forlænger terapien mere end nødvendigt, så man undgår, at afslutningen bliver et sejpineri. Til sidst skal man blive magtesløs. Ellers har man lagt beslag på Fadernavnet. Beholder man en vis magt - og det gør man nok altid - må man betale med den nedvurdering, man udsættes for til sidst. Klienten kan udeblive sidste gang, eller åbent kritisere terapien eller terapeuten med udtryk som: 'Det har ikke givet mig noget, jeg har det værre end nogensinde'. Dette skal ses som en magtkamp om, hvem der skal få det sidste ord og dermed give hele forehavendet karakter, men det er også et tydeligt udtryk for et synspunkt, og derfor et godt tegn.

Terapeuten for sin del føler en skuffelse, når klienten slutter. Det er som at miste både klient og terapi. Man får ikke æren for noget. Hvis klienten tager sin historie og det derved forankrede Fadernavn med sig, vil terapeuten mindske i betydning, da Fadernavnet ikke har noget eget signifié, men fungerer ved at overdeterminere de andre signifikanter, i dette tilfælde historien, som nu også terapien tilhører.

Ved afslutningen mister terapeuten altså både behandlingsarbejde og klient. Da terapeuten er struktureret på neurotisk niveau, fører dette til sorg, og ikke melankoli. Den belastning, det alligevel er, nødvendiggør supervision. Sorg er en krisereaktion, og en af supervisors opgaver bliver at tilse, at terapeuten kommer igennem denne krise uden at få afsmag for psykoterapi.

Gennemfører man afslutningen på den måde, der her er beskrevet, kan der opstå en neurotisk struktur hos klienten. Selvom klienten tager både selvfølelse og æren for behandlingen med sig, består den kendsgerning, at det er via psykoterapeuten historien er blevet en meningsfuld fortælling. Terapeutens behandlingsmotivation, den som var årsag til, at hele forehavendet kom i gang, kan netop blive den første metafor, den som sparker de andre i gang. Terapeuten kan komme til at repræsentere kastrationskomplekset gennem sin initiale identifikation med Fadernavnet.

En forudsætning for at afslutningen skal lykkes er, at terapeuten kan acceptere den som endelig og ikke opfordrer til yderligere kontakt 'om nødvendigt' eller under andet påskud. En eventuel efterundersøgelse skal derfor helst udføres af andre.

D. Resultatet

I løbet af behandlingen struktureres klientens jeg i første omgang fra at være terapeuten objekt til at have en psykoterapeut (som idol) og at have reviområder, som giver selvfølelse. Dernæst videreudvikles jeget mod at identificere sig med en viden om sin egen historie og funktionen som dennes historieskrivende hovedperson. Af denne identifikation temporaliseres jeget, og det får en identitetskilde, som er relativt uafhængig af andre personers initiativ, hvilket tilsikrer klienten autonomi. Dette sidste trin indebærer, at klienten kan have egen bolig og aktivt planlægge sin tilværelse ud fra egne præferencer. Når identiteten bygger på livshistorien, bliver den unik for klienten, selvom historiens sætningslogik er hentet fra terapeuten måde at tænke på. Sætningslogikken er så at sige overindividuel. Det er præmisserne som er individuelle.

Arbejdet med klientens historie løser også et almindeligt etisk problem, som forfølger mere pædagogiske former for psykoterapi. I disse kan man ikke undgå, at klienten formes til at være terapeuten objekt. Alle terapeuten bevidste anstrengelser har metaforisk dette indhold. Ved at terapeuten i jegstrukturerende psykoterapi undgår at polarisere samtalerne og ved at disse beskæftiger sig med historien, undgår klienten at blive mål for terapeuten ubevidste ønsker. Fremgangsmåden med delegation garanterer, at initiativet gradvist flyttes over til klienten, og derved bliver fordelingen af narcissisme ved afslutningen ikke til skade for klienten. Terapeuten må påtage sig sorgen, men til gengæld bliver afslutningen ikke nogen katastrofe for klienten. Uden dette sidste trin plejer det at være vanskeligt at afslutte psykoterapi med ikke-neurotisk strukturerede klienter, som netop derfor har en tendens til at forblive behandlingsaktuelle inden for sundhedssektoren.

Hvor langt kan man komme med denne form for behandling? For at kunne svare på spørgsmålet, må dette bearbejdes yderligere.

En ikke-neurotisk struktur, som skyldes en bestående reaktionsfase af en udviklingskrise, kan som oftest blive en neurotisk struktur, og det på nogle måneder. En psykotisk struktur kan som oftest udvikles et strukturtrin til, af og til flere, hvilket er af stor betydning for livskvalitet og plejeniveau. Ved behandling af psykotikere er det vigtigt med et godt samarbejde med psykiatrien. Den totale behandling er en integration af psykiatriske og psykoterapeutiske tiltag, og disse forløber ofte parallelt. Trækker psykiatrien og psykoterapien på hver sin hammel, splittes klienten af at udvikle idolisering i to retninger. Og da psykiatrien gerne polariserer patientsamtaler, mens psykoterapeuten ikke bør gøre det, tømmes både patient og terapeut for narcissisme, og arbejdet bliver bogstavelig talt ulystbetonet.

I denne sammenhæng bør det også nævnes, at psykotiske klienter har pårørende. Ofte har en af de pårørende, for eksempel moderen, lagt arbejde i omsorg for klienten, og mellem mor og barn består der ofte allerede en slyngveninde-relation. Initierer man så en jegstrukturerende psykoterapi, ligger det i sagens natur, at moderen udkonkurreres, og det bliver nemt til tovtrækkeri om klienten. Moderen (i dette eksempel) bør derfor fra starten have kontakt med en anden terapeut af hensyn til den krise, som barnets behandling kan indebære for hende.

Hvis man nu tager hensyn til alle disse faktorer samt de øvrige, som kan dukke op, hvor langt kan man da komme? Det skal med det samme siges, at det er et åbent spørgsmål. Som altid er der behov for mere forskning. Desuden er der behov for en diskussion af det ønskværdige i at drive behandlingen så langt som muligt. Klienterne initieres i behandlingen, de søger sjældent på egen hånd psykoterapi. Når forehavendet drives af behandlernes ambitioner, bør netop disse ambitioner undersøges. Der råder enighed om mange delmål. Det er bedre at være medicinfri end at være på neuroleptika. Det er bedre at bo normalt end at bo på en sygeafdeling. Derimod kan man principielt ikke påstå, at det er bedre at være struktureret på et niveau end på et andet. At påstå noget sådant ville være at ideologisere problemet. Man bør spørge klienterne, men det kan jo først ske efter behandlingen.

Det man kan hævde er, at man kan indføre en temporal struktur i jeget, hvilket giver en historisk forankret identitet og forventninger til morgendagen. Konkrete følger af dette er:

1. Autonomien øges. Det ser man af, at klienten i sin hverdag bliver mere uafhængig af andres beslutninger. Ingen behøver at herse med klienten for at få denne i aktivitet. Endvidere kommer patienten ikke længere tilbage til sygeplejen i samme ærinde, patientkarrieren slutter.
2. Der opstår egne ønskemål. Enhver livshistorie er unik, og klientens identifikation med sin histories hovedperson genererer specifikke forventninger i livet. Livshistoriens mening er nemlig at blive skrevet færdig. Når man så er kommet igennem skuffelsen over alle spildte muligheder, går man med en vis energi i gang med dem, der er tilbage.

Når man ikke disse mål (autonomi og egne opfattelser), kan det skyldes en af følgende hindringer:

Hvis terapeuten bliver træt af denne terapiform og ikke kan investere interesse i arbejdet og heller ikke har adgang til en supervision, som kan genopvække interessen, går terapien i stå og så er det bedre at afslutte og derved give klienten mulighed for at træffe en anden. Det udførte arbejde er ikke forgæves. Den næste terapeut har en lettere opgave, da klienten nu ved, hvordan arbejdet går for sig, og hvis den foregående terapeut har afsluttet i overensstemmelse med de ovenfor beskrevne retningslinier, er det en mere samlet klient, den næste terapeut skal indlede en narcissistisk fase med.

Klientens eventuelle afreageren eller selvmordsforsøg under arbejdsfasen kan medføre, at det psykoterapeutiske arbejde afbrydes. Her trækkes store vekslers på samarbejdet mellem psykiatri og psykoterapi, og fungerer dette ikke smidigt nok, er det nærliggende, at psykiatrien, som jo har behandlingsansvaret, foretrækker at skifte behandlingsstrategi.

Det kan diskuteres, hvor holdbar en jegstrukturering kan blive. Det er til og med betvivlet at en egentlig strukturering er mulig. Ofte henviser man til, at Lacan havde opfattelsen af, at når Fadernavnet er forkastet, kan det ikke lade sig gøre at pøse det ind. Studerer man Lacans skrifter og de af hans seminarer, som er udgivet, bliver konklusionerne mere nuancerede. *Du traitement possible de la psychose (1957-58)* munder ud i 'thi at anvende den teknik, som han (Freud) indstiftede udenfor den erfaring, hvor den har sin brug, er ligeså dumt som at slide ved årene, når båden står på land'. Det betyder jo ikke, at det er dumt at behandle ikke-neurotisk strukturerede, men at det er dumt at behandle dem med en metode, som er udarbejdet for andre tilstande. Da man ikke kan observere Fadernavnet direkte, men må drage slutninger ud fra dets effekter, dets symptom, er et andet citat værdifuldt. I seminaret fra den 18. november 1975, *Le sinthome* (som handler om James Joyces forfatterskab), siger Lacan, hvor han giver sit syn på forfatterens funktion i forhold til Fadernavnet: 'S₂er kunstneren i dette tilfælde, eftersom han ved at forene to signifikationer er i stand til at fremstille objekt a, som jeg har illustreret i dets forbindelse med øret og øjet, ja til og med i tilslutning til den lukkede mund.'

Den sidste del af citatet refererer til seminarer i bog 11 om psykoanalysens fire grundbegreber (1964), hvor betydningen af objekt a for fantasmen fremhæves.

Citatet fra 1975 tyder på, at Lacan fastholdt Fadernavnets hovedfunktion, således som det udvikledes i *Du traitement possible de la psychose (1957-58)*, og som også er en vigtig præmisse i denne bogs argumentation.

Fadernavnet fungerer som en pagt mellem subjektet og den Anden, hvorved det reale og det symbolske forliges ved hjælp af fantasmens (objekt a) tematisering af verdens objekter. Hvis man med sin behandling tilvejebringer noget, som ligner en stabilisering af den imaginære orden og en kobling af nydelsen til en lov, skulle der være tale om en erstatning for Fadernavnet, en substitut, hvis det er korrekt, at man ikke kan indpode 'selve' Fadernavnet.

Dette spørgsmål bør dog hænge sammen med et andet spørgsmål, nemlig om forkastelse af Fadernavnet skal opfattes som en oprindelig mangel i den Anden, eller om forkastelsen skal ses som en proces, der finder sted mere og mere kontinuerligt.

Hertil kan man sige, at hvis Fadernavnet opfattes som den lingvistiske strukturs indstifter, men i sig selv uden signifié, bliver det vanskeligt at skelne mellem erstatningen og den ægte vare. Dertil kommer, som tidligere nævnt, at vi ofte ser, at fremkomsten af en temporal struktur ledsages af selvmordstanker og religiøse grublerier, hvilket i hvert fald peger i retning af Freuds *Urvater*.

Alt i alt er spørgsmålet vanskeligt at besvare. Det synes, som om klienterne i løbet terapien er skrøbelige, de kan blive psykotiske ved at blive udsat for polarisering i forbindelse med intensiv kontakt med andet plejepersonale. Efter en regulær afslutning virker de dog mere stabile. Man kan jo tænke sig, at erstatningsfadernavnet kan give en tilfældig stabilisering, og klienten vil så blive psykotisk i de almindelige psykosefremkaldende situationer - mødet med EN FADER - for eksempel i forbindelse med hustruens graviditet, mens en 'ægte' strukturering skulle gøre klienten vedvarende stabil.

XI. SPECIELLE ANVENDELSESOMRÅDER

A. Behandling af misbrugere

Motivation og målsætning er centrale spørgsmål i diskussionen om at behandle misbrugere. At det er sådan, retter opmærksomheden på personlighedsdiagnostikken på en måde, som har store ligheder med afgrænsningsproblemet mellem neurotisk struktur og ikke-neurotisk struktur i psykoterapien. Derfor kan det være af interesse at betragte misbrugerbehandling ud fra den jegstrukturerende synsvinkel.

Det er almindeligt vedtaget, at udgangspunktet er ulige ved tilstedeværende behandlingsmotivation og ved mangel på behandlingsmotivation. En misbruger, som ikke anser sig for at have et problem, udgør dog et problem; man kan påstå, at den misbruger, som misbruger i en sådan grad, at det er til skade for ham selv, for andre eller for samfundet, er et problem, selvom han ikke selv mener at have et problem. En sådan misbruger er i den grad identisk med sit problem, at det ikke er meningsfuldt at sige, at han har et problem. I det følgende kaldes han problematiker for at understrege, at han i sin eksistens ikke kan adskilles fra sit problem.

En misbruger, som søger behandling, fordi hans misbrug er et problem for ham, kan derimod siges at have et problem. Han kan tydeligt skelne sig fra sit problem, sin vane. Han kan, ganske vist med kval, skilles fra sit misbrug uden at miste sin eksistens. Denne misbruger har et ambivalent forhold til sit problem, han vil på den ene side gerne af med det, på den anden side får han ofte tilbagefald.

Disse to situationer viser jegets identifikation med respektivt et oralt objekt og et anal objekt. I det første tilfælde, hos problematikeren, opnår jeget sin eksistens gennem at identificeres som et problem, et (pleje)objekt for plejeinstansen, for den Anden. Denne 'orale' misbruger kan ikke afstå fra misbruget, uden at hans eksistens trues.

Afgiftning plejer ikke at være noget større problem, men det er i stedet umuligt for problematikeren at forblive giftfri og dermed afslutte sin misbrugerkarriere, da det ville være at miste en tematisering uden at have adgang til en egen identitet. Problematikeren kan over hovedet ikke tage et sådant initiativ. I stedet må denne misbruger blive en objekt for en anden autoritet end plejeinstansen, en autoritet, som definerer misbrugeren som sit objekt og derved tilbyder en fulgdod erstatning for plejeinstansen gennem at overtage dennes aktive rolle.

Den anden misbruger, han som ikke er men har et problem, kan man hjælpe gennem at styre terapien mod selve ambivalensen i forholdet mellem misbruger og giftritual, og dermed skabe et mindre konfliktfyldt forhold til den skadelige vane.

I intet tilfælde opnår man noget som helst ved at rette opmærksomheden mod selve misbruget bortset fra rent akutte indsatser. I det første tilfælde identificerer misbrugeren sig med sit misbrug, og enhver restriktiv eller fordømmende attitude, som udvises mod misbruget, rammer i lige høj grad personen, som derfor ikke kan have nogen motivation for at besøge de behandlingsinstitutioner, der ureflektet ser misbruget som uønsket og personen som den, der skal reddes, og derfor kræver at personen skal komme giftfri eller afstå fra misbrug under behandlingen. Resultatet af et sådant syn på misbruget bliver selvmodsigende, og kontakten plejer ikke at forløbe tilfredsstillende for nogen.

Den misbruger, som identificerer sig med sit problem, og som kaldes problematiker for at betone, at disse to aspekter udgør en enhed, kan ikke behandles, som om mennesket og problemet var to. I stedet kunne man sige, at det første behandlingsmål bliver at tilvejebringe en adskillelse mellem jeget og problemet. Man skal da begynde med at skabe en vane, ikke med at fjerne en, eftersom misbrugeren kun har een eneste vane, nemlig misbrugsritualet, som er et udtryk for hans eksistens, og som samtidig gør ham til et plejeobjekt.

Her kan man få hjælp af den narcissistiske fase i jegstrukturerende psykoterapi. Ved at arrangere hyppige, ikke-polariserede, møder kan man fremme en identifikation med behandleren og dermed vække et ønske om at blive behandlerens objekt (hans 'bedste' klient). På alkoholambulatorier har man som regel hyppige møder med dem, der søger hjælp, men situationen indbyder til en kraftig polarisering af mødet. Heri ligger en stor del af forklaringen på, at mange misbrugere bliver aggressive eller forstyrrende. Aggressive bliver de af polariseringen, forstyrrende for at fremhæve, at de vil have særlige fordele som bevis på, at de er behandlerens 'bedste' klient, noget, som på sin side irriterer ambulatoriepersonalet og forværrer polariseringen mellem den, som behandler, og den, som søger hjælp.

Anvender man i stedet en ikke-polariserende samtaleform, kommer klienten til at identificere sig med behandlerens synsmåde, hvori der ligger en afstandtagen til misbruget. Denne gang medfører det ikke en trussel mod identiteten, da identifikationen som behandlerens objekt, og et vellykket sådant, giver klienten en basis for tilværelsen. Ved at fortsætte med den teknik, der blev beskrevet i kapitel IX, kan problematikeren udvikles til et menneske med et problem. Når man er nået hertil, bliver fortsættelsen afhængig af klientens motivation og ikke af behandlerens motivation. Målsætningen i det første trin er altså at hjælpe klienten frem til en stillingtagen angående eventuel fortsat behandling.

Forholdet mellem klienten og misbrugsritualet er nu blevet ambivalent. Der foreligger en duel-situation mellem dem. Enten vinder klienten og 'klarer' sit misbrug, eller også vinder misbruget, og der kommer en misbrugsperiode. En sådan vekslen er en relativ stabil fase, som kan fortsætte i mange år. Tilstanden er også forenelig med en nogenlunde god social situation. Mange skjulte misbrugere lever i et sådant ambivalent forhold til deres misbrug. Ambivalensen forårsages af ritualets overdeterminering. Et misbrugsritual udgør et handlingsmønster med fortrængt indhold. Det eneste man kan sige om dette indhold er, at det skal skjules, hvorfor flasker skjules på udtænkte steder, og spritlugten kamoufleres med halstabletter. Dette til forskel fra problematikeren, som gerne viser sig i påvirket tilstand. Misbrugsritualet hos den skjulte misbruger kan betragtes som en gentagelsestvang og som sådan som muligt at forvandle til overføring i en psykoterapi, hvor overføringen sidenhen kan opløses, og ambivalensen afløses af en autonom stillingtagen til misbruget.

B. Nybagte, ikke-neurotisk strukturerede mødre

Michael Rutter⁸⁹ skriver i sin oversigt over moderdeprivation⁹⁰ om de heterogene følger en ufuldstændig moderpleje kan få for spædbarnet. I følge Rutter har hele begrebet 'moderdeprivation' så mange facetter, at det næsten ikke længere kan anvendes. Det, der nu er brug for, er en præcisering af moderplejen og dens virkninger.

Senere års udvikling af teorien om jegets strukturering giver mulighed for en mere specifik forståelse af den tidlige relation mellem moder og barn, og her får man faktisk en indgang til en aktiv skizofreniproylakse.

Som beskrevet i kapitel II er det forholdsvis let at identificere de mor - barn konstellationer, hvor der er brug for et aktivt indgreb udefra, hvis barnets psykiske udvikling skal sikres. Psykotiske symptomer i forbindelse med og efter fødslen (puerberalpsykose eller fødselspsykose) udgør en tydelig indikator for nødvendigheden af et indgreb. Det er altid et tab ikke længere at være gravid, men den neurotisk strukturerede fødende ser i sit barn en opfyldelse af de forventninger, som udvikledes under graviditeten, og i og med at moderen genkender barnet som en realiseret vision, giver det hende en trøst som gør, at hun tåler, at opmærksomheden flyttes fra hende og over til barnet.

Den ikke-neurotisk strukturerede moder udsættes derimod gennem fødslen for en trussel mod eksistensen. Strukturen hos hendes jeg er ikke dialektisk, hvorfor hun ikke føler sig truffet af den opmærksomhed, som barnet nu får. En sådan moder mister narcissisme gennem fødslen, hvilket kommer til udtryk gennem hendes nedvurderende tanker om sig selv. Mælken duer ikke, og selv er hun værdiløs eller rådden indeni.

Hvad årsagen end er til, at moderen er struktureret på ikke-neurotisk niveau, kan man genskabe hendes selvfølelse med jegstrukturerende behandling. Den narcissistiske fase giver hurtigt effekt, og dermed forbedres hendes velbefindende og funktion. I behandlingens arbejdsfase fokuserer man i første omgang på barnet i stedet for livshistorien. På denne måde sikres moderens interesse for sit barn. Gennem en ikke-polariserende samtaleform deltager moderen automatisk i terapeutens forventninger til barnet, og moderen oplever, sammen med terapeuten, stolthed over barnets udvikling og stigende autonomi. Når moder - barn relationen fungerer, kan behandlingen mere og mere fokusere på livshistorien. Delegationsområdet bliver i første omgang barnets pleje, derefter moderens planlægning af sit eget liv. Gennem en sådan fremgangsmåde øges barnets muligheder stærkt for en fuldstændig psykisk udvikling. Moderens respekt for terapeuten og hendes tiltagende strukturering med en ødipal logik omkring barnets ankomst og fremtid vil fungere som en henvisning til loven om Fadernavnet.

---

⁸⁹ Lærer i børnepsykiatri ved Londons Universitet.

⁹⁰ Michael Rutter: Maternal deprivation 1972, svensk overs. av Harry Bökstedt, Berlingska Boktryckeriet, Lund 1975.

De puerperale psykotiske symptomer kan være meget diskrete. Kun få af de ikke-neurotisk strukturerede fødende udvikler så tydelige symptomer, at det fører til psykiatrisk eller psykoterapeutisk behandling. Hvis man som led i et profylaktisk program vil give disse kvinder en jegstrukturerende hjælp i løbet af det første år efter fødslen, må de identificeres gennem sundhedsplejerskens arbejde. For en trænet psykoterapeut er dette ikke særlig vanskeligt (se kapitel VIII), og man kunne uden afskrækkende personaleindsats gennemføre et profylaktisk pilotprojekt i en begrænset, men stabil befolkningsgruppe, hvor man tilbød alle ikke-neurotisk strukturerede mødre en jegstrukturerende behandling i løbet af barnets første år. Børnene kan sidenhen bedømmes i forbindelse med rutinemæssige lægeundersøgelser, hvor man kan følge børnenes strukturering, og igen i skolen i forbindelse med læse- og skrivefærdigheder. Påbegynder man en registrering af børnenes strukturering, samtidig med at mødrene får jegstrukturerende behandling, bør man, hvis hypotesen holder, efterhånden se et fald i antallet af ikke-neurotisk strukturerede børn.

BILAG 1

De følgende sider består af oversættelser af valgte dele fra de første bøger af Lacans seminarer. Teksten i bøgerne er redigerede af Jacques-Alain Miller ud fra stenografier og referater, der findes ingen originaltekst.

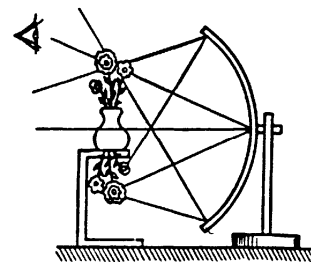
Jacques Lacan: Le Séminaire, livre I, Seuil, Paris 1975.

Les Écrits techniques de Freud s. 91-91.

Det handler om et klassisk eksperiment, som udførtes på den tid, hvor fysikken var morsom, på den ægte fysiks tid. Sådan er det for os nu, vi befinder os i en tid, hvor dette er sandt for psykoanalysen. Jo nærmere vi kommer den morsomme psykoanalyse, jo mere drejer det sig om den ægte psykoanalyse. Sidenhen vil den blive slebet, den vil udføres ved approksimationer og med kneb. Man vil slet ikke forstå det, man gør, på samme måde som man inden for optikken næsten ikke behøver forstå noget for at lave et mikroskop. Lad os da igen mere os og lave psykoanalyse.

Her, hvor jeg står, skal I stille en stor kedel - som skal erstatte mig som resonansbund - noget som visse dage kunde være en fordel - en kedel som er så lig en halvsfære som muligt, velpoleret indeni, kort sagt et sfærisk spejl. Hvis man flytter det næsten hen til bordet, ser I ikke jer selv deri - så i dette tilfælde opstår der ikke det illusionsnummer, som af og til finder sted mellem mig og mine elever, så jeg burde nok alligevel forvandles til en kedel. Et sfærisk spejl danner et virkeligt billede. Til ethvert punkt af en lysstråle, som udgår fra et hvilket som helst punkt på et objekt placeret på en vis afstand, dog helst i sfærens centralplan, svarer i samme plan, gennem konvergens af de fra sfærens overflade reflekterede stråler, et andet lyspunkt - hvilket giver et reelt billede af objektet. Jeg beklager, at jeg ikke i dag kunne tage kedelen med og heller ikke eksperimentets apparatur. Dem må I forestille jer.

Antag, at dette er en kasse, åben i denne side, og at den er placeret på en fod i centrum af halvsfæren. På kassen skal I stille en vase, en virkelig vase. Og nedenunder er der en buket blomster. Hvad vil der nu ske?

L'expérience du bouquet renversé

Buketten reflekteres i den sfæriske overflade for siden at havne i lysets symmetriske punkt. Læg mærke til, at alle stråler i denne sammenhæng gør ligeså - alle stråler udgående fra et givet punkt ender i samme symmetriske punkt. Derved dannes et reelt billede. Læg mærke til, at strålerne ikke krydses rigtigt i mit skema, men det er også sandt i virkeligheden og gælder for alle optiske instrumenter - man opnår det kun tilnærmelsesvis. Bag øjet fortsætter strålerne på deres vej og divergerer igen. Men fra øjets synspunkt er de konvergente og giver et reelt billede, da det, som er karakteristisk for stråler, som rammer øjet i konvergerende form, er, at de giver et virkeligt billede. De konvergerer, når de går mod øjet, de divergerer, når de fjerner sig derfra. Hvis strålerne rammer øjet på den modsatte måde, bliver det billede som dannes virtuelt. Det er det, som sker, når I betragter et billede i spejlet - I ser det, hvor det ikke er. Her ser I derimod billedet, hvor det er - på den betingelse at jeres øje befinder sig i området for strålerne, som allerede har nået at krydses i korrespondenspunktet. Selvom I ikke ser den reale buket, som jo er gemt, så vil I i dette øjeblik, hvis I befinder jer i det rette område, se en meget interessant imaginær buket vise sig, en buket, som netop dannes i vasens hals. Og hvis jeres øjne flyttedes lineært i et og samme plan, da ville I få et indtryk af virkelighed, samtidigt med at I mærker, at noget er mystisk, forvirrende, da strålerne ikke krydses helt rigtigt. Jo længere væk I er, jo mere narrer parallaksen og jo mere komplet bliver illusionen.

Dette er en skrøne, som kan hjælpe os meget. Dette skema gør ganske vist ikke krav på at angå noget, som på en håndgribelig måde har forbindelse med det, vi beskæftiger os med i analysen, med de relationer som kaldes reale eller objektive, eller de som kaldes imaginære. Men det tillader os at illustrere på en særlig enkel måde, hvad der kommer ud af den nære sammenfletning af den imaginære verden og den reale verden i den psykiske økonomi - I skal se hvordan ...

s. 142

Når vi nu alligevel er her, vil jeg introducere et komplement til det skema, som jeg gav jer i det lille kursus i det imaginæres topik.

Jeg har påpeget, at denne model er helt i linje med Freuds eget ønske. Freud forklarer på flere steder i *Traumdeutung* og i *Abriss*, at de grundlæggende psykiske instanser hovedsagelig burde opfattes som en repræsentation af det, der finder sted i et fotografisk apparat, det vil sige som de billeder, hvadenten de er virtuelle eller reale, som udgør dets funktion. Det organiske apparat repræsenteres af apparatets mekanik, og det vi opfatter er billederne. Deres funktioner er ikke homogene, thi et reelt billede og et virtuelt billede er ikke det samme. De instanser, Freud udarbejder, må ikke opfattes som substantielle, som epifænomen til selve apparatet. Men det er alligevel gennem en optisk skematisering, at instanserne bør tolkes. Det er en opfattelse, som Freud mange gange har givet udtryk for, men som han aldrig har materialiseret.

Til venstre ser I det konkave spejl, takket været hvilket fænomenet med den omvendte buket dannes, og jeg har ændret det til en omvendt vase, da det er mere almindeligt. Vasen er i kassen og buketten ovenpå.

Gennem spillet af strålernes refleksion vil vasen reproducere som et reelt billede, og ikke et virtuelt, et som øjet kan akkomodere sig til. Hvis øjet indstilles på niveauet for blomsterne, som vi har placeret der, vil det se vasens reale billede lukke sig om buketten og give den stil og helhed - en refleks af kroppens helhed.

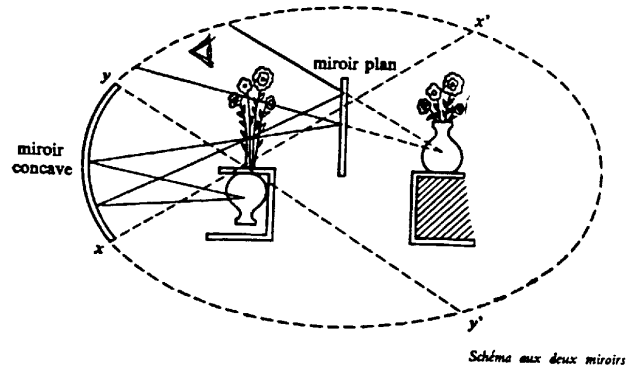
For at billedet skal få en vis holdbarhed er det nødvendigt, at det virkeligt er et billede. Hvordan defineres et billede inden for optikken? - til ethvert punkt i objektet bør der svare et punkt i billedet, og alle stråler, som udgår fra et og samme punkt, bør krydse hinanden i et eneste punkt et eller andet sted. Et optisk apparat defineres ikke på nogen anden måde end gennem en entydig eller dobbelt-entydig konvergens af stråler - som man siger i axiomatikken.

Hvis dette konkave apparat fandtes her hvor jeg er, og illusionistens lille montage foran skrivebordet, så ville billedet ikke kunne ses tilstrækkelig tydeligt til at frembringe en illusion af virkeligheden, en real illusion. Det er nødvendigt, at I befinder jer inden for en vis vinkel. Afhængigt af forskellige positioner for det betragende øje kan vi uden tvivl skelne mellem et antal tilfælde, som måske tillader os at forstå subjektets forskellige positioner i forhold til virkeligheden.

Jeg har ganske vist sagt, at et subjekt ikke er et øje. Men denne model kan bruges, da vi befinder os i det imaginære, hvor øjet har stor betydning. Nogen kom ind på spørgsmålet med de to narcissismer. I mærker nok, at det er dette, det drejer sig om - om relationen mellem realitetens konstituering og hensynet til kroppens form, som Mannoni mere eller mindre berettiget kaldte ontologisk.

Lad os begynde med det konkave spejl, til hvilket vi, som jeg påviste, formodentlig kan projicere alle mulige ting hørende til det organiske, og da specielt cortex. Men lad os ikke konkretisere for hurtigt, thi det drejer sig ikke om, I forstår det bedre senere, slet og ret at udarbejde en teori om det lille menneske-indeni-mennesket. Havde jeg været ude efter at genskabe det lille menneske-indeni-mennesket, så fatter jeg ikke, hvorfor jeg hele tiden kritiserer netop det. Og hvis jeg ikke gør det, skyldes det, at der en grund til, at jeg ikke gør det.

Men øjet, dette hypotetiske øje, som jeg har fortalt om, det placerer vi et eller andet sted mellem det konkave spejl og objektet.

For at dette øje skal kunne få en eksakt illusion af den omvendte vase, det vil sige, at øjet ser den under optimale betingelser, lige så godt som hvis den havde befundet sig i salens ende, er det nødvendigt og tilstrækkeligt med en eneste ting - at der findes et planspejl i salens midte, og hvis jeg stiller mig med ryggen mod det konkave spejl, så vil jeg se billedet af vasen lige så tydeligt, som hvis jeg befandt mig i den anden ende af salen, selvom jeg ikke ser den direkte. Hvad er det, jeg vil se i spejlet? For det første min egen skikkelse, hvor den ikke er. For det andet vil jeg, på et punkt, som er symmetrisk i forhold til det punkt, hvori det reale billede befinder sig, se det samme reale billede vise sig i form af et virtuelt billede. Er I med? Det er ikke så svært at forstå. Stil jer foran spejlet, når I kommer hjem, ræk så en hånd frem ...

Lige for nyligt talte Mannoni om to narcissismer. Der findes faktisk først en narcissisme, som kan henføres til kropsbilledet. Dette billede er identisk for alle subjektets mekanismer, og det giver sin form til subjektets *Umwelt*, for så vidt det er et menneske og ikke en hest. Det udgør subjektets helhed, og vi kan se det projiceres på tusinde forskellige måder, helt ind i det man kalder symbolismens imaginære kilde, som er det, hvormed symbolismen får forbindelse med den følelse, *Selbstgefühl*, som den menneskelige eksistens, *Mensch*, har af sin egen krop.

Denne første narcissisme befinder sig, om I vil, på det reale billedes niveau i mit skema, fordi det tillader, at hele realiteten indordnes i en række præformede rammer.

Læg vel mærke til, at denne virksomhed er helt forskellig for mennesker og dyr, som er tilpasset en ensartet *Umwelt*. Der findes hos dyret visse forudbestemte overensstemmelser mellem dets imaginære struktur og det, som interesserer dyret i dets *Umwelt*, nemlig sådant som er vigtigt for individernes overlevelse, overensstemmelser, som selv er en funktion af artens overlevelse som type. For mennesket udgør refleksionen i spejlet derimod en grundlæggende noetisk mulighed, og den introducerer en sekundær narcissisme. Menneskets grundlæggende mønster bliver straks relationen til den anden. Den anden har for mennesket en indfangende værdi gennem den anticipation, som det homogene billede repræsenterer, således som det kan opfattes i spejlet eller enhver lignende realitet.

Den anden, alter ego, stemmer i overensstemmelse med livets etaper mere eller mindre med *Ich-Ideal*, dette jeg-ideal som der hele tiden henvises til i Freuds artikel⁹¹. Den narcissistiske identifikation - ordet identifikation er uanvendeligt uden nærmere specifikation - den sekundære narcissismes identifikation er en identifikation med den anden, som stort set gør det muligt for mennesket med præcision at fastslå sin imaginære og libidinøse relation til verden i almindelighed. Det er dette som tillader det at se sin plads og at strukturere sin eksistens som en funktion af denne plads og af sin verden. Mannoni sagde fornyelig *ontologisk*, det kan jeg på en måde gå med til. Jeg vil helt eksakt sige - dets libidinøse eksistens. Subjektet ser sin eksistens i en refleksion i forhold til den anden, det vil sige i forhold til *Ich-Ideal*.

Her mærker I, at man begynder at skelne mellem jegets funktioner - dels spiller de for mennesket, som for alle levende væsner, en fundamental rolle for virkelighedens strukturering -, dels skal de hos mennesket gennemgå denne fundamentale alienation, som konstitueres af det reflekterede billede af det selv, som på sin side er *Ur-Ich*, oprindelsesformen for *Ich-Ideal* ligesom for relationen til den anden.

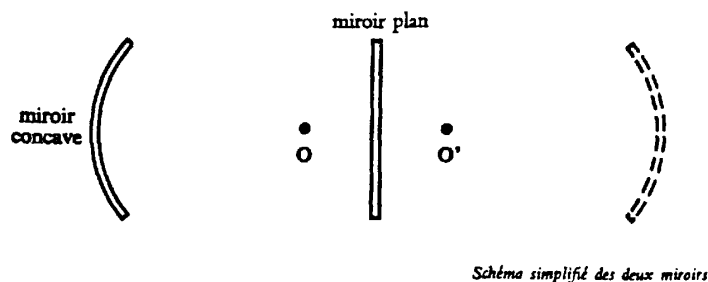
Er det tydeligt nok? Jeg gav jer tidligere skemaets første del, i dag får I anden del - den refleksive forbindelsen med den anden. Nu ser I, hvad dette skema kan bruges til. I forstår sikkert, at det ikke er for at få fornøjelsen af at lave morsomme konstruktioner, at jeg har meddelt jer dette. Det er umådelig anvendeligt, da det tillader jer at præcisere næsten alle konkrete kliniske problemer, som det imaginæres funktion udgør, og helt specielt vedrørende de libidinøse investeringer, hvis betydning man til sidst, når man har at gøre med dem, ikke længere forstår.

⁹¹ Zur Einführung des Narzissmus.

Min fremgangsmåde er egentlig diskursiv. Jeg forsøger her at præsentere jer for en problemstilling med udgangspunkt i freudianske tekster. Men nu og da bliver det nødvendigt at bruge en didaktisk formel og arrangere forskellige formuleringer af disse problemer i analysens historie.

Det er et mellemstade, jeg tager frem, når jeg foreviser jer en model, som ikke gør krav på at være et system, men bare et referencebillede. Det er derfor, jeg trin for trin fører jer ind i det optiske skema, vi er begyndt at udforme.

Denne opstilling begynder nu at være kendt af jer. Jeg har vist jer, hvordan man kan ane, at det reale billede, som opstår takket være det konkave spejl, dannes i subjektet, i et punkt som vi kalder O. Subjektet ser dette reale billede som et virtuelt i planspejlet, i O', fordi det befinder sig i en virtuel position, symmetrisk i forhold til planspejlet.

Vi har to punkter O og O'. Hvorfor O og O'? For at en lille pige - en virtuel kvinde, som er et væsen, som er meget mere engageret i det reale, end hvad manden er - engang sagde disse bedårende ord: - Åh! det er utroligt, at hele mit liv skal finde sted i O og O'. Stakkels pige! Dit liv finder sted i O og O', som det gør for alle. I hvert fald så sagde hun os, hvad hun bestræber sig for. Det er til hendes ære jeg kalder disse punkter for O og O'.

Det skal man først have klart for sig.

Man skal, med eller mod sin vilje, udgå fra O og O'. I ved allerede, at det handler om det, som har forbindelse med konstitueringen af *Ideal-Ich*, og ikke med *Ich-Ideal* - med andre ord med den fundamentalt imaginære, spekulære, oprindelsen til jeget. Det er, hvad jeg har forsøgt at få jer til at forstå ud fra nogle tekster, hvoraf den vigtigste er *Zur Einführung des Narzissmus*.

Jeg håber, I har forstået den nære sammenhæng, som der i denne tekst er mellem dannelsen af objektet og af jeget. Det er fordi, de strengt taget er korrelative, og fordi deres fremtræden i sand betydning er samtidige, at narcissismens problem kommer til verden. I denne fase af Freuds tænken viser libidoen sig at være underkastet en anden dialektik end dens egen, og jeg vil påstå at det er objektets.

Narcissismen er ikke det biologiske individs relation til sit naturlige objekt, som bliver stadig mere yppig og kompliceret. Der findes en speciel narcissistisk investering. Det er en libidinøs investering i det, som andetsteds kan opfattes som et billede af jeget.

Jeg fortæller det i store træk. Jeg kunde fortælle om det i et mere udarbejdet sprog, filosofisk set, men jeg vil have, at det skal blive helt tydeligt for jer. Sikkert er det, at hvis man udgår fra et vist stadium i den freudianske erfarings udvikling, så centrerer opmærksomheden på jegets imaginære funktion. Efter Freud blandes hele psykoanalysen sammen med en tilbagegang til en opfattelse, som ikke er traditionsmæssig, men akademisk, af jeget som en psykologisk syntesefunktion. Men hvis jeget skal kunde bidrage med noget i den humane psykologi, så må det kun opfattes på et transpsykologisk plan, eller som Freud skriver det, med alle bogstaverne - thi Freud har på trods af alle de vanskeligheder, han havde med jegets formulering, aldrig tabt tråden - metapsykologisk.

Hvad betyder det, om ikke at det er uden for psykologien.

2

Hvad betyder det, når man siger *jeg*? Er dette det samme som *ego*, det analytiske begreb? Det må man gå ud fra.

Når I bruger det, kan I ikke tage fejl af, at *jeg* fremfor alt er en psykologisk reference, i betydningen at der er psykologi med i spillet, når det drejer sig om observation af det, som foregår hos mennesket. Hvordan lærer det at udtale dette *jeg*?

Jeg er et verbalt udtryk, hvis brug læres gennem en vis reference til den anden, som er en talt reference. *Jeg* fødes i reference til *du*. Alle ved, hvilke storartede ting psykologerne har bygget op på dette, for eksempel den gensidige relation som etableres, eller ikke etableres, og som bestemmer *jeg* ved ikke hvilken etape i barnets indre udvikling. Som om man helt enkelt kunne være sikker på det, og udlede samme etape fra dette barns første usikkerhed, når det forsøger at få orden på de personlige pronomina. Barnet gentager sætningen med *du* i stedet for at forvandle det til et *jeg*. Det drejer sig om en usikkerhed i sprogopfattelsen. Vi har ikke ret til at gå længere. Men det er nok til at oplyse os om, at *jeg* først konstitueres som reference til *du* i en sprogerfaring, og det i en relation, hvor den anden for barnet repræsenterer hvad? - bestemmelser, begær, som man skal kende til, faderens, moderens, lærerens, eller kammeraternes.

Det er åbenbart, at der fra begyndelsen er meget små chancer for, at det vil kunne genkende sine egne begær, undtagen på den mest umiddelbare måde. Vi ved i det mindste fra begyndelsen ingenting om det referencepunkt, hvor individet i det lille subjekts forestilling befinder sig. Det er bestemt det, som gør det så ulykkeligt.

Jacques Lacan: Le Séminaire, livre II, Seuil, Paris 1978.

Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse.

s. 284-88

3

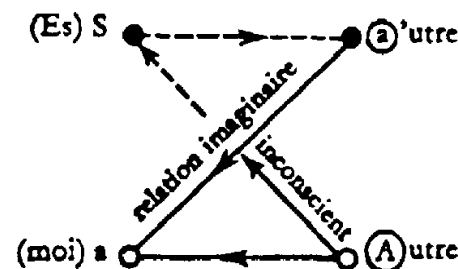
Jeg vil i dag foreslå jer et lille skema for at illustrere de problemer, som opstår med jeget og den anden, sproget og talen.

Dette skema ville ikke være et skema, hvis det præsenterede en løsning. Det er heller ikke en model. Det er ikke andet end en måde at holde tankerne fast på, hvilket er nødvendigt på grund af en ufuldstændighed i vor diskursive tankevirksomhed.

Da I allerede er indforstået med det, gentager jeg ikke, hvad der adskiller det imaginære fra det symbolske.

Hvad ved vi om jeget? Er jeget reelt, er det en måde eller er det en imaginær konstruktion? Vi vil gå ud fra tanken, som jeg længe har terpet ind i jer, at der ikke er nogen mulighed for at forstå noget som helst af den analytiske dialektik, hvis vi ikke antager, at jeget er en imaginær konstruktion. Det forringer ikke det arme *jeg*, at det er imaginært - jeg vil til og med påstå, at det er det, som er det fine ved det. Havde det ikke været imaginært, så havde vi ikke været mennesker, vi havde været måner. Det betyder ikke, at det er nok at have dette imaginære *jeg*, for at vi kan være mennesker. Vi kunne også være den mellemting, som kaldes en galning. En galning er netop en, som holder fast ved dette imaginære, slet og ret.

Det er dette, som det handler om:

S, det er bogstavet S, men det er også subjektet, det analytiske subjekt, det vil ikke sige subjektet i dets helhed. Man bruger megen tid på at få os til at miste fodfæstet ved at sige, at man ser det som en helhed. Hvorfor skulle det være helt? Vi kender ikke til noget sådan. Har I nogensinde mødt sådanne væsener? Det er måske et ideal. Jeg har for min del aldrig set nogen. Jeg er ikke hel, I heller ikke. Hvis man var hel, så blev man hjemme, hel, så ville man ikke være her, sammen, for at organisere sig, som man siger. Det er subjektet, ikke i sin helhed, men i sin optakt. Som sædvanlig ved det ikke, hvad det siger. Hvis det vidste, hvad det sagde, så var det ikke der. Men der, længst nede til højre.

Naturligvis støder man ikke på det der - sådan er det aldrig - ikke engang ved analysens afslutning. Det mødes i *a*, og det er derfor, det er et *jeg*. Det kan tro, at det er dette *jeg*, som er subjektet, alt forekommer jo derfra, og det har ingen mulighed for at slippe derfra. Det analysen desuden lærer os er, at jeget har en form, som er fuldstændig grundlæggende for objekternes konstituering. I særdeleshed bliver det i form af den spejlede anden, som det ser den som vi af strukturelle grunde kalder dets lige. Denne den andens form har den allerstørste forbindelse med dets *jeg*, den kan fås til at dække det, og vi skriver den *a'*.

Det er altså spejlplanet, den symmetriske verden af ego og af homogene andre. Det er nødvendigt derfra at skelne et andet plan, som vi kalder sprogets væg.

Det er ud fra den orden, som defineres af sprogets væg, at det imaginære opfatter sin falske virkelighed. Jeget, som vi opfatter det, den anden, den tilsvarende, alle disse forestillinger er objekter. De er ganske vist ikke homogene med måner - det risikerer vi hele tiden at glemme. Men de er i høj grad objekter, da de benævnes således i et organiseret system, hvilket er denne sprogets væg.

Når subjektet taler med sine medmennesker, taler det i det fælles sprog, som opfatter det imaginære jeg som noget, der ikke bare eksisterer, men som er noget reelt. Uden at have kendskab til, hvad der findes i det område, dialogen konkret drejer sig om, så handler det om et vist antal personer a', a". For så vidt subjektet sætter dem i relation til sit eget billede, så bliver de, det taler med, også de, som det identificerer sig med.

Det indebærer, at det er nødvendigt, ikke at se bort fra vor grundantagelse, det som hører os til, vi analytikere - vi tror, at der findes andre subjekter end os, at der findes autentiske, intersubjektive relationer. Vi ville ikke have nogen grund til en sådan antagelse, hvis vi ikke havde haft vidnesbyrd om det, som karakteriserer intersubjektiviteten, nemlig at subjektet formår at vildlede os. Det er det afgørende bevis. Jeg påstår ikke, at det er den eneste grund til det andet subjekts realitet, men det er beviset for det. Med andre ord, vi henvender os egentlig til nogle A₁, A₂, som er dem, som vi ikke kender, de virkelige Andre, de sande subjekter. De befinder sig på den anden side af sprogets væg, hvor jeg i princippet aldrig kan nå dem. Egentlig er det dem, jeg henvender mig til, hver gang jeg udtaler et sandt ord, men jeg når kun til a', a" gennem refleksion. Jeg sigter altid på de sande subjekter, og jeg må nøjes med skygger. Subjektet er adskilt fra de Andre, de virkelige, af sprogets væg.

Men hvis talen baserer sig på den Andens eksistens, på den sande, så er sproget gjort for at vise os tilbage til den objektiverede anden, til den anden, med hvem vi kan gøre, som vi vil, iberegnet at tro, at den er et objekt, det vil sige, at den ikke ved, hvad den siger. Når vi benytter os af sproget, spiller vores relation til den anden hele tiden på denne tvetydighed. Eller sagt på en anden måde, sproget er lige så velegnet til at grundlægge os i den Anden som til radikalt at hindre os i at forstå det. Og det er det, det handler om i den analytiske erfaring.

...

Subjektet ved ikke, hvad det siger og det af gode grunde, eftersom det ikke ved, hvad det er. Men det kan ses. Man får øje på det på den anden side, på en ufuldstændig måde, som I kender, på grund af den fundamentale ufuldkommenhed hos det spejlede *Urbild*, som ikke bare er imaginær, men også illusorisk. Dette faktum er skyld i den forvanskede tendens, som den analytiske teknik har fået den seneste tid.

Subjektet møder i al væsentlighed sit eget imaginære jeg i form af analytikerens jeg. For øvrigt forbliver dette jeg ikke bare imaginært, thi analytikerens talte intervention skal i sin nye version udtrykkeligt opfattes som et møde mellem to jeg. Som analytikerens projektion af bestemte objekter. I dette perspektiv repræsenteres og planlægges analysen hele tiden på et objektivitetsplan. Det det handler om, således skriver man, er at få subjektet til at gå fra en psykisk realitet til en virkelig realitet, det vil sige til en måne, som igen skal sættes sammen med det imaginære, og det er, noget man heller ikke stikker under stolen, med analytikerens jeg som model. Man er så fornuftig, at man bliver opmærksom på, at det hverken drejer sig om at indoktrinere eller om at repræsentere, hvad man bør foretage sig i verden. Det er helt tydeligt, at man er virksom på det imaginære plan. Det er derfor, at intet vurderes højere end det, man placerer på den anden side af, hvad man betragter som sprogets illusion og ikke dets væg - det udsigeligt oplevede.

Blandt de kliniske eksempler, som er taget med, findes et lille et, som er meget sjovt, det om patienten, som terroriseres af tanken om, at analytikeren ved, hvad hun har i sin taske. Hun tror det, samtidig med at hun ikke tror det. Alt, hvad hun har at fortælle, ignoreres af analytikeren til fordel for denne imaginære angstelse. Og pludselig forstår man, at det er det, der er det vigtigste - hun er bange for, at analytikeren skal berøve hende alt, hvad hun har i maven, det vil sige taskens indhold, som symboliserer hendes delobjekter.

...

Findes der ikke en anden opfattelse af psykoanalysen, en som gør det muligt at konkludere, at den består af noget andet end sammensætningen af subjektets grundlæggende imaginære opdeling?

Denne opdeling findes faktisk. Den er en af de dimensioner, som gør det muligt for analytikeren at virke gennem identifikation, gennem at give sit eget jeg til subjektet. Jeg skal spare jer for detaljerne, men det er med sikkerhed sådan, at analytikeren ved hjælp af nogen tolkning af modstandene, gennem nogen reduktion af analysens totale erfaring til dens udelukkende imaginære elementer, kan komme frem til at projicere sit analytikerjags forskellige karakteristika på patienten - og guderne skal vide, at de kan være forskellige, og det på en måde, som man genfinder i afslutningerne af analyserne. Det Freud har lært os er præcis det modsatte.

Når man uddanner analytikere, er det for, at de skal få sådanne subjekter, at deres jeg skal kunne mangle. Det er analysens ideal, et som vel at mærke forbliver virtuelt. Der findes aldrig et subjekt uden jeg, et helt virkeliggjort subjekt, men det er det, man skal stræbe efter at opnå hos subjektet i analysen.

Analysen bør sigte mod fremkomsten af en sand tale, en som forener subjektet med et andet subjekt, på den anden side af sprogets væg. Det er denne sidste relation mellem subjektet og den virkelige Anden, den Anden, som giver det svar, man ikke venter sig, der definerer analysens afslutning.

Med den eneste forudsætning at analytikerens jeg har den godhed ikke at befinde sig der, med den eneste forudsætning at analytikeren ikke bliver et levende spejl, men et tomt spejl, sker alt det, der sker under hele analysens forløb mellem subjektets jeg - det er altid subjektets jeg, der taler, tilsyneladende - og de andre. Hele forløbet i analysen består af en gradvis forstyrrelse af denne relation, den som subjektet hele tiden kan opfatte på den anden side af sprogets mur, den som er overføringen, og som tilhører subjektet, men hvori det ikke kan genkende sig. Det handler ikke om at reducere denne relation, hvilket man skriver, det handler om at subjektet påtager sig relationen på dens plads. Analysen består i at få subjektet til at blive sig sine relationer bevidst, ikke med analytikerens jeg, men med alle disse Andre, som er de, der virkelig svarer, de som subjektet ikke har genkendt. Det drejer sig om, at subjektet trin for trin opdager, hvilken Anden det virkelig henvender sig til, men uden at vide det, og at det trin for trin påtager sig overføringsrelationerne på den plads, hvor de befinder sig, hvor subjektet fra begyndelsen ikke troede, at det befandt sig.

BILAG 2

Om implikation

Implikation⁹² tilhører sandhedsfunktionernes deduktive system i sætningslogikken. Det er et system, som styrer hvordan påstandssætninger (p) forholder sig til hinanden. De logiske konstanter man i almindelighed regner med er:

Negation	p / -p. Negationen medfører, at hvis p er S(and), så er -p F(alsk) og omvendt. En polariseret relation, som ikke fører ud over sig selv, og hvor den ene udelukker den anden.
Konjunktion	p & q. En konjunktion er S, hvis begge delpåstande er S. I alle andre tilfælde er konjunktionen falsk. Eksempel: Det betyder uheld, hvis det er fredag, og det er den 13.
Disjunktion	Her findes dels en inklusiv disjunktion p V q, dels en eksklusiv disjunktion p W q. p V q kan være: At han ikke er kommet kan enten skyldes, at han har hørt forkert, eller at han er blevet forhindret. Påstanden er S, hvis en af delene eller begge er S. Delene udelukker ikke hinanden. Det gør de derimod ved eksklusiv disjunktion p W q. Eksempel: Enten blæser man, eller også har man mel i munden.
Implikation	Hvis p så q. Skrives p -> q. Implikation kaldes også konditional. Mens de logiske operationer ovenfor altid holder, så gælder dette ikke for implikation. Hvis implikation skal gælde, da må også tiden tages i betragtning, for eksempel således: hvis p => q, så betyder det, at p & -q ikke er muligt. Hvis altså p foreligger, så medfører det, at -q bliver umulig. Dobbelpilen betyder altså snarere 'medfører', mens enkeltpilen (->) står for 'så', også kaldet materiel implikation, som gælder samtidige forhold.

Ækvivalens Beskrives som en bilateral implikation, hvilket dog er lidt misvisende. Sætningen (p -> q) & (q -> p) gælder ikke, hvis implikationen omfatter en logisk tidsfølge som ovenfor beskrevet. Ækvivalens er gensidighed p <-> q, hvilket kræver både samtidighed og ombyttelighed. I en slyngveninde-relation foreligger samtidighed og omskiftelighed, mens dette ikke er tilfældet i en dialogisk intersubjektivitet.

For en samtale gælder:

Ord ytres i en spatio-temporal situation, som inkluderer taler og lytter. Den spatio-temporale situation bestemmes af deiktiske indslag i ytringen, som også inkluderer en viden, der anses for at være delt, og til en vis grad almengyldig, gennem en tavs overenskomst (jævnfør Safourans beskrivelse, side 42).

Men en sådan semantisk struktur gælder i det normale 'tilfælde'. Ved ikke-neurotisk struktur er 'du' og 'jeg' inddragede i en eksklusiv disjunktion, mens de ved neurotisk struktur implicerer hinanden uden at være ækvivalente. Tredie person er altid i en eksklusiv disjunktion i relation til første og anden person. Den ikke-neurotisk strukturerede regner altså i samtalsituationer ikke med den lyttende. Hvis man i en samtale med en ikke-neurotisk struktureret person vil sikre sig, at begge deltagere er nærværende, må man etablere en ækvivalens. Et eksempel på ækvivalens er første person pluralis.

Hvis mennesket er struktureret af sprogets struktur, så bliver relationen mellem to samtalede som relationen mellem to ord, hvilket jo bliver tydeligt, når man taler som med een mund, eller afslutter hinandens påbegyndte sætninger. Men hvis en person ikke er helt sprogligt struktureret, kan vedkommende ikke vise en sådan hjælpsom attitude over for sin samtalepartner. Den eneste måde, hvorpå man da kan etablere nogen form for fællesskab, er ved at undgå eksklusiv disjunktion og fremme en ækvivalens. Med andre ord: man må hverken modsige eller stille spørgsmål, men man kan sammen beskæftige sig med noget i tredje position.

Sætningslogikken kan senere udvikles i kvantorer, og indsigten i sammenhængen mellem sætningslogik og 'udviklingspsykologi' førte Lacan til en revision af logikken. En redegørelse for dette kan findes i Alain Juranville: Lacan et la Philosophie, PUF, Paris 1984.

⁹² Kilderne er i første omgang John Lyons: Semantics I, s.141-215, Cambridge University Press, Cambridge 1977, Alain Juranville: Lacan et la Philosophie, S. 310-326, PUF, Paris 1984, og Jacques Lacan: L'envers de la psychanalyse, Le séminaire, livre XVII, s. 62-69, Seuil, Paris 1991.

BILAG 3

Følgende sider fra Joël Dors bog giver forbindelsen mellem Ferdinand de Saussures lingvistik og Jacques Lacans psykoanalyse.

Joël Dor: Introduction à la lecture de Lacan

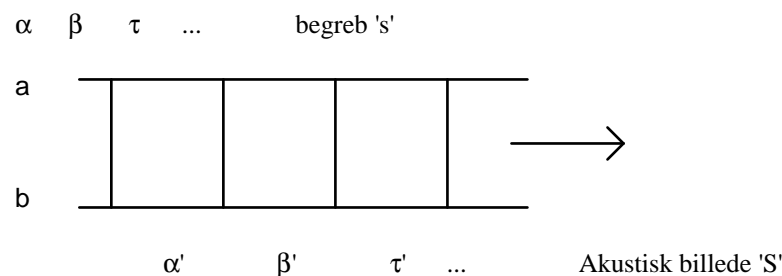
Denoël, Paris 1985

s. 45-51

Det sproglige tegns værdi og Lacans hæftningspunkt.

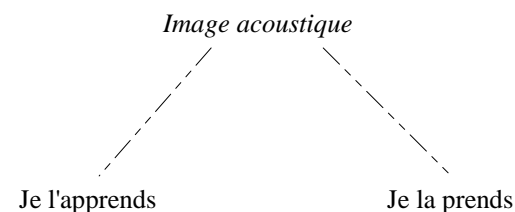
Hvis 'den lingvistiske enhed kun eksisterer gennem sammensætningen af signifianten og signifiéet'⁹³, så kan den lingvistiske enhed kun bestemmes, når den er *afgrænset*. Men dette problem med afgrænsning vækker blandt andre spørgsmål det delikate spørgsmål om udtalelsen, som i følge Lacan bliver central i psykoanalysen for så vidt som den, hvilket det følgende skal vise, i sig forener 'det ubevidstes subjekt', 'begærets subjekt' med 'udtalelsens subjekt'.

Man kunne i F. de Saussures eksempel opfatte det således, at den talte kæde var en dobbeltkæde: en kæde af begreb og en kæde af akustiske billeder på en sådan måde, at enhver afgrænsning, der indføres i kæden af akustiske billeder, vil modsvares af en deraf følgende afgrænsning i kæden af begreber. Det er betydningen af følgende skema, som er hentet fra Saussure⁹⁴:

I dette perspektiv kunne man tro, at afgrænsningen af *betydende* elementer altid var mulig, da disse opfattedes isolerede. Det er for eksempel tilstrækkeligt at acceptere princippet med en gensidig korrespondance ($\alpha \rightarrow \alpha'$; $\beta \rightarrow \beta'$; $\tau \rightarrow \tau'$; ..) mellem signifianter og signifiéer for at bekræfte teorien om en lignende afgrænsning. Det er forøvrigt selve begrebet 'et lingvistisk tegn', som medfører denne tanke. Da man ved, at der findes en eller anden fiksering mellem signifiant og signifié, kan man forestille sig, at hver gang man møder en signifiant S_1 , så er den nødvendigvis knyttet til et signifié s_1 , hvilket tilsikrer os en betegnelse Tegn 1. Dette ville betyde, at betegnelsen blev helt givet og garanteret, da et lingvistisk tegn isoleredes fra kæden. Men der ligger ikke noget i det, thi et givet akustisk billede kan ikke få en given betydning, hvis tegnet isoleres fra de øvrige tegn.

Lad os tage det eksempel, som anføres af F. de Saussure. Til et og samme akustiske billede kan man finde knyttet to mulige signifianter, hvorved de fører til forskellige betydninger:

⁹³ F. de Saussure, kurs i allmän lingvistik, s. 133, svensk overs. Anders Löfqvist, Bo Cavefors 1970.

⁹⁴ Samme værk side 135.

Et sådant akustisk billede kan altså opstå af to distinkte lingvistiske tegn, hvis betydning kun den talte kædes kontekst gør det muligt at indkredse. Afgrænsningen af tegnet falder således sammen med afgrænsningen af betydningen. Herved opstår det princip for tegnets afgrænsning, som F. de Saussure slår fast: 'Vil man forvise sig om, at man faktisk har at gøre med en enhed, kræves det, at man hver gang man sammenligner to meninger, hvor samme enhed træffes, kan skelne denne enhed fra resten af konteksten ved at konstatere, at meningen giver grundlag for denne afgrænsning⁹⁵'.

At sige at konteksten afgrænser tegnet er ikke at sige andet, end at tegnet kun er et tegn som funktion af konteksten. Men denne kontekst er en helhed af andre tegn. Det lingvistiske tegns realitet eksisterer altså kun som en funktion af alle de andre tegn. Det er denne særhed, som Saussure kalder *tegnets værdi*. 'Værdi' er det som medfører, at et akustisk fragment bliver reelt og konkret, at det afgrænses gennem at blive meningsfuldt, at det altså bliver til et lingvistisk tegn. Man kan derfor som F. de Saussure påstå, at 'i et sprog får hver term sin værdi i opposition til alle de øvrige termer'⁹⁶, på samme måde som i skakspillet, 'hvor brikernes respektive værdi beror på deres position på skakbrættet'⁹⁷. Iøvrigt beror termernes og brikernes værdi, i sproget såvel som i skak, på de regler, som en gang for alle er vedtaget.

---

95 F. de Saussure, samme værk, s. 135

96 F. de Saussure, samme værk, s. 117

97 F. de Saussure, samme værk, s. 117

Med begrebet 'værdi' befinder vi os faktisk ved et af de mest slående forsvar for sprogsystemet som et *strukturelt system*. De sproglige tegn er ikke bare betydningsfulde gennem deres indhold, men også, ja først og fremmest, gennem de modsætningsforhold, som de oppebærer imellem sig i talekæden⁹⁸. Det bliver altså i sidste instans systemet, som giver dem en betydningsfuld identitet. Sproget fremstår som en serie opdelinger, der indføres samtidigt i en tankestrøm og en fonisk strøm. På en sådan måde at 'sproget udarbejder sine enheder gennem konstitution mellem to amorfe materialer'⁹⁹, og det lingvistiske tegn modsvarer en sammenkædning af disse to materialer: en tanke bindes til en lyd, samtidig med at en fonisk følge konstitueres som signifiant for en tanke. Heraf kommer F. de Saussures berømte metafor: 'Sproget er at sammenligne med et stykke papir. Tanken er dets forside og lyden dets bagside; man kan ikke klippe i forsiden uden samtidig at klippe i bagsiden; på samme måde kan man i sproget hverken isolere lyden fra tanken eller tanken fra lyden'¹⁰⁰.

I korthed kan man altså tænke sig, at sproget i første omgang er et system af forskelle mellem elementer og et system af modsætninger mellem elementer. Alt sker da, som om det lingvistiske tegns funktionsmåde var et *snit*, som greb ind i strømmen af lyd og af tanker: 'Hvadenten man udgår fra signifié eller fra signifiant, medfører sproget hverken nogle tanker eller nogle lyde, som kommer før det lingvistiske system, men kun de fonetiske forskelle og de begrebsmæssige forskelle, som stammer fra dette system'¹⁰¹.

Hvis signifiantens fremkomst skyldes et sådant snit, findes der altså i egentlig betydning ikke nogen 'strøm af signifianter'. Det er snittets virkning, som føder signifiantens orden, samtidig med at det associerer signifiantens virkning med et begreb. Signifiantens opdukken kan altså ikke skelnes fra fremkomsten af det lingvistiske tegn i sin helhed.

---

98 F. de Saussure, samme værk, s. 117

99 F. de Saussure, samme værk, s. 143

100 F. de Saussure, samme værk, s. 144

101 F. de Saussure, samme værk, s. 152. Citatet kan ikke findes ordret, men det skyldes formodentlig oversættelsen.

Lacan vil introducere visse modifikationer i forbindelse med Saussures teser¹⁰². Tankestrømmen og lydstrømmen vil straks blive betegnet som strømmen af signifiéer og strømmen af signifianter. På den anden side vendes skemaet for det lingvistiske tegn om i Lacans skrivemåde:

$$\frac{S}{s}$$

For Lacan omformuleres problemet altså til at få etableret en forbindelse mellem strømmene af signifianter og en strøm af signifiéer. Denne forbindelse blev også genstand for en vigtig modifikation af Saussures analyser. For Lacan handler det ikke længere om at skrive under på tanken om et 'snit', som ville forene signifianten med signifié, samtidigt med at det bestemte dem begge, men om at introducere denne afgrænsning ved hjælp af et nyt begreb, som han kalder hæftningspunktet.

En sådan fornyelse krævedes direkte af den psykoanalytiske erfaring, som viser os, at forbindelsen mellem signifiant og signifié med Lacans ord 'altid er flydende, altid nær ved at rives løs'¹⁰³. Lacans måde at afgrænse ved hjælp af hæftningspunktet bekræftes i øvrigt af selve grundlaget for den psykotiske erfaring, hvor denne type af sammenknytning netop synes at mangle.

En præliminær bemærkning må gøres vedrørende hæftningspunktet. Dette begreb, der skal gælde for den 'afgrænsning', som F. de Saussure taler om, får først sin fulde betydning hos Lacan, når det sættes i forbindelse med begærets register. Det er faktisk sådan, at hæftningspunktet er det konstituerende element i den begærets graf, hvormed Lacan fortsætter udviklingen i to på hinanden følgende seminarer: Det ubevidstes dannelser (1957-1958) og Begæret og dets tolkning (1958-1959)¹⁰⁴. De teoretiske arbejder, som Lacan udviklede i de to seminarer, får et meget kondenseret udtryk i et skrift: 'Subversion du sujet et dialectique du désir' (1960)¹⁰⁵. Men det er i 1956 at begrebet hæftningspunkt fremlægges af Lacan¹⁰⁶ i den bestemte hensigt at dialektisere de grænser, som påpeges i F. de Saussures overensstemmelse mellem signifiantstrøm og strøm af signifiéer, til fordel for en mere adækvat forklaring, som finder støtte i den viden, som fås fra den analytiske erfaring¹⁰⁷.

---

¹⁰² For en detaljeret analyse af disse modifikationer henvises til J.-L. Nancy og P. Lacoue-Labarthe, *Le titre de la lettre*, forlaget Galilé, 1973, kap. 1, 2, 3.

¹⁰³ Lacan: *Les Psychoses, Séminaire, livre III (1955.56)*, Seuil, Paris 1981, s. 297.

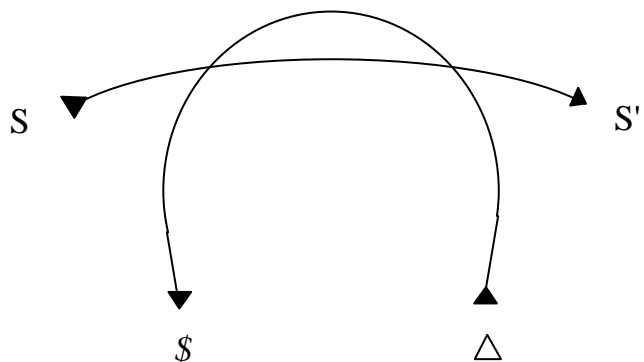
¹⁰⁴ Endnu ikke udgivne.

¹⁰⁵ Lacan: *Écrits*, s. 793-827, Seuil, Paris 1966.

¹⁰⁶ Lacan: *Les psychoses*, s. 293-306.

¹⁰⁷ J. Lacan: *Les psychoses*, s. 297. 'Der er yderligere et skridt at tage for at give det, det drejer sig om, en virkelig brugbar mening i vor erfaring. Saussure forsøger at definere en overensstemmelse mellem disse to strømme, hvilket segmenterer dem. Men alene det faktum at hans løsning forbliver åben, da den efterlader talemåden og frasen helt og holdent problematiske, viser netop samtidig metodens mening og dens begrænsninger.'

Hæftningspunktet er for Lacan frem for alt den operation hvormed 'signifianten standser den ellers ubegrænsede forskydning af betydningen'¹⁰⁸. Den er altså med andre ord det, hvormed signifianten forbindes med signifiéet i diskurskæden. Lad os vende tilbage til dets grafiske repræsentation:

I dette skema¹⁰⁹ er det egentlig vektoren $\Delta \rightarrow \$$, som materialiserer *hæftningspunktet* ved at hage sig fast til signifikantkæden $S \rightarrow S'$ i to punkter. Man genfinder en vis analogi med F. de Saussures *snit*, hvor det var gennem en serie samtidige cesurer $\frac{\alpha}{\alpha'}; \frac{\beta}{\beta'}; \frac{\tau}{\tau'}$ at betydningenhederne bestemtes.

Men som Lacan ser det bliver betydningens afgrænsning som helhed afhængig af hele den talte sekvens og ikke en følge af elementarenheder:

'Se i dette hæftningspunkt frasens diakrone funktion, for så vidt som den først fastknytter sin betydning med sin sidste term, hvor hver term anticiperes i konstruktionen af alle de andre, og i omvendt følge forsegles deres mening gennem dets retroaktive effekt¹¹⁰.'

Her identificerer vi en direkte reference til problemet med tegnets værdi, som det analyseredes af F. de Saussure. Hvert tegn bliver kun betydningsfuldt i det oppositionsforhold, som det står i til alle de øvrige tegn i den talte sekvens. Man kan altså fremhæve, hvilket Lacan gør, at det blot er retroaktivt et tegn bliver meningsfuldt, for så vidt som betydningen i et budskab først fremkommer ved afslutningen af selve signifiantartikulationen. Denne menings retroaktive dimension materialiseres i skemaet for hæftningspunktet med den retrograde retning af vektoren $\Delta \rightarrow \$$; med andre ord, det er i dimensionen som *nachträglich*, at *hæftningspunktet* standser betydningsskydningen. Problemet med udtalelsens mangetydighed bliver i høj grad afhængig af denne afgrænsning af betydningen af artikulationens '*efterbevilling*'.

¹⁰⁸ J. Lacan: *Subversion du sujet et dialectique du désir*, Écrits, s. 805, Seuil, Paris 1966.

¹⁰⁹ Skema for hæftningspunktet, som det repræsenteres i '*Subversion du sujet et dialectique du désir*, Écrits, s. 805, graf 1, Seuil, Paris 1966.

¹¹⁰ J. Lacan: *Subversion du sujet et dialectique du désir*, Écrits, s. 805, Seuil, Paris 1966.

LITTERATURLISTE

Blanck, Gertrude och Rubin: Borderline - teori och behandling, svensk översättning Philippa Wiking, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1976.

Brunswick, Ruth Mack: Tillägg till Freuds 'Historien om en barndomsneuros' 1928 i Vargmannen, red. Muriel Gardiner, sv. övers. Jan Wahlén, Prisma, Stockholm 1974.

Cullberg, Johan: Kris och Utveckling, Natur och Kultur, Stockholm 1975.

de Saussure, Ferdinand: Kurs i allmän lingvistik, sv. . övers. A. Löfqvist, Bo Cavefors 1970.

Descombes, Vincent: Modern French Philosophy, Cambridge University Press 1980.

de Waelhens, Alphonse: Schizophrenia - A Philosophical Reflection On Lacans Structuralist Interpretation. Engelsk övers. W. Ver Eecke, Duquesne University Press, Pittsburgh 1978.

Dor, Joël: Introduction à la lecture de Lacan, Denoël, Paris 1985.

Dor, Joël: Structure et Perversions, Denoël, Paris 1987.

Edenius, Lundberg, Lundqvist & Wennerkull, Att tala eller talas, Psykoterapiutbildningen, Umeå universitet, uppsats 1986.

Ehnmark, M. et al. Preliminär rapport från arbetsgruppen för diagnostik (Borderlinegruppen). Sundsvalls sjukhus, Sundsvall, ikke udgivet, 1984.

Engdahl, Horace et al.: Hermeneutik, Rabén och Sjögren, Stockholm 1977.

Evander, Per Gunnar: Måndagarna med Fanny, Bonniers, 1975.

Foucault, Michel: The Archaeology of Knowledge, eng. övers. A. M. Sheridan Smith, Tavistock Publications, London 1972.

Freud, Sigmund: Bruchstück einer Hysterie-Analyse (Dora) 1905

Freud, Sigmund: Drömtydning, sv. övers. John Landquist, Bonniers 1958.

Freud, Sigmund: Hemmung, Symptom und Angst, 1926.

Freud, Sigmund: Jenseits des Lustprinzips, 1920.

Freud, Sigmund: Massenpsychologie und Ich-analyse, 1921

Freud, Sigmund: Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiografisch beschriebenen Fall von Paranoia, 1911.

Freud, Sigmund: Ett fall av paranoia som går emot den psyko-analytiska teorin om åkomman, 1915, S. E. Vol. XIV, 261-72.

Freud, Sigmund: Trauer und Melancholia, 1917.

Gadamer, Hans-Georg: Truth and Method, engelsk övers. William Glen-Doepel, Sheed & Ward Ltd, London 1975.

Grant, Michael: Mythes of the Greeks and Romans, Mentor Book 1962, New York.

Hegel, C. W. F.: The phenomenology of the Mind. Engelsk övers. 1967 af Lichtheim, Harper Colophon Books.

Heidegger, Martin: Being and Time, engelsk övers. Macquarrie & Robinson, Harper & Row, New York 1962.

Holmberg Gunnar, Modigh Kjell, ed. Ångestens biologi. Nordisk psykiatrisk tidskrift, vol 38 / suppl. 9, s. 9-15 og 47-53.

Jakobson & Halle: Fundamentals of language, Mouton & Co. 1956.

Juranville, Alain: Lacan et la Philosophie, PUF 1984.

Koyré, Alexandre: Études d'histoire de la pensée philosophique, Gallimard 1971.

Lacan, Jacques: Le Séminaire, livre I, Seuil, Paris, 1975. Les Écrits techniques de Freud.

Lacan, Jacques: Le Séminaire, livre II, Seuil, Paris 1978, Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse.

- Lacan, Jacques: Le Séminaire, livre III, Seuil, Paris 1981 Les psychoses.
- Lacan, Jacques: Le Séminaire, livre VII, Seuil, Paris 1986 L'ethique de la psychanalyse.
- Lacan, Jacques: Le Séminaire, livre XI, Seuil, Paris 1973. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse.
- Lacan, Jacques: Le Séminaire, livre XVII, Seuil, Paris 1991. L'envers de la psychanalyse.
- Lacan, Jacques: Du traitement possible de la psychose, Écrits, Seuil, Paris 1966.
- Lacan, Jacques: Le stade de miroir comme formateur de la fonction du Je, Écrits, Seuil, Paris 1966.
- Lacan, Jacques: Subversion du sujet et dialectique du désir, Écrits, Seuil, Paris 1966.
- Lyons, John: Semantics, Vol. 2, Cambridge University Press, 1977.
- MacCabe, Collin.: The talking Cure. Essays in Psychoanalysis and Language. The Macmillan Press LTD 1981.
- Matthis, Irène (red.): Gräns och rörelse, Natur och Kultur 1986.
- Miller, Jacques-Alain: Du Symptôme au Fantôme et retour, del 1, ikke udgivne forelæsninger 1982-1983.
- Mitchell, Juliet & Rose, Jacqueline: Feminine sexuality, engelsk overs. Jacqueline Rose, The Macmillan Press, London 1982.
- Nancy, J.-L. og Lacoue-Labarthe, P.; Le titre de la lettre, forlag Galilée, 1973.
- Persson, Gunny Delberg; Henriksson, Linnéa; Kjeller, Elisabeth og Fahlström, Eva Strömberg: Jag-strukturerande psykoterapi. Umeå universitet, uppsats 1988.
- Richard, Jean-Pierre: Mallarmés poetiska universum, svensk översättning af Horace Engdahl i Hermeneutik, Rabén & Sjögren 1977.
- Ricoeur, Paul: Freud & Philosophy, Yale University 1970.
- Rutter, Michael: Maternal deprivation 1972, svensk översättning af Harry Bökstedt, Berlingska Boktryckeriet, Lund 1975.
- Rösblad, Birgit: Barns förmåga att styra handen när de inte ser den. Rapport för kurs i forskningsmetodik inom vårdområdet, uppsats, Inst. f. vårdläraryt. Umeå universitet 1987.
- Safouan, Moustapha: Jacques Lacan et la question de la formation des analystes, Seuil 1983.
- Strauss, Marc: La vraie fonction du père, cest d'unir un désir à la loi. Philosophie présente LACAN, Bordas, Paris 1987.
- Vanggaard, Thorkil: Borderlands of sanity, Munksgaard København 1979.
- Vanggaard, Thorkil: Behandling af angsttilstande, Ugeskrift for læger, 147/41 s. 3249-50, 1985.
- Vedeler, Dankert: Infant Intentionality and the Attribution of Intentions to Infants, Uppsala psychological Reports, No 382, 1985.
- Villemoes, Palle: Psykoterapins handledningsmoment, Psykoterapienheten i Härnösand, 1990.
- Wiberg, Britt og Broström, Kristina: Att säga vad man vill och vad man vill med att säga. Diagnostik utifrån Jacques Lacan, Psykoterapiutbildningen, Umeå universitet, uppsats 1986.

INDEX

ahistoricitet	48, 57	imitation	52, 54
analt objekt	17, 66	introspektion	25
Ariadne	56	kastration	1, 8, 10, 14, 15, 19, 22, 26, 29, 34–36, 38, 39, 42, 46, 56, 60, 63
begær	4, 13, 26, 31, 32, 34, 36, 35–36, 39, 45, 73, 79	lod	21, 22–23
deixis	46, 53	melankoli	16, 48, 63
delegation	56, 62, 63	Minotaurus	56
dipol	3	myte	8, 9, 10, 14, 22, 30, 32, 33, 34, 35
drift	1, 22, 35	narcissisme	3, 4, 5, 6, 19, 47, 49, 57, 60, 63, 64, 71
Drøm	22, 28, 30	Narcissus	4, 5, 6, 16, 17, 52, 54
duel-situation	3, 67	oralt objekt	16, 66
Echo	4, 16, 52	overføring	26, 31, 41, 44, 48, 50, 56, 67
ekshibitionisme	54	overgangsobjekt	13
eksistenstrussel	3–4, 16	perversion	30, 50
eksistential struktur	3, 24	polarisering	4, 46, 62, 65, 67
faderfunktion	33	privation	15, 19
fadermetafor	31, 40	sandhed	21, 26, 27, 30, 35, 42, 43, 44, 45, 62
fallos	19, 21, 32, 36, 39	sekundærgevinststræben	48
fantasme	11, 12, 32, 65	skyld	8, 14, 15, 16, 19, 22, 33
fetich	9, 17, 30, 31, 41, 50, 61	tematisering	5, 7, 15, 16, 26, 53, 56, 65, 66
fetish	10	Theseus	56
frustration	15, 19, 60	tid	6, 9, 12, 20, 22, 23, 26, 27, 29, 43, 45, 50, 51, 52, 54, 57, 60, 62, 69, 73, 74
hallucination	13, 18, 30, 31, 37, 39, 45, 50, 61	udsagn	24, 25, 27, 31, 40
herkomst	21, 22, 23, 29, 39	udtalelse	25, 27
hermeneutik	5, 24, 27, 50, 60	urfortrængning	35, 40
hermeneutisk cirkel	20, 21, 23	vits	25
hermeneutisk tolkning	27		
hukommelsesspor	32, 45		

ødipal logik	68
ødipal struktur	46, 48
ødipalt objekt	16, 17